

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER VE OLUŞTURDUĞU
ETKİLERİ ÖNLEYİCİ VERGİ POLİTİKALARININ TÜRK VERGİ
SİSTEMİNE YANSIMALARI: 2000 SONRASI DÖNEM**

**Fatma ALİDEN
0930214179**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÖZE KAYA**

ISPARTA-2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunma Sınav Tutanağı 2

Öğrencinin Adı Soyadı	FATMA ALİDEN	
Anabilim Dalı	MALİYE	
Tez Başlığı	KÜRESEL KRİZLER VE OLUŞTURDUĞU ETKİLERİ ÖNLEYİCİ VERGİ POLİTİKALARI; TÜRK VERGİ SİSTEMİNE YANSIMALARI	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER VE OLUŞTURDUĞU ETKİLERİ ÖNLEYİCİ VERGİ POLİTİKALARININ TÜRK VERGİ SİSTEMİNE YANSIMALARI: 2000 SONRASI DÖNEM	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 27/06/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ³ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÖZE KAYA / SDÜ	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Murat İÇMEN / MAKÜ	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi İsmail SADIK YAVUZ / SDÜ	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Küresel Ekonomik Krizler Ve Oluşturduğu Etkileri Önleyici Vergi Politikalarının Türk Vergi Sistemine Yansımaları: 2000 Sonrası Dönem*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Fatma ALİDEN

27/06/2019

(ALİDEN, Fatma, *Küresel Ekonomik Krizler Ve Oluşturduğu Etkileri Önleyici Vergi Politikalarının Türk Vergi Sistemine Yansımaları: 2000 Sonrası Dönem*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ÖZET

Gerek ülkelerin içinde gerek dünya çapında yaşanan Ekonomik Krizler hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Dönem dönem birçok kriz ile karşı karşıya kalan ekonomiler, krizin yarattığı belirsizlik, karmaşa ve endişe ortamında, krizin olumsuz etkilediği alanlarda hangi politikalar uygulanarak bu olumsuz etkilerin nasıl engellenebileceği üzerinde çalışmalar yapmışlardır.

Ekonomilerin geçmişine bakıldığında krizler sadece bir yada birbiriyle ilişkili birkaç ülke arasında sınırlı kalabilirken, dünya çapında ekonomik ilişkilerin küresel boyut kazanması sonucunda, meydana gelen krizler ortaya çıktığı ülke yada ülkeler ile sınırlı kalmayıp daha geniş alana yayılmıştır.

Bu çalışmada, küresel ölçekte gerçekleşen ekonomik krizleri anlamak ve açıklamak için öncelikle küreselleşme olgusu, kriz ve ekonomik kriz kavramları üzerinde durulmuştur. Küresel ölçekte gerçekleşen ve büyük etkiler yaratan başlıca ekonomik krizler incelenmeye çalışılmıştır. Bu krizlerin dünyayı ve Türkiye'yi nasıl etkilediği, ayrıca Türk Vergi Sisteminin bu krizlerden nasıl etkilendiği incelenmiş, vergilerin ekonomik krizler üzerindeki etkileri üzerine çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, 2000'li yıllarda yaşanan küresel ekonomik krizlerin etkilerini azaltmak için uygulanan vergi politikaları, çeşitli göstergelerden yararlanılarak yaşanan ekonomik krizlerin etkileri ve sonuçları ile krizden çıkış yolları üzerinde değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kriz, Ekonomik Kriz, Türk Vergi Sistemi, Vergi.

(ALİDEN, Fatma, *The Effects Of Global Economic Crises On The Preventive Tax Policies On Turkish Tax System: Post 2000 Period*, Master's Thesis, Isparta, 2019)

ABSTRACT

It is a visible fact that the crisis have been an important part of our life. Today's economies that face with different crisis in different terms focus on how these negative effects will be able to be prevented by doing which kind of studies in uncertainty, complexity and concern environment caused by crisis.

In this study it has been dwelled on especially the phenomenon of globalization, the concepts of crisis and economic crisis to understand and explain the the economic crisis which materialize on a global scale. Main economic crises which materialize on a global scale and create big effects has been tried to be examined. It has been examined how these crisis affect World and Turkey, and also how has Turkish Tax System been affected by that crisis and has been studied on the effects of the economic crisis to the taxes.

It has been studied on the tax policies applied to reduce the effects of the global economic crisis that materialize in years of 2000 in the last chapter of the study. The effects of the economic crisis lived in recent years by using different indicators have been evaluated.

Key Words: Globalization, Crisis, Economic Crisis, Turkish Tax System, Tax.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	x
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM VERGİNİN TEORİK YAPISI VE TÜRK VERGİ SİSTEMİ

1. VERGİNİN TEORİK YAPISI	4
1.1. Vergi ve Vergi Sisteminin Tanımı.....	4
1.2. Verginin Konusu.....	5
1.3. Vergileme, Vergilemenin İlkeleri ve Verginin Özellikleri.....	6
1.3.1. Vergilemenin İlkeleri	6
1.3.2. Verginin Özellikleri	7
1.4. Verginin Amacı.....	8
1.4.1. Mali (fiskal) Amaçlar	8
1.4.2. Mali Olamayan Amaçlar	9
1.5. Verginin Yansıması	10
1.6. Verginin Tarafları	11
1.6.1. Verginin Alacaklısı	11
1.6.2. Verginin Mükellefi (Borçlusı).....	12
1.6.3. Verginin Sorumlusu	14
1.7. Verginin Sınıflandırılması (Dolaylı- Dolaysız Vergiler).....	14
1.7.1 Dolaysız Vergi	16
1.7.2. Dolaylı Vergi.....	17
2. TÜRK VERGİ SİSTEMİNE TARİHSEL BAKIŞ	18
2.1. Osmanlıda Vergi Sistemi Ve Politikası	18
2.2. Cumhuriyet Dönemi Vergi Sistemi Ve Politikası.....	19
2.2.1. 1923 – 1960 Dönemi.....	19
2.2.2. 1960 – 1980 Dönemi.....	23
2.2.3. 1980 ve Sonrası Dönem	25
3. VERGİ SİSTEMİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ	27

İKİNCİ BÖLÜM KÜRESELLEŞME VE KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER

1. KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ	29
1.1. Küreselleşme Kavramı.....	29
1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi.....	31
1.3. Küreselleşmenin Özellikleri	33
1.4. Küreselleşmenin Nedenleri.....	34
1.4.1. Ekonomik Nedenler	35
1.4.2. Siyasi Nedenler	36
1.4.3. Teknolojik Nedenler	37
1.5. Küreselleşmenin Etkileri.....	38
2. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI VE SINIFLANDIRILMASI.....	41
2.1. Kriz ve Ekonomik Kriz Kavramı.....	41
2.2. Kriz Ortamının Özellikleri.....	42
2.3. Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması	43
2.3.1. Finansal Krizler.....	43
2.3.1.1. Finansal Krizlerin Tanımı	44
2.3.1.2. Finansal Krizlerin Özellikleri.....	45
2.3.1.3. Finansal Krizleri Belirleyen Ekonomik Faktörler	46
2.3.1.4. Finansal Krizlerin Türleri.....	49
2.3.1.4.1. Para Krizi	49
2.3.1.4.2. Bankacılık Krizi.....	50
2.3.1.4.3. Para ve Bankacılık Krizi İlişkisi	51
2.4. Küresel Ekonomik Kriz Kavramı	52
2.5. Küresel Ekonomik Krizlerin Nedenleri	52
2.5.1. Ekonomik Nedenleri	53
2.5.2. Siyasal Nedenleri	54
2.5.3. Teknolojik Nedenleri	54
2.6. Küresel Ekonomik Krizlerin Ortaya Çıkışı	55
2.7. Küresel Ekonomik Krizler	55
2.7.1. 1929 Ekonomik Krizi.....	56
2.7.1.1. Klasik İktisadın Çöküşü	56
2.7.1.2. 1929 Krizinin Nedenleri ve Gelişmesi	57
2.7.1.3. 1929 Krizinin Sonuçları	59
2.7.2. 1994 – 1995 Meksika Krizi.....	59
2.7.2.1. Meksika Krizi Öncesi Durum.....	59
2.7.2.2. Meksika Krizinin Nedenleri	62
2.7.2.3. Meksika Krizinin Sonuçları.....	63
2.7.3. 1997 – 1998 Asya Krizi	63
2.7.3.1. Asya Krizine Giden Süreç ve Krizin Ortaya Çıkışı.....	64
2.7.3.2. Asya Krizinin Nedenleri.....	66
2.7.3.3. Asya Krizinin Sonuçları ve Etkileri	67
2.7.4. 1998 Rusya Krizi	69
2.7.4.1. 1998 Rusya Krizi Öncesi Ekonomik Durum.....	69

2.7.4.2. 1998 Rusya Krizinin Nedenleri	70
2.7.4.3. 1998 Rusya Krizinin Etkileri ve Sonuçları.....	71
2.7.5. 2001 Finansal Krizi	72
2.7.5.1. 2001 Finansal Kriz Öncesi Durum	72
2.7.5.2. 2001 Finansal Krizinin Nedenleri	73
2.7.5.3. 2001 Finansal Krizinin Etkileri ve Sonuçları	73
2.7.6. 2008 Ekonomik Krizi	74
2.7.6.1. 2008 Ekonomik Krizi Öncesi Durum.....	74
2.7.6.2. 2008 Ekonomik Krizinin Nedenleri ve Gelişimi.....	76
2.7.6.3. 2008 Ekonomik Krizinin Etkileri ve Sonuçları	79
3. KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER VE TÜRKİYE BOYUTU	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN EKONOMİK İSTİKRAR POLİTİKALARI: MALİYE POLİTİKALARI

1. EKONOMİK İSTİKRAR POLİTİKALARI	87
1.1. Ekonomik İstikrar Politikalarının Amacı.....	87
1.2. Ekonomik İstikrar Politikalarının Türleri	87
1.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları	88
1.2.2. Heteredoks İstikrar Politikaları	88
1.3. Ekonomik İstikrar Politikalarının Araçları	89
1.3.1. Para Politikası	89
1.3.2. Maliye Politikası	89
1.3.3. Kamu Harcamaları Politikası	90
1.3.4. Borçlanma Politikası	90
1.3.5. Vergi Politikası	91
2. 2000 VE SONRASINDA YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN OLUMSUZ ETKİLERİNİ AZALTMAK İÇİN UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI: VERGİ POLİTİKALARI	95
2.1. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi.....	95
2.1.1. 2000 ve 2001 Öncesi Ekonomik Durum.....	95
2.1.2. 2000 ve 2001 Krizlerinin Nedenleri ve Etkileri.....	98
2.1.3. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerine Karşı Uygulanan Politikalar	100
2.2. 2008 Krizi	107
2.2.1. 2008 Krizi Öncesi Ekonomik Durum	107
2.2.2. 2008 Krizinin Nedenleri ve Etkileri.....	108
2.2.3. 2008 Krizine Karşı Alınan Önlemler	110
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	122
EKLER.....	132
ÖZGEÇMİŞ.....	136

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BNP	: Paris Milli Bankası (Banque Nationale de Paris)
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association)
EMBI	: Yükselen Piyasalar Tahvil Endeksi (Emerging Markets Bond Index)
FED	: Amerika Merkez Bankası (Federal Reserve Bank)
FDIC	: Federal Mevduat Sigorta Kurumu (Federal Deposit Insurance Corporation)
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yıllık Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMKB	: İstanbul Munkul Kıymetler Borsası
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
Md	: Madde
MDP	: Menkul Değer Portföyü
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement)
OVP	: Orta Vadeli Plan
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
ÖİV	: Özel İletişim Vergisi

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalara Kurumu
TVS	: Türk Vergi Sistemi
TL	: Türk Lirası
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
USD	: Amerika Birleşik Devletleri Doları (United States Dollar)
VUK	: Vergi Usul Kanunu
WB	: Dünya Bankası (World Bank)
\$: Dolar

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Dolaylı - Dolaysız Vergi Ayrımında Dikkate Alınan Ölçütler	16
Tablo 2: 1968- 2006 Arası Çeşitli Dönemler İtibariyle Bazı Göstergeler (%)	26
Tablo 3: Banka Krizleri ve Bunların Finansal Maliyeti	51
Tablo 4: Meksika'nın 1955- 1993 Döneminde Uzun Vadeli Ekonomik Performansı ..	60
Tablo 5: Meksika'nın Temel Ekonomik Göstergeleri (1987-1994)	61
Tablo 6: Krize Giren Asya Ülkelerinde Döviz Kurları ve Borsa Endekslerindeki Değer Kayıpları (30.06.1997 – 08.05.1998)	67
Tablo 7: Kriz Döneminde Ülkelerin Cari İşlem Açığı/ GSYH (%) 1995 – 1997	68
Tablo 8: Rusya'da GSYİH'nin Gelişimi ve Enflasyon Oranları	70
Tablo 9: Bazı Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Hızları (%)	74
Tablo 10: Seçilmiş Ülkelerde Reel Fiyat Konut Değişimi (%)	77
Tablo 11: ABD'nin Sektör Bazında Borçlanması (milyar dolar)	78
Tablo 12: Krize Giden Süreçte ABD Makro Ekonomik ve Finansal Göstergeleri	79
Tablo 13: Kamu Harcamaları Ve Vergi İndirimlerinde GSYH'nin %1'i Oranında Sürekli Bir Artışın GSYH Etkisi	80
Tablo 14: Türkiye: İşgücü Piyasası Göstergeleri (1993–1995)	82
Tablo 15: Türkiye ve Rusya Arası Dış Ticaret Değerleri (bin \$)	83
Tablo 16: 2008 Krizi öncesinde Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon USD)	85
Tablo 17: GSYH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yüğü (2002- 2015/ BIN	92
Tablo 18: Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Vergi Afları (1924-2017)	94
Tablo 19: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi ve Öncesinde Enflasyondaki Değişmeler (1997- 2000)	97
Tablo 20: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Öncesinde Bütçe Gerçekleşmeleri (1997-2000)	98
Tablo 21: 2000 Yılı İçin Öngörülen Tedbirler ve Gerçekleşmeler	101
Tablo 22: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	102
Tablo 23: 2000 – 2007 Yılları Arası Bütçe Büyüklük Göstergeleri	106
Tablo 24: ÖTV Oranlarında Yapılan Değişiklik	113
Tablo 25: Gelir, Kurumlar ve KDV'nin Genel Vergi Gelirleri İçindeki Payı % (2008 - 2018)	114
Tablo 26: Türkiye'de ve Bazı Ülkelerde Vergi Gelirlerinde Yaşanan Düşüşler (Ocak –Ağustos, 2008)	115
Tablo 27: Türkiye'de 2008 Krizi Sonrası Bütçe Büyüklük Göstergeleri	117
Tablo 28: Türkiye Ekonomisi 2002 - 2016 Makro Ekonomik Göstergeleri	118

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: 1923- 1959 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisinin Büyüme Oranı	22
Grafik 2: 2000 ve 2008 Yılları Arası Ekonomik Büyüme	110

GİRİŞ

Siyasi, sosyal ve ekonomik sistemler insanlar gibi doğarlar, gelişirler gelişirken bir önceki dönemin çözemediği sorunlarını çözmeye çalışırlar, güçlenirler ama bazen de öyle zamanlara ve noktalara denk gelirler ki kendilerinin meydana getirdiği sorunları çözemeyiş duruma gelirler. Kurmuş oldukları düzen yerini başka bir düzene bırakır. 1929 yılında yaşanan buhranın nedeninin Birinci Dünya Savaşının getirdiği sorunları çözülememesinden kaynaklandığı gibi yine ülkelerin yaşadıkları ekonomik ve sosyal krizlerin nedenleri de genellikle aynı şekilde gelişmektedir. Krizlerin tarihsel süreçte gelişimine bakıldığında ülkeler arasındaki ilişkiler geliştikçe krizler daha geniş alana yayılabilmektedir. Krizlerin bu kadar geniş alana yayılmasında etkili olan ise küreselleşmedir.

Küreselleşme günümüzde üzerinde çok fazla konuşulan kavramlardan bir tanesidir. Küreselleşmenin bu kadar çok üzerinde durulan bir konu olmasının nedeni, politik, kültürel, ekonomik, teknolojik, bilimsel, çevresel v.b. diğer faktörleri etkilemesidir. Küreselleşme bu faktörlerin bir araya gelmesiyle oluşan bir olgudur. Küreselleşmeyi ekonomik bir fenomen olarak nitelendiren Giddens (2006), bunun nedenini üretim süreçlerinde ve emeğin dağılımında etkili olan uluslararası şirketlerin ulusal sınırları aşan çalışmaları ve rolleri, bir diğer nedenini ise küresel finansal pazarların teknolojik açıdan entegre olması ve geniş hacimli sermaye akımları olarak göstermektedir.

Küreselleşme, ülkeler arasındaki sınırların ortadan kalkmasını, ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin daha yoğun yaşanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bir sistemde meydana gelen olumsuz veya olumlu gelişmeler diğer ülkeleri de kolayca etkileyebilmektedir. Birçok açıdan bakıldığında küreselleşme ülkeler tarafından bir avantaj olarak nitelendirilirken, bazen de ülkeleri birbiri arkasına etkileyen küresel krizlerin yaşanması ve kısa zamanda yayılması açısından bir dezavantaj olarak görülmektedir. 1929 yılından bu yana dünyanın yaşamış olduğu ekonomik krizler söz konusu olduğunda küreselleşmenin bu dezavantajlı özelliği kendisini göstermektedir. Finansal piyasalarda meydana gelen bir dalgalanma kısa sürede diğer ülke finansal piyasalarına da sıçramakta ve çeşitli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar bazen

olumlu bazen de olumsuz olabilmektedir. Küreselleşme ile ülkeler gelişen ve değişen dünyadaki insanların yararına olan birçok bilgi, teknoloji ve kültürel gelişmelerden haberdar olmaktadır. Günümüzde teknolojide yaşanan gelişmelerin çok kısa sürede insanların hayatına girebilmesi küreselleşmenin getirdiği yapay sınırların ortadan kalkması ile mümkün olmaktadır. Bunlar ve daha fazlası küreselleşmenin dünyaya olumlu etkileri arasında sayılırken, bu sınırsız etkileşimin olumsuz olarak nitelendirdiğimiz etkileri de vardır. Çalışmada, bu olumsuz etkilerden olan ekonomik krizler değerlendirilecektir.

Küreselleşmenin ve küresel krizlerin ortaya çıkmasında üç temel neden kendini göstermektedir. Bunlardan ilki ve diğerlerini de tetikleyen neden olan teknolojik nedendir. Bunun devamında siyasi ve ekonomik nedenler de diğer nedenler kategorisindedir. Teknolojik nedenler ana nedendir çünkü, teknolojik alanda meydana gelen değişme ve gelişmeler ülkeler arasındaki ilişkilerin daha hızlı yaşanmasını sağlamaktadır. Bunun sonucunda da hızlı haberleşme hızlı ticaret v.b diğer bütün ilişkilerin bu şekilde gerçekleşmesi sonucunda krizlerin de bu hızla yayılmasıdır. 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Bunalımı, 1998-1999 Asya ve Rusya Krizleri, 2001 Finansal Krizi ve son olarak da 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz, yukarıda sayılan nedenlerle ortaya çıkmıştır. Bu krizler ortaya çıktıkları ülke ile sınırlı kalmamış birçok ülkeyi etkisi altına almıştır.

Türkiye, dünyanın yaşamış olduğu bu krizlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunan Türkiye, bu krizlerden ciddi yaralar almış ve toparlanma sürecinde bazı maliye politikaları hayata geçirilmiştir. Vergi indirimlerine gidilmesi, kamu harcamaları ve yatırımlarının artırılmasını içeren mali canlandırma paketleri hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Küresel krizlerin sonucunda, ekonomilerde meydana gelen daralmaları önlemek amacıyla genişletici maliye politikaları uygulanmıştır. Bu politikalar daha çok vergiler üzerinde düzenlemeleri içermektedir. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde Türk Vergi Sistemi hakkında bilgi verilmiş, vergi sisteminin ekonomi üzerindeki etkisine değinilmiştir. Dönemsel olarak Türk Vergi Sistemi farklı bölümlere ayrılmış, dönemler içerisinde vergi sistemini ve vergi politikalarını etkileyen gelişmeler verilerek değerlendirilmiştir. Bu bölümde Türk Vergi Sistemi Osmanlı devletinden itibaren ele

alınmış uygulamaya konulan uygulamadan kaldırılan vergilere yer verilmiştir. Türk vergi sistemi kavramsal açıdan değerlendirilmiş, uygulanan vergi politikalarının ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde küreselleşme ve küreselleşmenin gelişmesinin uluslararası ekonomiye etkisi üzerinde durulmuştur. Küreselleşme kavramı ve olgusu küreselleşmenin ortaya çıkması ve nedenleri ele alınmış, dünya ekonomisi üzerinde küreselleşmenin etkisi değerlendirilmiştir. Küreselleşmenin olumlu-olumsuz yönlerine değinilmiş. Ekonomik krizlerin küreselleşmenin etkisiyle nasıl dünyayı etkileyen bir boyut kazandığı üzerinde durulmuştur. 1929 yılında yaşanan küresel ekonomik krizle başlayan ekonomik krizlerin bütün dünyayı etkilemesi, devamında yaşanan Meksika, Asya ve Rusya Krizleri 2001 ve 2008’de yaşanan ekonomik krizler dünyayı, küreselleşmenin meydana getirdiği sınırların ortadan kalkması ve piyasaların daha kolay etkilenir yapıya sahip olması nedeniyle etkisi altına almıştır. Bu bölümde dalga dalga dünyaya yayılan bu krizler ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde 2000 ve sonrasında meydana gelen krizler ele alınmış, bu krizlerin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için ülkelerin almış oldukları önlemlere yer verilmiştir.

Bir yandan uygulanan vergi politikaları diğer yandan da çeşitli yardım paketleri ile ekonominin devletler tarafından iyileştirilmeye çalışıldığı dönemler olmuştur. 2000 ve sonraki süreçte meydana gelen krizlerde de yine bu politikalara başvurulmuş ve kötüye gidiş çeşitli paketlerin uygulamaya konulması ile engellenmeye çalışılmıştır.

Ekonomiyi içine düştüğü darboğazdan çıkarmak için krizden etkilenen dünya devletleri gibi Türkiye de bu tür önlemlere başvurmuştur. Bu önlemler içerisinde ülkelerin yapmış oldukları ekonomiyi canlandırma paketleri, çeşitli vergi indirimleri, firmalara yönelik yardımlar, tüketicilere yönelik mali yardımlar, altyapı yatırımları için yapılan harcamalar yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİNİN TEORİK YAPISI VE TÜRK VERGİ SİSTEMİ

1. VERGİNİN TEORİK YAPISI

İnsanların bir arada yaşama zorunluluğu, bu zorunluluktan kaynaklanan ihtiyaçların devlet tarafından karşılanmasını zorunlu hale getirmiştir. Devlet de gün geçtikçe artan ve çeşitlenen ihtiyaçları karşılamak için bir finansmana ihtiyaç duymaktadır ve devletin bu finansmanı sağlamada en çok yararlandığı kaynak vergiler olmaktadır (Savaş, 2009: 51). Devletler dolayısıyla iyi bir vergi sistemine ihtiyaç duymaktadır. Vergi sisteminin iyi işlemesi ya da işlememesi ülkenin sosyal, politik ve ekonomik yapısıyla yakından ilgilidir.

Vergi, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve politik faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Sosyal dönüşümlerin sunucunda, bir çeşit kaynak paylaşım aracı olan vergi zamanla değişik şekiller almaktadır. Vergi, ülkenin sosyal, politik ve ekonomik faaliyetlerinin temelinde yer aldığı için sosyal ve siyasal yapısındaki değişikliklere göre değişebilmekte ve farklı şekillerde yapılandırılabilir (Gökbunar, 1997: 301).

1.1. Vergi ve Vergi Sisteminin Tanımı

Vergi, kamu harcamalarını karşılamak amacıyla devletin tek taraflı egemenliğinin sonuçlarından biri olan vergilendirme yetkisine çerçevesinde kişilerin gelir, gider ve malları üzerinden aldığı ekonomik değerler olarak ifade edilmiştir (Kayar ve Üzülmez, 2008: 104). Vergiler vatandaşların kamu masraflarına katılma payları olarak ifade edilen zorunlu ödemeler olmasından dolayı ancak kanunla konulur ve kanunla kaldırılır (Eren, 2009: 296). “Vergi, kamu hizmetlerinden kaynaklanan zorunlu giderler ve kamu borçlarından doğan yükü karşılamak amacıyla, devletin hakimiyet gücüne dayanarak karşılıksız ve zorunlu olarak gerçek ve tüzel kişilerden aldığı parasal değerdir.” şeklinde ifade edilmiştir (Sayar, 1975: 50).

Bir ülkede uygulanan vergilerin bir sistem halinde ifade edilmiş biçimine vergi sistemi denilmektedir. Vergi sistemi dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı

şekilde ifade edilebilmektedir. Dar anlamda vergi sistemi, merkezi idarece toplanan vergileri ve vergi niteliğindeki ödemeleri ifade etmektedir. Geniş anlamda vergi sistemi, merkezi idarenin yanında yerel yönetimler ya da diğer kamu kurumları tarafından toplanması uygun bulunan vergi ve vergi özelliği taşıyan ödemelerden oluşmaktadır (Akdoğan, 2009: 173).

1.2. Verginin Konusu

Verginin konusu, en basit ifadeyle üzerinden vergi alınan şeydir. Bu ekonomik bir değer, hukuki işlem, fiziki varlık, bir fiil veya olay vb. maddi ya da maddi olmayan unsurlar olabilir. Verginin konusunun neler olacağı sınırını önceden belirlenemez. Çünkü verginin konusunu teşkil eden, vergi mükellefiyetinin dayandığı iktisadi unsurlar zamanla değişebilmektedir (Pehlivan, 2009: 43). Verginin konusu, üzerinden vergi alınan fiili veya hukuki durum olarak ifade edilir. Hangi fiili veya hukuki durum üzerinden alınıyorsa çoğunlukla onun adıyla alınmaktadır. Örneğin, emlak üzerinden alınan vergiye Emlak Vergisi denilmektedir. Her fiili ve hukuki durum üzerinden vergi almaya anayasa açısından sınırlama getirilmiştir. Konu bakımından yapılan bu sınırlama, mali güce göre vergi alınması olarak ifade edilmiştir. Mali güç, gelir, servet ve harcamayı ifade etmektedir (Şenyüz, 2006: 68). Verginin konusu verginin en asli unsuru sayıldığı için vergi kanununda ilk önce verginin konusu belirlenmektedir. Örneğin, Gelir vergisi kanununa göre gelir vergisinin konusu, gerçek kişinin bir takvim yılı içindeki elde ettiği kazanç ve gelir getiren mülklerin safi tutarı olarak belirtildiği görülmektedir (Pehlivan, 2009: 43).

“Verginin konusundan, üzerine vergi konulan, vergiye kaynak oluşturan iktisadi unsur anlaşılır. Verginin konusu bir mal veya eşya olabilir: örneğin emlak vergisi, veraset ve intikal vergisi gibi. Verginin konusu, gelir olabilir: örneğin gelir vergisi kurumlar vergisi gibi.” şeklinde ifade edilmiştir (Bilici ve Bilici, 2011: 142-143).

Her şeyin vergilendirilebilmesi mümkünken verginin bazı konularına ve mükellefiyetlere sınırlamalar getirilmesi mümkündür. Vergi kanununda mükellefiyete getirilen sınırlamaya muafiyet, vergin konusuna getirilen sınırlamaya ise istisna denilmektedir (Pehlivan, 2009: 61).

Vergi muafiyeti, vergi kanunları kapsamında vergilendirilmesi gereken bir kişinin, kısmen veya tamamen, devamlı veya geçici bir süre vergiye tabi olmaması olarak ifade edilmektedir.

Vergi istisnası, vergi kanunları kapsamında vergilendirilmesi gereken bir konunun, kısmen veya tamamen, sürekli veya geçici bir süre vergiye tabi olmaması şeklinde ifade edilmektedir.

Örneğin; bazı kişilerin, ticari faaliyetin hacminin çok küçük olması nedeniyle elde ettiği gelirin vergilendirilmemesi “esnaf muafılığı” kapsamında gelir vergisinden muaf tutulmayı ifade etmektedir (Şenyüz, 2006: 70). Aynı zamanda Katma Değer Vergisindeki ihracat istisnası da vergi istisnasına örnek olarak verilebilir. Katma Değer Vergisi kanununa göre her türlü mal teslim işlemlerinin vergisi vardır. Aynı kanunun “istisnalar” kısmında, malların yurt dışı satışı vergi dışında bırakılmıştır (Pehlivan, 2009:62).

1.3. Vergileme, Vergilemenin İlkeleri ve Verginin Özellikleri

Vergileme, küresel dünyada ve modern ekonomilerde halen uygulanan kamunun ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirmek için temel finansman aracı olmaktadır. Küreselleşme vergileme ilkelerinde değişiklikler öngörmemiş fakat yeni sorunlar ve çözümde zorunlulukları gerekli kılmıştır (Biltekin, 2006: 31) Vergilemenin ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

1.3.1. Vergilemenin İlkeleri

- Vergilemede genellik ilkesi

Kamu giderlerinin karşılanması için herkesin ekonomik gücüne göre vergisini ödemesi, vergilemede genellik ilkesi olarak maliye teorisinde yer alır.

-Vergilemede adalet ilkesi

Vergilemede adalet ilkesi anayasada, vergilerin mali güce göre ödenmesi ve vergi yükünün mükelleflere adil ve orantılı dağıtılması, olarak ifade edilmektedir.

-Vergilemede kanunilik ilkesi

Vergilemede kanunilik ilkesi, kanuna dayanmayan verginin alınmaması anlamına gelmektedir. Vergiler kanunla konulur, kanunla alınır ve kanunla kaldırılır. Vergilemede kanunilik ilkesi kişilere hukuki bir güvence sağlamakla birlikte Maliye Bakanlığının ya da hükümetin vergi koyarken ve alırken dilediği gibi davranmasını da engellemektedir.

-Vergilemede kanun önünde eşitlik ilkesi

Bu ilkenin anayasa dayanağına göre, herkes dil, ırk, renk, din, cinsiyet, felsefi inanç siyasi düşünce, mezhep gibi nedenlerden dolayı ayırım yapılmaksızın kanun önünde eşit kabul edilir ve uygulanır. Yine aynı şekilde hiç kimseye mevki makam ve sınıfına göre ayrıcalıklar tanınmaması ve devletin organlarının işlemlerini buna göre yapması kanun önünde eşitliğin gereklerinden kabul edilmektedir (Pehlivan, 2009: 21–23).

Vergi sistemi, ekonomiye müdahale aracı olarak kullanılabilir. Müdahale özellikle; ekonomide fiyat istikrarını ve tam istihdamı sağlamak amacıyla veya kaynak dağılımını değiştirmek amacıyla yapılabilmektedir.

1.3.2. Verginin Özellikleri

Vergilemenin ilkelerine ilişkin yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda vergi kavramını yeniden tanımlayacak olursak, kamu giderlerinin karşılanması için, gerçek ve tüzel kişilerden zorla, fakat herkesin ekonomik gücü ölçüsünde alınan parasal değerler olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamadan yola çıkarak verginin dört temel özelliği şu şekilde sıralanabilir (Bilici ve Bilici, 2011: 141):

- Vergi para ile ödenir.

Geçmişte para olarak alınmayan bazı vergiler de olmuştur. Örneğin 1925 yılında kaldırılan aşar çiftçilerden ürün olarak alınmıştır. 1952 yılında kaldırılan yol vergisini de parası olmayanlar yolda çalışarak ödemişlerdir.

- Vergide somut, belirli bir karşılık yoktur.
- Vergi zora dayanan bir ödemedir.

Kişilerin vergi yükümlülüklerini yerine getirmediklerinde, devlet icra yoluna başvurarak alacağını zorla tehsil etmektedir.

- Vergi gerçek veya tüzel kişilerden alınır.

1.4. Verginin Amacı

Verginin birden çok amacı olmasına rağmen, birincil amacı kamunun finansman ihtiyacını karşılamaktır. Önceden vergi sadece belli bir gelir elde etmek için kullanılan mali bir araç iken, günümüzde vergi yalnızca gelir elde etmek için değil, aynı zamanda devletin belirlenmiş sosyal ve iktisadi amaçlara ulaşması için başvurduğu bir araç olmuştur. Dolayısıyla verginin mali amacı dışında mali olmayan (ekonomik ve sosyal) amaçları da bulunmaktadır.

1.4.1. Mali (fiskal) Amaçlar

Mali (fiskal) amaç, devletin kamu harcamalarına finanse etmek için vergi almasıdır. Verginin bu amacı tarafsız devlet anlayışının bir neticesidir. Bu anlayışa göre devletin harcamaları en düşük seviyede tutulmalı ve alınan vergiler sadece bu harcamaları karşılayacak seviyede olmalıdır (Yüksel, 28). Verginin asıl amacı malidir. Çünkü, devlet sürekli olarak artan kamu harcamalarını karşılamak için vergi dışı gelirlerini artırmaya rağmen, vergisel olarak ya yeni vergiler koymakta ya da mevcut vergilerin gelirlerini artıracak düzenlemelere gitmektedir. Bu nedenle verginin devletin harcamalarını karşılamak için başvurulan bir araç olması verginin ilk ve en önemli amacının mali olduğunu göstermektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, vergi tabanının genişletilmesi, vergi kayıp ve kaçakçılığının önlenmesi, vergi tarifelerinin artırılması gibi bir takım düzenlemeler devlet tarafından yapılabilmektedir (Ata, 2001: 16) Bir vergi sistemin en önemli işlevi kamunun finansman ihtiyacını karşılamak olduğu için özellikle kamu harcamalarının hızlı bir şekilde arttığı gelişmekte olan ülkelerde mili gelirdeki artışa birlikte vergi gelirlerinin de artmasını sağlayabilecek esnekliğe sahip olması gerekmektedir. Mali (fiskal) amaç, yeni duruma vergi sisteminin kolay bir şekilde uyum sağlayabilecek esnek bir yapıya sahip olmasını gerektirmektedir. Gerçekleşen ani dalgalanmalar sonucunda ortaya çıkan vergisel ihtiyaçların vergi hukukuna ilişkin önlemler yardımı ile kolaylıkla karşılanabilir olmasını gerektirir. Vergilemenin fiskal

amacının gerçekleştirilebilmesi, vergi yükünün mükellefler arasında adil olarak dağıtılması, katlanılacak olan vergi yükünün asgari seviyeye düşürülmesi, piyasa mekanizmasının aksatılmaması dolayısıyla rekabet açısından tarafsızlık ilkesiyle çelişen istenmeyen etkilerin ortaya çıkmasına engel olmak, koşulların sağlanması ile mümkündür (Büyükçullu, 2006: 6-11).

1.4.2. Mali Olmayan Amaçlar

Vergi sadece mali amaca bağlı olarak alınmamakta mali olmayan amaçlara bağlı olarak da vergi alınmaktadır. Verginin temel amacı mali olmakla birlikte, 19. Yüzyılın ortalarından sonra, özellikle 1930'lardan sonra yalnızca kamu harcamalarını karşılayan bir gelir türü olmakla kalmamış, devletin elinde sosyal ve iktisadi hayata müdahalede önemli bir araç olmuştur. Mali olmayan amaçlar sosyal ve ekonomik amaçları kapsamaktadır (Ata, 2001: 17). Mali olmayan amaçların artması söz konusu olduğunda mali amaç olumsuz etkilenebilir. Bu nedenle mali olmayan amaçlara gerektiğinde başvurulmaktadır. Devlet vergileme ile elde ettiği gelirlerin bir bölümünü çeşitli kamu harcamaları şeklinde geliri düşük olanlara ya da transfer harcamaları şeklinde aktarabilmektedir.

Mali olmayan amaçları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- Gelirin yeniden dağıtılmasına ilişkin amaç,
- Konjonktür politikasına ilişkin amaç,
- Büyüme politikasına ilişkin amaçtır.

Gelirin yeniden dağıtılmasına ilişkin A.Wagner tarafından ortaya atılan, vergilemenin piyasa düzeninin otomatik olarak gelir ve servet dağılımındaki farklılıkları bir düzeye kadar azaltmak amacı ile kullanılabileceği ve kullanılması gerektiği yönündeki tez, kamusal harcamaların günümüzde artması nedeni ile bilimsel araştırmaların dikkatini çekmektedir. A.Wagner'in bu tezi J.M. Keynes'in geliri yeniden dağıtan bir vergileme ile yüksek gelirlileri azaltıp düşük gelirlilere destek vererek tüketim eğilimini ve efektif talebi artırılması ve böylece istihdam düzeyinin artırılması gereğini öne sürmüştür. Konjonktür politikasına ilişkin amacı, ekonomik istikrarı bozucu konjonktürel dalgalanmaların vergi politikasına ilişkin önlemlerle hafifletilmesini ifade etmektedir.

Bunun gerçekleştirilebilmesi için, tam istihdam, fiyat istikrarı ve dış ekonomik dengenin birlikte gerçekleştirilmesi gerekir. Büyüme politikasına yönelik amacı ise, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi genellikle bütün ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarının temelini oluşturmaktadır. Devlet vergisel tedbirler ile ekonomik büyümeyi belirleyen unsurları etkileyebilir. Devlet bunu yaparken çeşitli araçlardan yararlanabilir. Bu araçlar; vergi, harcama ve borçlanma politikası olarak ifade edilebilir. (Büyükçullu, 2006: 6 - 11)

Verginin mali olmayan ekonomik amacı, ekonominin vergisel tedbirler ile yönlendirilmeye çalışılması anlamına gelmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için devletin vergi muafiyet ve istisnaları, vergi indirimleri gibi bazı düzenlemeleri yapması gerekmektedir. Devlet vergi ile bireylerin harcama güçlerini denetim altında tutabildiği gibi, yine vergileme ile üretim yönünü de etkileyebilmektedir. Yapacak olduğu vergi indirim ve teşvikleriyle üretimi artırma yönünde önemli katkılar sağlayabilmektedir. Dolayısıyla verginin ekonomik amacı durağan bir yapıya sahip değildir. Uygulanan ekonomi politikasının gereklerine göre değişken bir özelliğe sahiptir. Verginin ekonomik amacı uygulanan ekonomi politikasının amaçlarına uygun işleve sahiptir. Verginin mali olmayan sosyal amacı, vergileme ile toplumdaki gelir dağılımının düzenlenmesini amaçlar. Bu amaç sosyal devlet anlayışının hakim olduğu ülkelerde önem kazanmaktadır. Düşük gelir grubundan az, yüksek gelir grubundan fazla vergi alınması verginin sosyal amacıyla ilgilidir (Ata, 2001: 19).

1.5. Verginin Yansıması

Vergiyi ödeyen kanuni mükellefin ödediği vergi yükünü bir ikinci kişiye, ikinci kişinin de imkan bulduğunda bir üçüncü veya dördüncü kişiye devretmesi verginin yansıması olarak tanımlanmaktadır. Yansımaya bizzat vergi yasası izin verebileceği gibi mükellef ekonomik koşullardan istifade ederek de vergiyi yansıtabilmektedir. Vergi kanunlarının izin verdiği yansımalar kanuni yansıma, mükellefin ekonomik durumdan faydalanarak yapmış olduğu yansıma ise fiili yansıma olarak ifade edilmektedir. Örneğin; Özel Tüketim Vergisi, Katma Değer Vergisi, ve Banka Muameleleri vergisi gibi dolaylı vergiler kanuni yansıma örnektir. İşyeri sahibi kiraya verdiği işyeri üzerinden ödeyecek olduğu vergiyi kira bedeli üzerine ekleyerek kira bedelini belirler ise bu da fiili yansıma örnek teşkil etmektedir (Bilici ve Bilici, 2011: 167). Vergiden beklenen etkiyi alabilmek için konulduğu yerde kalması gerekir, uygulamada bu değişebilmektedir. Mükellefler

ödemek zorunda oldukları vergi yükünü başkalarına devretmeye çalışırlar. Verginin yansımaları olayı fiyat mekanizması aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Örneğin; bina vergileri kiraların artırılması yoluyla kiracılara aktarılır. Kiracılar da bunu alışveriş yaptıkları diğer bireylere yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla vergi ilk alınan mükellefte değil onun yansıttığı diğer kişilere de zincirleme olarak etkilemektedir. Vergide yansıma piyasanın şekillendirmesine göre hemen ya da belli bir zaman içinde de gerçekleşebilir. Bu açıdan bakıldığında neler üzerinden alınan vergiler daha kolay yansıtıldığı önemlidir. Genellikle mallar üzerinden alınan vergiler daha çabuk ve kolay yansıtılırken, gelir üzerine konulan vasıtasız vergilerin yansıtılması daha zor ve zaman alıcı olmaktadır. Bütün vergiler yansıtılma özelliğine sahipken yansıtılmayacak olan tek vergi veraset vergisidir (Eren, 2009: 300–301). Ayrıca içinde bulunulan ekonominin arz ve talep koşulları, ürünün satıldığı piyasanın yapısı ve ekonomik konjonktür verginin yansımalarının kolaylığı ve zorluğu üzerinde etkilidir. Talep esnekliği düşük olan ürünlere konulan vergilerin yansıtılması daha kolay olmaktadır. Örneğin, ekmek, tuz gibi ürünler talep esnekliği düşük olan ürünlerdir. Verginin yansımaları monopol piyasada tam rekabet piyasasına göre daha kolay olmaktadır. Ekonomik konjonktürün olumlu seyrettiği dönemlerde refah seviyesi ve tüketim eğiliminin artmasından dolayı bu dönemlerde vergi daha kolay yansıtılabilmektedir (Bilici ve Bilici, 2011: 167)

1.6. Verginin Tarafları

Kural olarak vergi ilişkisi vergi alacaklısı ile vergi borçlusunu arasında kurulan bir ilişkiyi ifade eder. Bu ilişkiye bazı hallerde, vergi sorumlusu denilen üçüncü bir kişi de katılır. Böylelikle verginin tarafları, vergi alacaklısı, vergi borçlusunu ve vergi sorumlusu olmak üzere üçe ayrılır.

1.6.1. Verginin Alacaklısı

Verginin en önemli unsuru, devlet tarafından zorunluluk prensibine dayalı alınmasıdır. Bu zora dayanma hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kanun yapma yetkisi en önemli hak ve yetkinin başında gelmektedir. Kanun yapma yetkisini devlet, toplum üzerindeki egemenlik hakkına dayalı olarak kullanmaktadır. Bu yetkinin bir sonucu olarak devlet, bünyesinde barınan kişilerden vergi almaktadır. Bu nedenle verginin alacaklısı devlettir. Devlettten kasıt sadece merkezi hükümet örgütü değildir.

Vergi alacağını devlet adına toplayan vergi idaresidir. Devlet vergi idaresi aracılığıyla vergileri toplayabildiği gibi, vergi toplama yetkisini yerel yönetimlere ve diğer kamu tüzel kişilerine verebilmektedir. Söz konusu bu kurumlar vergiyi devletin çıkarmış olduğu kanunlar doğrultusunda toplamaktadır (Pehlivan, 2009: 44).

1.6.2. Verginin Mükellefi (Borçlusu)

Vergi Usul Kanunu'na göre "Üzerine vergi borcu düşen, yüklenen gerçek veya tüzel kişilere vergi mükellefi denilmektedir."(V.U.K. md: 8).

Vergi mükellefi, yasalar gereği üzerine düşen vergi borcunu ödeme sorumluluğu olan gerçek veya tüzel kişilere denir (Bilici ve Bilici, 2011:142).

Vergi mükellefi olmak için vergi kanununa göre vergi mükellefi kabul edilmek yeterli olmaktadır. Verginin esas unsuru verginin mükellefi olduğundan vergi kanunlarında vergi mükellefinin açıkça belirlenmesi gerekir. Ayrıca mükellef sadece gerçek veya tüzel kişiler değildir. Bunların yanında, tüzel kişiliği olmayan birim ya da kuruluşlar da vergi mükellefi olabilir. Buna göre vergi mükellefi, "vergi kanunlarına göre üzerine vergi borcu düşen kişi ve kurumlardır." şeklinde tanımlanabilir. Vergi kanunlarının vergi mükellefi olarak kabul ettiği bir kişi; kendi mükellefiyetine ilişkin ödevlerini özel bir sözleşme ile başkasına devrederek sorumluluktan kurtulamaz. Vergi kanununun kabul etmiş olduğu birtakım istisnalar bu kuralın dışında kalmaktadır (Pehlivan, 2009: 44-45).

Vergi mükellefi olabilmek için kanuni ehliyet şartı yoktur. Dolayısıyla küçükler (reşit olmayanlar) medeni hakları kullanma ehliyeti olmayanlar, kısıtlılar ve ayırt etme gücüne sahip olmayanlar vergi mükellefi olabilmektedir. Örneğin, ayırt etme gücüne sahip olmayan bir kişi kendisine kalan miras nedeniyle veraset ve intikal vergisi mükellefi olmaktadır. Fakat bu mükellefiyetten doğan şekli ödevler yasal temsilci tarafından yerine getirilmektedir (Pehlivan, 2009: 45).

Alınacak vergiler açısından mükellefin kim olduğu vergi kanunlarında belirtilmektedir. Örneğin;

- Gelir vergisinde gerçek kişiler,
- Kurumlar Vergisinde kurum olarak nitelendirilen birimler, tüzel kişiler,
- Motorlu taşıtlar vergisinde sicilde aracın kayıtlı olduğu gerçek veya tüzel kişi,
- Katma Değer Vergisinde mal teslimi, hizmetin yerine getirilmesi veya ithalat yapan gerçek ve tüzel kişiler, vergi mükellefidir (Şenyüz, 2006: 69).

Vergi Usul Kanunu vergi mükellefine, mükellefiyetin başlamasından sona ermesine kadar geçen süreçte çeşitli ödevler yüklemektedir. Bu ödevleri yerine getirmediği durumlarda mükellef çeşitli cezalar ile karşı karşıya kalmaktadır. Vergi mükellefinin ödevlerinin başlıcalarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Pehlivan, 2009: 45-54);

- Vergilendirme ile ilgili bilgilendirmede bulunma (adres, işe başlama, değişiklikler vb.)
- Vergi ile ilgili işlemleri belirtmek amacıyla defter tutma,
- Tutulmuş bulunan defterlerin genelde tasdik makamı olan notere tasdik ettirme,
- Vergi Usul Kanununda belirtilen kayıt nizamına göre kayıtları tutma,
- Vergilendirmeye teşkil edecek olan kayıtları belgelendirme,
- Tutulan kayıtları ve belgeleri muhafaza etme,
- Vergi incelemesi için gelen görevlilere yardımcı olma,
- İşyerine vergi levhası asma zorunluluğu,
- Ödemeleri kaydedici cihazları bulundurma ve elektronik ortamda belge ve kayıt tutma ve düzenleme,

- Çiftçi olanların sayım ve ekim beyanında bulunma zorunluluğu,
- Ücret gerçek usule tabi değilse mükellefin vergi karnesi alması zorunluluğu,
- Vergi beyannamelerinin onaylanma zorunluluğu,
- Vergi kimlik numarası kullanmak zorunda olma,
- Ve ayrıca maliye bakanlığınca getirilen diğer ödevleri de yerine getirme yükümlülükler mevcuttur. Bu ödevler Vergi Usul Kanunu tekrarlanmış 257. Maddesinde sayılmış ve yetkilendirilmiştir.

1.6.3. Verginin Sorumlusu

“Vergi sorumlusu, alacaklı vergi dairesi ile verginin ödenmesi aşamasında muhatap olan kişidir” şeklinde ifade edilmiştir (VUK, Md.8).

Vergi sorumlusu, vergi mükellefi olmadığı halde, gerçek mükellef için oluşan vergi borcunu vergi dairesine ödemekle yükümlü olan kişiye denir (Pehlivan, 2009: 54).

Vergi sorumlusu, kendisi vergi yükümlüsü olmamakla birlikte vergi dairesi ile verginin ödenmesi aşamasında muhatap olan gerçek veya tüzel kişidir. Vergi sorumlusu, kendi vergi borcunu değil, bir başkasının vergi borcunu ödemekle yükümlü olan kişidir. Vergi sorumluluğu kanuni temsil ve vergi tevkifatı durumlarında ortaya çıkmaktadır. Kanuni temsil, küçükler, akıl hastaları gibi fiil ehliyeti olmayan gerçek veya tüzel kişiler için söz konusu olmaktadır. Vergi tevkifatı ise, bazı kişilerin ödeme yapmadan önce, yaptıkları ödemeye ilişkin vergiyi kaynakta keserek vergi dairesine yatırmalarını ifade eder. Örneğin, işverenlerin, çalışanların maaşlarını ödemediği önce, maaş üzerinden gelir vergisi kesintisi yapmak zorunda olmalarıdır (Bilici ve Biliici, 2011: 143).

1.7. Verginin Sınıflandırılması (Dolaylı- Dolaysız Vergiler)

Vergiler kaynağına, matrahın belirlenmesine, uygulanan orana, ekonomik faaliyetlerle ilişkisine, konusuna göre sınıflandırılmaktadır.

Kaynağına göre; Gelir, Harcama ve Servet vergileri, matrahın belirlenmesine göre; Özel – Nesnel vergiler, uygulanan orana göre; Artan, Azalan ve Sabit Oranlı vergiler, ekonomik faaliyetlerle ilişkisine göre; Dolaylı, Dolaysız vergiler, konusuna göre; Spesifik, Advolerem vergiler olarak sınıflandırılabilir (Çoban, 2008: 31).

Vergi sistemimizi oluşturan vergiler, konuları itibariyle ifade edilmeye çalışılırsa, servet ve servet transferi, gelir, harcamalar üzerinden alınan vergiler olarak nitelendirilir. Bunlardan gelir üzerinden alınan vergiler grubunda; Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi, Servet ve Servet Transferi üzerinden alınan vergiler grubunda; Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset İntikal Vergisi, harcamalar üzerinden alınan vergiler grubunda ise; Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Özel İletişim Vergisi (ÖİV), Şans Oyunları Vergisi, Damga Vergisi, Gümrük Vergisi yer almaktadır (Akdoğan, 2009: 178).

Bu çalışmada ekonomik faaliyetlerle ilişkisine göre sınıflandırma dikkate alınarak, dolaylı - dolaysız vergiler üzerinde durulacaktır.

Hangi verginin dolaylı, hangisinin dolaysız olduğu, iki ölçütten yararlanılarak belirlenir. Bular, yansıma ölçütü ve tahakkuk zamanı ölçütüdür. Yansıma ölçütüne göre, yansıtılabilen vergiler dolaylı, yansıtılamayan vergiler dolaysız vergilerdir. Örneğin, verginin ödeyicisi olan kişi ödediği KDV, ÖTV, gümrük vergisi gibi vergileri müşterilerine yansıtmaktadır. Bu vergiler dolaylı vergilerdir. Gelir vergisi ve kurumlar vergisinde ise verginin ödemesi mükellefin kendi üstünde kalır başkalarına yansıtamaz, bunlara da dolaysız vergiler denilmiştir. Tahakkuk zamanı ölçütüne göre, tahakkuku ve ödemesi belirlenmiş zaman aralıklarında gerçekleşen vergiler dolaysız vergilerdir. Dolaylı vergilerde ise tahakkuk ve ödeme ancak vergiyi doğuran olay varsa gerçekleşir. Dolaysız vergilerde olduğu gibi bir düzenlilik esas değildir (Bilici ve Bilici, 2011: 150-151).

Türkiye’de dolaylı-dolaysız vergilerin gelişim süreci incelendiğinde, toplam vergi gelirleri içindeki dolaylı-dolaysız vergilerde 1980 sonrasında önemli bir değişim görülmüştür.1980’de dolaylı vergi oranı %36 iken 2009’a gelindiğinde bu oran %64 olmuştur.1984’te alınmaya başlanan KDV, 1999 yılında gölcük ve düzce depremlerinin

oluşturduğu deprem vergisi, AB uyum yasaları kapsamında uygulamaya konulan ÖTV , dolaylı vergilerin artmasında etkili olmuştur.

Tablo 1: Dolaylı - Dolaysız Vergi Ayırımında Dikkate Alınan Ölçütler

Dolaylı vergiler	Dolaysız vergiler
<ul style="list-style-type: none">• Genel fiyat seviyesi üzerinde etkili olan vergilerdir.• Nisbi fiyatlarını değiştiren vergilerdir.• Yansıtılabilen dolayısıyla yükü başkasına aktarılabilen vergilerdir.• Gelirlerin harcanması işlemlerini vergilendiren vergilerdir.	<ul style="list-style-type: none">• Genel fiyat seviyesi üzerinde etkili olmayan vergilerdir.• Nisbi fiyatları etkilemeyen vergilerdir.• Yansıtılmayan, yansıtılmadığı için de konulduğu kurum ya da kişiler üzerinde kalan vergilerdir.• Gelirin elde etmedeki işlemleri vergilendiren vergilerdir.

Kaynak: Çoban, 2008: 34

1.7.1 Dolaysız Vergi

Dolaysız vergiler, mükellefin kişisel durumunu ve ödeme gücünü göz önünde bulunduran, yansıtılması daha az olan vergiler olarak tanımlanabilir. Ödeme gücü yaklaşımına göre, dolaysız vergiler, dolaylı vergilerden daha adil kabul edilmektedir. Bu tür vergiler, gelirin yeniden dağıtım işlevini de gerçekleştirmek için kullanılan vergiler olmasından dolayı, dağıtımcı adalet anlayışına göre de adil vergiler olarak nitelendirilmektedir (Ata, 2001: 64).

Dolaysız vergiler, mükelleften doğrudan doğruya alınan dolayısıyla kimden ne kadar alınacağı belli olan, gelir vergisi, kurumlar vergisi veraset ve intikal vergisi emlak vergisi ve taşıt vergisi gibi vergilerdir. Dolaysız vergiler, yansıtılmaları zor, verimlilik seviyeleri düşük olan vergilerdir. Bu vergiler ödeyen kişinin kendi cebinden çıkar, başkasına yansıtma durumu söz konusu değildir. Gelişmiş ülkelerde dolaysız vergilerin oranı daha fazladır. Bu vergi sınıfı kapsamında da özellikle gelir vergisinden elde edilen

gelir daha fazladır. Gelişmiş ülkelerde bu oran %70 civarlarındadır (Bilici ve Bilici, 2011: 152).

1.7.2. Dolaylı Vergi

Dolaylı vergiler ise; mükelleflerden doğrudan doğruya değil de aracı vasıtası ile alınan, kim üzerinden ne kadar alınacağı belli olmayan dolaysız vergiler dışındaki bütün vergiler bu gruba girmektedir (Eren, 2009: 298).

Dolaylı vergilerin gelişmekte olan ülkelerde toplam vergi gelirleri içindeki payı yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerin dolaylı vergilere önem vermelerinin nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Tasarruflar ve sermaye birikimi,
- Reel yatırımlar,
- Lüks tüketim,
- İşgücü arzı,
- Toplam vergi gelirleri potansiyeli,
- İdare ve uyum maliyetleridir (Atılğan, 2004: 89).

Dolaylı vergilerin artan oranlı olmaması bu vergilerin tüketimden daha çok tasarrufu teşvik etmesine neden olmaktadır. Artan oranlı gelir vergisinin yükü, gelirlerinin önemli bir kısmını tasarruf etme imkânı olan orta ve yüksek gelir grubu üzerinde olması dolaylı vergilerin dolaysız vergilere oranla daha fazla tasarrufları ve dolayısıyla da sermayeyi artırıcı etkisi vardır.

Lüks tüketim harcamaları çoğunlukla tasarruf yerine ikame edildiği için ülkenin döviz pozisyonu üzerinde olumsuz etkilere neden olur. Dolaylı vergilerin dış alım içinde önemli paya sahip olan bu lüks tüketim harcamalarını bastırma potansiyeli mevcuttur. Lüks ithalatın sınırlandırılması büyüme üzerinde etkili olduğundan ve dolaylı vergilerle de bu sınırlama sağlanabildiğinden lüks tüketimin büyümeyi olumsuz etkilemesi engellenmektedir.

Dolaylı vergiler gelirin doğrudan kazanılması ile değil gelirin daha sonra kullanılması ile ilgili olduğu için, dolaylı vergilerin doğrudan etkisi daha düşüktür. Ayrıca cari dönemde tüketim yerine tasarruf ederek vergiden kaçınılması mümkündür. Dolaylı vergiler sebebiyle mal ücretlerinin bireylerin alım güçlerinin üstüne çıkması ya da dolaylı vergilerin piyasada küçülmeye neden olarak üretimi caydırması halinde üretim ve işgücü arzı üzerindeki etkisi oldukça önemlidir.

Dolaylı vergilerin büyümeye yapmış olduğu katkılardan en önemlisi toplam vergi geliri potansiyelinin dolaysız vergilere oranla daha çok olmasıdır. Bunun nedeninin bir kısmını yaptırım gücü sorunu oluşturmakta, diğer tarafında ise politik ve ekonomik etkiler yer almaktadır. Daha fazla farklı vergi türü oluşturup halkın tepkisini çekmektense genel üzerinde etkili ana vergiler belirleyip böylece halkın tepkisini çekmeden rahat bir şekilde vergi tahsilâtının gönüllü bir şekilde yerine getirilebilir (Atılğan, 2004: 89-92).

2. TÜRK VERGİ SİSTEMİNE TARİHSEL BAKIŞ

En eski toplum biçiminden bu yana toplumda meydana gelen birtakım ihtiyaçların karşılanması ve oluşan sorunların giderilmesi için herkes elde etmiş olduğunun bir kısmını devlete vermiş ve devlet de bu şekilde ihtiyaçları karşılamıştır. İnsanların vermesi ya da devletin el koyması şeklinde gerçekleştiği de olmuştur.

Öncesinde din ve ahlak duyguları ile isteğe bağlı verilen bu ekonomik değerler sonradan devlet tarafından zorla alınır olmuş ve vergi kavramı ortaya çıkmıştır (Öztürk, 2007: 17).

Türk vergi sistemi bu çalışmada, Osmanlı devletinde ve Osmanlı devleti yıkıldıktan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinde uygulanan politikalarla ele alınmıştır

2.1. Osmanlıda Vergi Sistemi Ve Politikası

Osmanlıda verginin gelişimi Avrupa Ortaçağının gelişimine paralel seyretmiştir. Kurulduğu zamanlarda Osmanlı ya anavatanından getirdiği vergileri ya da fethettiği ülkenin vergilerini benimseyerek bir vergi sistemi oluşturmuştur (Ata, 2001: 7). Şer'i ve örfi olarak ayrılan Osmanlı vergileri; zekât, haraç, cizye ve öşür vergilerinden oluşan şer'i vergiler ile I. Beyazıt ile başlayan ve fethedilen yerlerden alınan örfi vergilerden

oluşmaktadır. Osmanlı devletinde Tımar Sistemi, düzenli ve sistemli vergi almasına engel olmuştur. Osmanlı devletinde vergi gelirlerinin önemli bir bölümü Tımar Sistemi ile kamu görevlilerine bırakılmıştır. Tımar sahipleri asker verdikleri için vergi ödememişlerdir. Tımar haricinde kalan vergiler ise mültezimler tarafından tolanmıştır. İlk kez senedi ittifakla vergi toplama yetkisi ayanlar lehine sınırlandırılmıştır

Osmanlı vergi sisteminde milli hâsılının 2/3'si tarım sektöründen sağlandığı için sabit bir getiri sağlamaktadır. Osmanlı döneminde vergi hâsılatı dolaylı ve dolaysız olarak nitelendirilen aşar arazi ve gümrük vergilerinden oluşmaktadır. Vergi hâsılatının %90'a yakını dolaysız vergilerden sayılan gümrük vergilerinden oluşurken, dolaylı vergiler kapsamında da; ticaret ve sanat üzerinden karineler yöntemine göre alınan temettü vergisi, müsakkafat vergisi olarak adlandırılan binalar üzerinden alınan vergi, yenilebilen evcil hayvanlardan alınan ağnam vergisi, araziden elde edilen tarım ürünü üzerinden aynı olarak alınan aşar vergisinden oluşmaktadır. Aşar vergisi %10 ve %5 gibi oranlarda alınmıştır (Armağan ve Demir, 2008: 858).

2.2. Cumhuriyet Dönemi Vergi Sistemi Ve Politikası

2.2.1. 1923 – 1960 Dönemi

1923 yılı uzun süren bir savaşın sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyetinin başlangıcı olmuştur. Cumhuriyetin ilk on yılı kurumların oluşturulması ve ekonomik onarım ve düzenlemeler ile geçmiştir. Sanayi Teşvik Kanunu'nun çıkarılması Aşar Vergisi'nin kaldırılması, 1925 Kabotaj Hakkının Kazanılması, Türkiye İş Bankası'nın kurulması ve Tütün Rejisinin kaldırılması, yapılan bu ekonomik onarım ve oluşturulan kurumların ilk örnekleri olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Osmanlıdan yeni Türk devletine, temettü vergisi, müsakkafat vergisi, ağnam ve aşar vergileri, intikal eden bazı vergilerdir. Aşar Vergisi'nin kaldırılması, onun yerine arazi vergileri ve bazı dolaylı vergilerin getirilmesi cumhuriyetin ilk senelerinde vergisel alanda reform niteliğinde yapılan değişikliklerdir (Yanpar, 2007: 97).

Planlı ekonomi öncesinde Atatürk, yoksul ve geçimini tarımdan sağlamaya çalışan yerli ürünün değil daha çok ithal ürünleri korumaya yönelik gümrük politikasına sahip, ulaşım ağlarının genellikle yabancı şirketlerin elinde olması ve bu şirketlerin ülkeyi terk etmeleri ile devletin ticari açıdan zor duruma düşmesine neden olduğu, kısacası

ülkenin yeniden inşa edilmesinin gerektiği bir dönemde idi ve bunun için de kendisi tarafından ilk yapılan girişim 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi olmuştur (Özçelik ve Tuncer, 2008: 254). Bu yıllarda ülke kaynakları bir takım yatırımları yapmada ve ekonomi alanında atılacak adımların atılmasına yetecek derecede güçlü bir bütçeye sahip olmadığından dolayı dış borçlanma yoluna gitmiştir. Uzun vadeli dış borçlanmalar bulamamasından dolayı da dalgalı bir dış borçlanmadan yararlanılmıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nden sonra 1927 yılında Teşvik-i Sanayi kanununun getirdiği bazı değişiklikler haricinde 1960 yılına kadar uygulanan vergi politikalarının ekonomiye yön verecek etkisinin olmadığı görülmüştür (Ejder, 2000: 128).

Atatürk dönemi maliye politikasının hedefi, devlet hazinesini yurt içinde ve dışında güçlü kılmak olmuştur. Bu maliye politikası ile en çok halkın sırtında yük olan ve halkı ezen vergi artışları ile halkın yaşam düzeyindeki artışların orantılı olmasına çalışılmıştır. Temel amacı olan ilkeye göre bu dönemde halka ağır gelen ve o kadar da sosyal zararı büyük olan vergi resim ve harçlar kaldırılarak halkın ekonomik durumuna uygun vergiler getirilmiştir. Çağdaş maliye politikalarının hedefleri içinde sayılan – vergilerin ekonomik etkilerinin üretimi azaltmasının engellenmesi – Atatürk dönemindeki maliye politikalarının da temelini oluşturmuştur (Kaya ve Durgun, 2009: 241). Türkiye'de vergi reformunun başlaması da Atatürk döneminde olmuş ve bu dönemdeki ekonomik önlemlerin en önemlisi 17 Şubat 1925 tarihli 552 sayılı yasayla Aşar vergisinin kaldırılması olmuştur. Köy vergileri 1924 bütçesinde %27,5, kent vergileri de %5,5 olarak belirtilmiştir. Köy vergilerinin %21,3'lük kısmını Aşar vergisi oluşturmuştur (Çıkm, 1981). Aşar vergisinin kaldırılmasıyla köy vergileri önemli ölçüde azalmıştır.

1929- 1930'lu yıllara gelindiğinde, 1929 yılında yaşanan büyük buhran ekonomileri ve ülkeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Ülkeler, 1929 buhranının sebep olduğu olumsuz durumdan çıkabilmek için keynesyen iktisat politikalarından yararlanmışlardır. Keynesyen iktisat yaklaşımı, vergilere yeni işlevler yüklemiştir. Keynesyen yaklaşıma göre sorun makro dengeler ve büyüme olarak kabul edildiği için maliye politikası açısından vergi talep yönetiminde kullanılmıştır. Dolayısıyla vergiler, işsizlik, enflasyon, depresyon ve stagflasyon (durgunluk) dönemlerinde bu sorunları çözmede kullanılan bir araç olmuştur (Ata, 2001: 8). 1930–1939 yılları arasında verginin

mali alana olan etkisi 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalım ile öne çıkmış ve vergiler üzerinden gelir sağlama amacı güdülerek yeni vergiler konulması yolu seçilmiştir. Bu dönemde vergiler genellikle harcama ve ücretler üzerinden alınmış ve bir ilk olarak kabul edilen İktisadi Buhran Vergisi ile ücretlerden de vergiler alınmaya başlanmıştır. Mali amaçlı alınan bu vergilerden bazıları şunlardır; Kazanç Vergisi, İktisadi Buhran Vergisi, Muvazene Vergisi ve Hava Kuvvetleri Yardım Vergisi'dir (Ejder, 2000: 128).

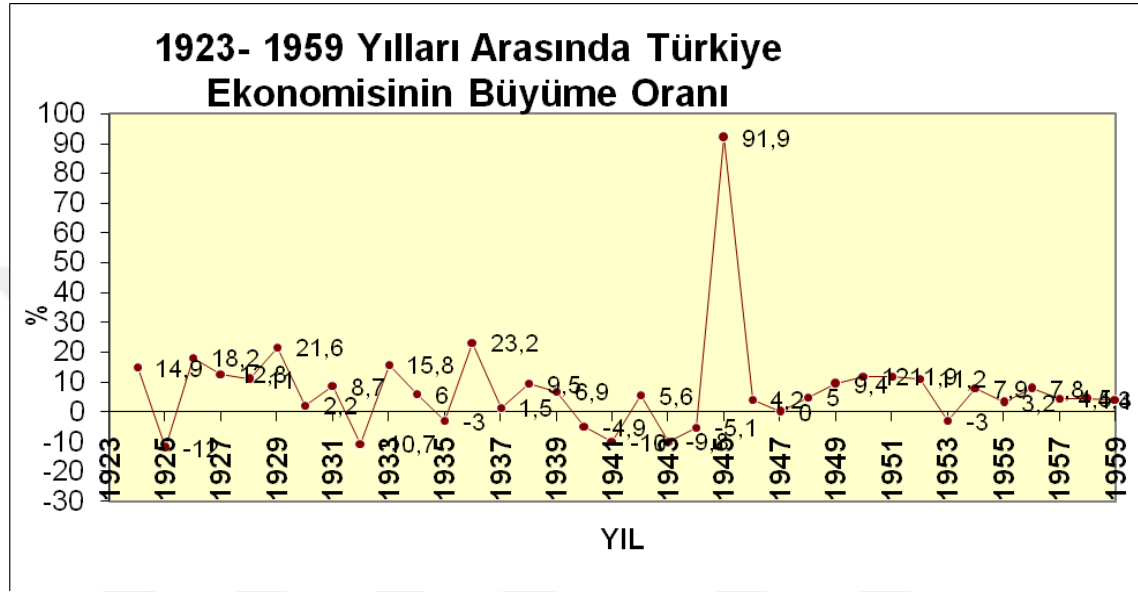
İkinci Dünya Savaşı sonrasında serbestleşmenin artması, kamu maliyesinde önemli etkiler meydana getiren, ticari ve finansal serbestleşmeye neden olmuştur. Dönemin önem kazanan devlet politikası, daha düşük vergi politikası ve sınırlı kamu harcaması üzerine yoğunlaşmıştır (Eker, 2009: 1). İkinci Dünya Savaşı'nın etkili olduğu 1940-1950 arası dönemde Türkiye savaşa girmemesine rağmen etkilenmiş ve dolayısıyla kamu harcamaları artmış, artan kamu harcamalarının finansmanı ise vergi oranları artırılarak ve yeni vergiler konularak karşılanmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi, Aynı Muamele Vergisi, Varlık Vergisi bu dönemde alınan önemli vergilerdir. 1949 yılında kazanç vergisinin yerine Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Esnaf Vergisi getirilmiştir (Ejder, 2000: 128).

1949 yılında vergi sisteminde çok partili hayata geçilmesi ile birlikte değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde genel olarak vergi sisteminde, artan devlet harcamalarını karşılamak için çeşitli zamlar uygulanmışsa da bu faydalı olamamış dolayısıyla vergi hâsılatı milli gelire oranla azalmıştır. Bu da vergi sisteminde, gelir karşısında esnekliği olan verim gücü yüksek vergilerin olması zorunluluğunu getirmiştir. Bu dönemde uygulanmakta olan kazanç vergisinde, vergide eşitlik, artan oranlılık ve en az geçim indirimi gibi ilkeler bulunmadığı için çağdaş bir gelir vergisine ihtiyaç duyulmuş ve düzenlenmiştir. Kazanç vergisinin uygulandığı bu dönemde mükellefler, aynı sınıfa dâhil olmalarına rağmen beyannameli ve beyannamesiz olmalarına veya şirketlerini sermaye şirketi olmalarına göre farklı işlem görmüşlerdir. Dolayısıyla kazanç vergisinin ekonominin gelişmesinde ve sanayi üzerinde olumsuz etkileri olmuş, kazanç vergisi kaldırılmıştır (Kıvanç, 2007)

1923 ve 1959 yılları arasında uygulanan maliye politikaları Türkiye ekonominin büyümesinde göstergeleri üzerinde etkili olmuştur. Bu yıllar arasında ekonomik kalkınmayı olumsuz etkileyen bazı vergiler kaldırılmış, yeni vergiler konulmuş, siyasi

alanda ve uluslararası alanda yaşanan değişiklikler ve savaşlar, Türkiye ekonomisinin dalgalı bir büyüme sergilemesinde etkili olmuştur. Aşağıdaki grafikte görüleceği üzere 1923 ve 1959 yılları arasında uygulanan bu politikalar ile Türkiye ekonomisinde dalgalı bir büyüme yaşanmıştır.

Grafik 1: 1923- 1959 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisinin Büyüme Oranı

Kaynak: Yanpar, 2007:103

1950–1959 yılları arasında uygulanan maliye politikalarının amacı ya da amaçları ticari alanda serbest piyasa koşullarının hâkim olması, özel girişimciliğe destek, devletçilik ve devamında kamunun yatırımlardaki ağırlığının sınırlandırılması, kamunun daha çok kara yolu ve enerji alt yapı alanında yoğunlaşması, yabancı yatırımı teşvik ve özendirici girişimlerde bulunulması olarak ifade edilebilir. Bu dönem politikaları 1960-1980 arası maliye politikalarına göre daha liberal kalmıştır. Çünkü 1960 yılında yaşanan müdahaleden sonra değişen devlet politikaları daha çok devletçi politikalar olarak karşımıza çıkmıştır (Tokatlıoğlu ve Öztürk, 2008:156).

1950 yılında Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi kanunları Vergi Usul Kanunuyla birlikte yürürlüğe girmiştir. Bu dönem tarım sektörü vergi dışı bırakılmıştır, fakat 1961 yılı 193 sayılı kanun ile Gelir Vergisi Kanunu kapsamında vergilendirilen bir kesim olmuştur (Açıköz, 2008: 95). 1960'lı yıllara kadar ekonomide liberal politikalar

uygulanmaya çalışılmıştır. 1960 yılında yaşanan müdahalenin devamında devletçi politikalar daha etkili olmaya başlamıştır.

2.2.2. 1960 – 1980 Dönemi

1960–1980 arası dönem Keynesyen politikaların ekonomiye hâkim olduğu ve ekonomiye kalkınma planlarının yön verdiği bir dönemdir. Sanayileşmede Türkiye temel tüketim ürünlerinde yerli üretimi 1960’lı yıllarda gerçekleştirmiş, buzdolabı, televizyon ve otomobil gibi ürünlerin yerli üretimi gündeme gelmiştir. Bu işlev dış rekabet karşısında korunan özel sermaye tarafından üstlenilmiş ve özel sermayenin sanayi üretimine yönelmesi sağlanmıştır. İthal ikameci sanayileşme olarak adlandırılan ve 1960 -1980 arasındaki sanayileşmeye damgasını vuran bu yöntem yerli sermayenin kurulmasına önemli katkıda bulunmuştur (Yanpar, 2007: 105)

1950’li yılların sonunda dış ödemede yaşanan güçlükler ve enflasyon oranlarında yükselmenin önüne geçilmesine iki yöntem olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan ilki sermaye kullanımının serbest piyasa koşuluna bırakılması, ikincisi de planlı bir döneme geçmek ve ekonomiyi planlı programlı bir şekilde yönetmektir. 1960 yılında yapılan müdahaleden sonra yapılan düzenlemeler çerçevesinde planlı ekonomi için adımlar atılmıştır. Beşer yıllık kalkınma planları hazırlanması kararları alınmış ve yıllık %7 oranında bir büyüme elde edilmesi hedeflenmiştir. Bu büyümenin sağlanabilmesi için seçilen alan ise sanayidir. Bu alanda yapılan düzenlemeler ve yapılacak girişim ve teşvikler ile yıllık hedeflenen büyüme oranını gerçekleştirme amaçlanmıştır. Devletin bu dönemde ekonomiye tam anlamıyla hâkim olduğu ve sanayi alanında ise ithal ikameci bir model tercih ettiği görülmüştür (Tokathoğlu ve Öztürk, 2008: 157–158). Beş yıllık kalkınma planlarının ilk ikisinin hedefi birbiriyle aynıdır. Çünkü iki kalkınma planı da devlet gelirlerini artırarak kamu harcamalarına finansman sağlamak ve özel kesimde kaynakları verimli alanlara yöneltmek olmuştur. Bu dönem dolaylı - dolaysız vergiler incelendiğinde dolaylı vergilerin oranı daha yüksektir. Dolaylı vergiler üzerindeki bu eğilim genel fiyatlarda yaşanan yükselme sonucunda verginin daha çok düşük gelirlilerden alındığını göstermektedir. Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de finansman kanununun getirilmesidir. Bu kanun içerisinde Gayrimenkul Kıymet Artış Vergisi, Emlak Vergileri gibi vergiler bulunmaktadır (Ejder, 2000: 130).

1960 yılında önemli vergi değişiklikleri yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi de gelir vergisine ait ilk kanun kaldırılarak yeniden ele alınması olmuştur. 31 Aralık 1960 ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile gelen tarım kazançlarının vergilendirilmesi en önemli yenilik olmuştur. Esnaf muaflığının sınırları daraltılmış, vergi kaçakçılığının önüne geçmek için servet beyanı getirilmiştir. 1960 sonrası dönemde Vergi Reform Komisyonu'nun katkısıyla gerçekleşen reform hareketleri vergi sistemine; yeniden değerlendirme, yatırım indirimi, zaman mahsubu, azalan bakiyeler usulü amortisman, servet beyanı, vergi uzlaşması ve zirai kazançların vergilendirilmesi gibi yenilikler kazandırılmıştır (Kıvanç, 2007)

Planlı ekonomi modellerinin gelişmesiyle beraber KİT'ler ortaya çıkmıştır. KİT'ler ve planlamanın finansmanı yeni sorumluluklar yüklenilmesine neden olmuştur. Bu sorumluluk özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki olumsuzlukları çözmeye vergilerin kullanılması, piyasa ekonomisinin haricinde bir kamu sektörünün doğmasına "karma ekonomi" dediğimiz başka bir ekonomik modelin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Ata, 2001: 8).

Dünya ekonomisinde küreselleşme eğilimi, ulus devletin yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. 1980'lerden önce devletler, yabancı yatırımlara yönelik sıkı kontrol ve gümrük engelleri uygulamışlardır. Bu politika küresel entegrasyonu engellemiş ulusal ekonomilere sermaye akışını azaltmıştır. Siyasal sistemde meydana gelen demokratikleşme sonucunda ülkeler arasındaki ticari engeller kalkmış ve gelişen ilişkiler küresel bir boyut kazanmıştır. Ülkelere hızla giren sermaye ve teknoloji alanındaki dış yatırımlar ile artan küreselleşme, ulusal vergi sistemini etkilemiş ve ulusal politikaların gücü vergi alanında sınırlanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda "vergi rekabeti" kavramı ortaya çıkmıştır (Giray, 2005: 93).

1960- 1970 döneminde kalkınma planlarının uygulamaya konulmaya başlamasıyla vergi alanında bazı önlemler gündeme gelmiştir. Bu çerçevede yapılan Birinci Beş Yıllık kalkınma planında vergi politikaları için açıklanan genel amaçlar vergi gelirlerini kamu yatırım ve cari harcamalarında planlamayı öngördüğü artışı karşılayacak düzeye çıkarma, yatırımları, vergilerde özel tasarrufları ve çalışma isteğini artırıcı düzenlemeler yapılmasını kapsamıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı amacı, devlet

gelirlerini artırmak ve özel kesimde kaynakları daha verimli kanallara yönlendirmek olmuştur (Yanpar, 2007: 107)

1970’li yıllardan itibaren ülkeler hızlı bir şekilde yayılma ve serbestleşme sürecine girmiş, kamu kesimini sınırlandırıcı mali düzenlemelere gidilmiş ve bu düzenlemelere yönelik olarak politikalarına yönelilmiştir (Eker, 2009: 1). Türkiye ekonomisi için 1970’li yıllar IMF’li yıllar olarak ifade edilmiştir. 1970’ten 1977’ye kadar IMF’nin isteği doğrultusunda 13 mini devalüasyon yapılmıştır. Bu yıllar aynı zamanda Stand-by anlaşmalarının yoğun olarak yapıldığı yıllar olmuştur (Turan, 2011:64).

2.2.3. 1980 ve Sonrası Dönem

24 Ocak 1980’de alınmış olan kararlar sonucunda Türkiye’nin iktisadi yapısında meydana gelen ciddi dönüşümler ülkenin maliye politikasını da etkilemiştir. Bu dönem iktisadi yapısına arz yönlü iktisat hâkim olmuştur. Bu dönem iktisat politikası, dış ticarete liberalleşme ve dış satıma yönelik kalkınmayı hedefleyen bir yapıya sahiptir. Hedeflenen bu politika, sermaye kesimi üzerindeki vergi yükünün azaltılıp bu vergi yükünün ücretliler üzerine aktarılması şeklindedir (Ejder, 2000: 130). 1980 yılının sonunda vergi sisteminde değişikliklere gidilmiştir. İlk olarak gelir vergisindeki muafiyet ve istisnalık hadleri ve vergi tarifelerinde düzenlemeler yapılmış, peşin vergi uygulamasına geçilmiştir. Ayrıca asgari zirai vergi ve hayat standardı gibi yenilikler getirilmiştir. 1980 sonrasında reform niteliğinde iki vergisel düzenlemeden söz edilebilir. Bunlardan ilki 1982’de vergi yargısında İtiraz komisyonları ve Temyiz Komisyonu’nun kaldırılmış, 2575, 2576, 2577 sayılı kanunlar ile Danıştay İdari Yargılama Usulu Kanunu, Vergi Mahkemeleri, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemelerinin kurulması, ikincisi de 1985 yılında yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi’nin kabulü olmuştur (Kıvanç, 2007).

TVS (Türk Vergi Sistemi), 1980’li yıllarda yapılan değişiklikler kapsamında, 1985 yılında KDV (Katma Değer Vergisi)’yi bünyesine almıştır. Bunun yanında, yaşanan çeşitli olaylar sonucunda verginin temel amacı kamuya finansman sağlama çerçevesinde 1994 yılında, 1998’de, 1999, 2002 ve 2006 yıllarında önemli değişiklikler olmuştur. 1999 yılında yaşanan marmara depreminin arkasından ÖİV (Özel İletişim Vergisi), 2002

yılında ÖTV (Özel Tüketim Vergisi) uygulamaya konmuş, 2006 yılında da Kurumlar Vergisinde Yapılan değişikliklerle birlikte vergi oranı %30'dan %20'ye çekilmiştir.

Tablo 2: 1968- 2006 Arası Çeşitli Dönemler İtibariyle Bazı Göstergeler (%)

Yıl	Toplam Vergi Gel. /GSYİH	Dolaylı Vergi Gel./Toplam Vergi Gel.	Dolaysız Vergi Gel. / Toplam Vergi Gel.
1968–1979	0.13	0.55	0.45
1980–1985	0.13	0.43	0.57
1986–1990	0.12	0.49	0.51
1991–1995	0.13	0.52	0.48
1996–2000	0.18	0.57	0.43
2001–2006	0.23	0.68	0.33

Kaynak: Açıköz, 2008:95

Tablo 2’de görüldüğü üzere, 1968 -2006 yılları arasında yapılan vergisel düzenlemeler vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payının artmasında ve toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının artmasında dolaysız vergilerin payının azalmasında etkili olmuştur.

Türkiye 1980 ve sonrasında vergi sisteminde yapmış olduğu değişikliklerde AB’ ye üyelik sürecinin önemli bir etkisi söz konusudur. Bu bağlamda Türkiye’de, bazen ikili anlaşmalarla bazen de tek taraflı olarak (Ankara Anlaşması, Katma Protokol, Gümrük Birliği, KDV’nin kabulü, ÖTV’nin kabulü gibi) AB kriterlerine uyuma doğrultusunda çeşitli adımlar atılmıştır. Vergi sistemimizde reform niteliği taşıyan KDV’nin kabulü bunlardan biridir. Türkiye KDV’yi AB’ye üye olduğu halde 1985 yılında uygulamaya başlamıştır. 1996 yılında gümrük birliği ve beş yıllık geçiş süreci sonrasında gümrük vergilerinde uyum ve 2002 de ÖTV’nin kabul edilmesiyle AB vergi politikasına uyumda önemli adımlar atmış olmuştur (Güngör, 2008: 357).

1989 yılından sonra kamuda gelir- gider dengesi bozulmuştur. Devlet gelirlerini artıracak iyi bir sistem oluşturamamıştır. Ekonomide vergilendirilemeyen alanları etkin ve akılcı bir şekilde vergilendirilmesini sağlayacak yasalar çıkarılamamış ve var olan vergilerin düzenli tahsili sağlanamamıştır. Bu dönemde Akaryakıt Tüketim Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi, kamu hizmetleri harçları gibi mal ve hizmetlerden alınan dolaylı vergiler ve harçlar yükseltilmiştir. 1990’lı yıllarda ödemeler bilançosu açıkları artmış,

1993 yılında dış ticaret bilançosu 14.1 milyar dolar, cari işlemler bilançosu 6.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yabancı para piyasasında sıcak para arzı dışardan bakıldığında olumlu bir izlenim yaratırken ödemeler bilançosu açığının aşırı artması, bazı uluslararası kuruluşların kredi notu değerlendirmelerinin yabancı para piyasasında olumsuz etkileri olmuştur. Yabancı para talebi ve kurları Aralık 1993'ten sonra hızlı bir yükseliş yaşamıştır. Bu ekonomik durum sonucunda 5 Nisan 1994 istikrar kararları alınmıştır. 5 Nisan 1994 istikrar kararları serbest piyasa ekonomisine geçme aşamasında olan Türkiye'de para, mal, sermaye, emek ve yabancı para piyasaları arasında ve özellikle para, sermaye ve yabancı para piyasaları arasında meydana gelen aksaklıkları gidermek, sürekli hale gelmiş enflasyonun yüksek enflasyona dönmemesi için alınmış kararlardır (Turan, 2011: 64).

3. VERGİ SİSTEMİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Ekonomik büyüme anlamında vergilemenin iki temel işlevi vardır. Bunlardan birincisi özel tüketimin artmasını engel olarak yatırımlar için gereken kaynak birikiminin artmasını sağlamaktır. Vergilemenin ikinci işlevi özel sektördeki kaynakları devlete aktarmak olarak ifade edilmektedir. Diğer faktörlerin sabit kaldığı varsayılması durumunda vergilemenin GSMH'daki oranının yüksek olması, daha fazla kaynağın devletin kullanımına alanına katılmasını ifade eder (Yanpar, 2007: 37).

Verginin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine sadece GSYİH içindeki payına bakılarak değil bunun yanında vergi oranları, vergi tabanı, vergi matrahı, vergi sisteminin yapısı gibi faktörler de dikkate alınarak değerlendirilir. Ülkede yapılan vergi reformu mali durumu da etkiler ve dolayısıyla bununla birlikte ekonomik büyüme üzerinde de etkilidir. Bir vergi indirimine gidilerek yapılan reform devletin nakit açığı vermesine sebep olur ve bu da faiz oranlarının yükselmesi, ekonomik büyümenin yavaşlaması olarak değerlendirilebilir.

Kişilerin vergi olarak ödedikleri paralar kısmen tasarruflardan alınır. Vergi sistemi tasarrufları mümkün olabildiğince asgari ölçüde olumsuz etkileyecek, daha az tüketimi ve daha fazla tasarrufu teşvik edecek şekilde geliştirilir. Kişilerin vergi yüklerini daha az tüketim ve daha fazla tasarrufla düşürülebilecekleri tüketime yönelik vergiler bu nedenle oldukça avantajlıdır. Yüksek marjinal etkilere sahip doğrudan gelir üzerinden alınan

vergiler tasarrufları olumsuz etkilemekte dolayısıyla vergiden kaçınmayı vergi kayıplarını ve kaçaklarını beraberinde getirmektedir (Atılğan, 2004: 84). Yaşanan vergi kayıp ve kaçakları da ekonomik büyümede olumsuz bir rol üstlenmektedir.

Türkiye ekonomisinde Atatürk dönemi ve devamında 1973-1974 yılına kadar önemli bir büyüme gerçekleşmiştir.

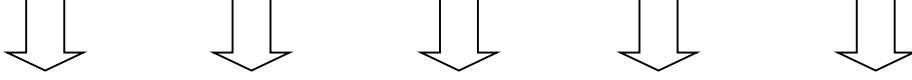
Ekonomi, Atatürk döneminde %7 büyürken, plan dönemlerinin ilk üçünde sırasıyla %6.6, %6.3 ve % 5.2' lik büyümeler göstermiştir. Kalkınma planlarının uygulandığı diğer dönemlerde bu büyüme hızı yakalanamamış ve 1994, 1999 ve 2001 yıllarındaki krizler sebebiyle de bu dönemlere ait büyüme gerçekleştirmelerinin negatif olduğu gözlemlenmiştir. 1980 sonrasında enflasyon ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemiş ve siyasi iktidarları uğraştıran bir konu olmuştur. Enflasyon oranlarındaki yüksek seyir daraltıcı politikalar uygulanarak düşürülmeye çalışılsa da tek haneli rakamları yakalamakta geç kalınmıştır (Karabulut, 2008: 827).

Enflasyon 1970'lerden sonra artmaya başlamış ve 2010 yılına kadar yüksek seyretmiştir. Grafikte belirtilen bu dönemde Türkiye'de olduğu gibi dünyada da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Dünyada yaşanan ekonomik, teknolojik ve siyasi gelişmeler 1980'lerden sonra önemi artan küreselleşmenin de etkisiyle meydana geldiği ülke sınırlarını kolayca aşmış, diğer ülkeleri de etkilemiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde küreselleşme ile ilgili gelişmeler incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER

1. KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

Kavramı	Tarihsel	Özellikleri	Nedenleri	Etkileri
---------	----------	-------------	-----------	----------

Gelişimi

Kriz, ekonomilerde refah dönemlerinden sonra ortaya çıkan bir durumdur. Ekonomide ani bir düşüş bunu izleyen üretim ve gelirdeki daralma, arkasından gelen işsizlik ve iflaslar krizin belli başlı görünümleridir. Krizin bu etkilerinin son yıllarda sadece ortaya çıktığı ülkeyle sınırlı kalmamasında, diğer ülkeleri de etkilemesinde küreselleşme önemli bir faktördür (Dura, 2009). Küreselleşme, günümüzde çok tartışılan ve sürekli gündemde olan bir olgudur. Bunun sebebi de küreselleşmenin, ekonomik, politik, kültürel, çevresel, teknolojik, bilimsel bileşenleri doğrudan etkilemesidir (Yılmaz, 2013: 241).

1.1. Küreselleşme Kavramı

Küresel (global) sözcüğünün kökleri 400 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Fakat küreselleşme kavramı 1960'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kavram 1980'li yıllarda sıkça kullanılmaya başlamış ve 1990'lı yıllar küreselleşmenin anahtar bir sözcük olarak bilim adamları tarafından önem kazandığı yıllar olmuştur (Ar, 2007: 22). Küresellik, dünya geneline yayılma, hâkim olma ya da dünya genelinde aynı uygulamanın mevcut olması ile ifade edilebilir. Artık toplumların ayrı ayrı değil bir bütün olarak ele alınması tek tipleştirilmesi demektir.

Küreselleşme bir süreç olarak değil, süreçleri etkinleştiren ve bu süreçleri birleştiren kavramların tümü olarak değerlendirilebilir (Yılmaz, 2013: 242).

Ekonomik olsun ya da olmasın başka bir yerde veya başka bir ülkede meydana gelen olaylar önceki dönemlere göre ülkeleri doğrudan etkileyebilir. Küreselleşme sadece ekonomik ya da sadece politik bir süreç değildir. Küreselleşme politik ve ekonomik gelişmelerin etkilerinin birikiminden doğan karmaşık bir süreçtir (Zengingönül, 2005: 88).

Küreselleşme, mali alanda devletin ekonomiye daha az müdahale ettiği, devletin elindeki mali araçları ve vergi, borçlanma gibi para araçlarını ekonominin seyrini bozmayacak şekilde kullandığı bir yapılanmadır (Taş, 2000: 81).

Küreselleşme kavramının herkes tarafından kabul görmüş net bir tanımı yoktur. Herkes küreselleşmenin kendi alanını ilgilendiren yönüne ağırlık verilmiş ve tanımlamalarını da bu şekilde yapmıştır. Küreselleşmeyi kimileri dünyayı giderek benzer hale getiren yapısal ve stratejik bir birleşme olarak tanımlamakta; kimileri mal ve hizmetlerin satışını ve tedavülünü öngören ve dolayısıyla ticaret hacminde artışların veya sermaye akımlarının söz konusu olduğu bir “pazar” kavramı olarak görmekte; bazıları da uluslararası eşitsizlik, ülkelerin bağımsızlığını yitirmesi v.b. değişik şekillerde ifade edilmektedir (Biltekin, 2006: 7). Bardhan’a göre küreselleşme; temelde uluslararasılaşma ekonominin entegre olması, özellikle de dış ticarete ve yatırıma açık olmaktır. O’Rourke göre, “Küreselleşme, ticari engellerin giderek azaldığı, sermaye akışının hızlı olduğu, göçlerin önündeki engellerin ortadan kalktığı, yabancı sermayenin serbest kaldığı ve teknolojik anlamda transferlerin hızlandığı bir ortamdır” şeklinde ifade edilmektedir (Zengingönül, 2005: 89).

Küreselleşme kavramını unsurları üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Bu unsurlar;

- Sınır ötesi ticaretin gelişmesi,
- Sermayenin mobil bir yapıya kavuşmuş olması,
- Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler,
- İdeoloji’dir.

Bu çerçevede küreselleşme; serbest dış ticaret rejimleri ve buna uygun kuramsal yapılar aracılığıyla ve iletişim alanındaki hızlı teknolojik gelişmelerin ve uluslararası şirketlerin de katkısıyla malların, üretim faktörlerinin ve teknolojinin serbest dolaşımını olanaklı kılan, çoğu zaman bütün ülkeleri içine çeken ve onlar için eşit fırsatlar sağladığına inanılan hızlı ve yeni bir süreç olarak ifade edilmektedir (Yıldız, 2005: 24-26).

Küreselleşmenin çeşitli kullanımları mevcuttur. Bu kullanımlar ve anlamları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Evliyaoğlu, 2010: 4-5);

Uluslararasılaşma: sınırlar arası ilişkilerin ve karşılıklı bağımlılıkların artmasıdır.

Liberalleşme: açık ve bütünleşmiş bir dünya ekonomisi oluşturmak adına devlet kaynaklı hareket sınırlamalarının kalkmasıdır.

Evenselleşme: çeşitli objelerin ve tecrübelerin dünyada dolaşabilmesi olarak ifade edilmektedir.

Küreselleşme, en sade ifadeyle milli ekonomilerin bağımlı hale gelmesi, hatta finansal hareketler, ticaret, teknoloji transferi ve bireysel dolaşımın milli ekonomiyi aşarak global bir ekonomi oluşturulması olarak ifade edilmektedir (Ar,2007: 25).

1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi

Küreselleşme yeni bir olgu değildir. Küreselleşmenin geçmişi farklı coğrafyalardaki toplumların aralarındaki ilişkilerin tesisine kadar dayanmaktadır (Bayar, 2008: 26). Küreselleşmenin başlangıç tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Küreselleşmenin başlangıcı ile ilgili çeşitli tarihler ifade edilmektedir.

Coğrafi keşifler ile dünyanın çeşitli yerlerinin keşfedilmesi dünyanın ulaşılabilirliğini artırmış 16. ve 17. yüzyıllardan sonra hızlanan sömürge ve ticaret çabaları küreselleşme sürecinin birinci dalgasını oluşturmuştur (Çeken, Ökten, Ateşoğlu, 2008: 84). Küreselleşme iktisadi anlamda, 18.yy'da kapitalizmin gelişmesi ile birlikte dünya ticaret hacminin artmasıyla gelişmeye devam etmiştir. (Özer, 2009: 31). Sanayi devriminin başlaması küreselleşmenin ikinci dalgası olarak ifade edilmiştir. Küreselleşme sürecini hızlandıran sanayi devrimi yıllarında gelişen bilim ve bilimsel bilgiler olmuştur. Sanayi alanında buharlı makinelerin ve içten yanmalı motorların

kullanımının başlamasıyla meydana gelen Sanayi Devrimi, emeğin verimliliğini yükseltmiş sermaye ve üretimin artmasını sağlamış, hızlı üretim dönemi beraberinde daha geniş pazar arayışlarını getirmiştir. Kapitalizmin gelişmesi yeni pazar arayışlarını artırmış ve böylece ulusal sınırlar aşılmıştır (Çeken, Ökten, Ateşoğlu, 2008: 84). Küreselleşme süreci 1870 ve 1914 yılları arasındaki dönemde deniz araçlarında buhar gücünün kullanılmaya başlamasıyla ulaşım giderlerindeki azalmalar ve İngiliz- Fransız anlaşması ile başlayan gümrük tarifelerindeki indirimler ile hız kazanmıştır. Hammadde ve mamul sanayi ürünleri ticaretinin yoğunlaştığı bir dönem başlamıştır. Başka ülkelere toprak işlemek için göçler başlamıştır. Birinci dünya savaşının para sistemini bozması ve 1930'lu yıllarda yaşanan sosyo- ekonomik depresyon (1929 krizi) ülkeleri korumacı politikalara yöneltmiştir. 1929 krizinin etkisiyle küreselleşme yavaşlama sürecine girmiştir. Küreselleşmenin üçüncü dalgası ikinci dünya savaşından sonra hızlanmıştır. Fakat daha çok bu gelişmiş ülkeler arasındaki hizmet ve sanayi ticareti olarak kendisini göstermiştir (Ar, 2007: 23). 1980'li ve 1990'lı yıllar dünya ekonomisinde liberalleşme ile başlayan küreselleşmenin güçlendiği yıllardır. Üretim ve tüketim süreçlerinin ülke ile sınırlı değil, dünya çapında algılanmasını ifade eden küreselleşme (globalizasyon), iktisadi alanda küresel işyeri, küresel kültür piyasası, küresel çarşı ve küresel finans ağı gibi yüzlere sahip olan bir gelişme ve süreci ifade eder. (Balkanlı, 2002: 14). Küreselleşmeyi ortaya çıkaran nedenlerin farklı olmasından dolayı küreselleşme kavramının tanımlaması da farklı olmaktadır. Ekonomik anlamda küreselleşmeyi tanımlamak gerekirse; doğrudan yatırım yapan çok uluslu yabancı girişimlerin faaliyetleri ve milli sınırların ötesinde değer oluşturmak amacıyla iş ağının ortaya çıkması olarak ifade edilebilir (Özer, 2009: 31).

Küreselleşme ekonomik anlamda ulusal sınırları ortadan kaldırmıştır. Küreselleşme sürecinin hızlanmasında etkili olan teknolojiye gelişimdir. Teknolojik gelişmenin bu süreci hızlandırdığını ortaya koyan en belirgin örnek sermaye piyasalarıdır. Sermaye piyasası yeni bir alan değildir ve bu piyasa zaman içinde dünya ölçeğinde genişleyen bir pazar haline gelmiştir.

Küreselleşme geçmişi değişik dönemlere dayanan eski bir olgudur. Küreselleşmeyi yeni kılan küreselleşmenin niteliksel ve niceliksel boyutlarındaki değişimlerdir. Niceliksel boyutta değişme, sermaye akımları, ticaret yatırımları ve

insanların ülkeler arasındaki dolaşımında gözlenen artışı kapsayan küreselleşme, niteliksel boyutta ekonomik, politik ve sosyal süreçleri ifade etmektedir. Küreselleşmede yeni olarak ifade edilen aslında dünya genelindeki birbirine bağlı ağların daha karmaşık ve belirgin bir hal almasıdır (Uzunoglu, 2009: 17).

1989 yılında Doğu Blok'unun çökmesiyle birlikte soğuk savaş dönemi de bitmiştir. Bu durumun uluslararası politik hâkimiyet üzerindeki etkileri aynı yıllarda başlayan derin, küresel bir ekonomik durgunlukla daha da şiddetli boyutlara ulaşmıştır. Küresel ekonomide 1990'lardaki gelişmeleri etkileyecek olan ticari ve politik bloklaşmalar olmuştur. (Tatlı, 2000: 12).

1.3. Küreselleşmenin Özellikleri

Küreselleşme farklı farklı tanımlamaları yapılan, toplumları ilgilendiren hemen hemen bütün alanlarda etkileri olan dinamik bir süreçtir. Küreselleşmenin özellikleri küreselleşme sürecinde etkili olan çeşitli değişimler ve yenilikler ile açıklanabilir. Küreselleşme sürecinde etkili olan ve küreselleşmeyi hızlandıran çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir (Çeken, Ökten, Ateşoğlu, 2008: 87);

- Sermayenin belli bir ülke ile sınırlı olmaması, uluslararası sermayenin yer değişimi üzerindeki kısıtlamaların büyük oranda kalkması ve ülkeler arası sermaye aktarımının artması,
- Dış ticaretin serbestleşmesi, gümrük vergileri ve kotaların kalkmaya başlaması,
- Medya araçlarının, bilişimin ve iletişimin artması,
- Devlet ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla evrensel ölçekte ekonomik faaliyetlerin örgütlenmesi ve çalışması,
- Bilimsel araştırmaların gelişimi, yaygınlaşması ve uygulanması,
- Sermaye aktörünün küreselleşirken emek aktörünün yerel kalması
- Uluslararası turizmin dünya ölçeğinde yaygınlık kazanması,

- İleri teknoloji içeren telekomünikasyon hizmetlerinin yaygınlık kazanması,
- Bölgesel eğilimlerin hızlanması ve ulus devlet anlayışının zayıflamasıdır.

Bütün bu faktörlerin etkisiyle, bölgeler ve ülkeler arasında sınırlar kalmamış, mesafeler azalmıştır. Böylece küreselleşme bu değişimi ifade eden bir kavram olmuştur.

Küreselleşmenin, bilgisayarlaşma, dijitalleşme, uydu iletişimi, fiberoptik teknoloji ve internet gibi kendine özgü tanımlayıcı teknolojileri bulunmaktadır. Küreselleşme, sosyal, ekonomik v.b sistemlerin etkileşim içinde olduğu bütünleşmeye dayalı bir sistemdir. Küreselleşme dünyayı dost- düşman şeklinde ayırmış ülkeleri birer rakip haline getirmiştir. Küreselleşme nüfusun kırsaldan kente ve kentteki yaşam biçimlerine doğru yöneldiği bir demografik yapıya sahiptir.

Küreselleşme (Başkılıç, 2006:8);

- Süper güç konumundaki ülkelerin egemenliği yerine birbirleri ile etkileşim içinde olan ülkeler ortaya çıkarmıştır.
- Devletler ve piyasalar arasındaki dengeyi sağlayarak, küresel piyasada birçok girişimcinin istedikleri ülkelerde ve istedikleri alanlarda yatırım yapabilmelerini sağlamıştır.
- Bireyi ön plana çıkarmış, bireylerin ülkeler arasındaki serbest dolaşımının önündeki engellerin kalkmasını sağlamıştır.

1.4. Küreselleşmenin Nedenleri

Küreselleşme, uluslararası alanda sınırların ortadan kalkması ve toplumların ekonomilerin birbirleri ile etkileşiminin hızlanmasını sağlamıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkmasında, mesafelerin neden olduğu engeller, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin teknoloji ve bilgi alışverişinin yüksek maliyetler nedeniyle engelleniyor olması önemli bir olgudur. Küreselleşme ile beraber toplumlar ve uluslararası piyasalar arasındaki bu ilişkiler artmıştır. Küreselleşme, uluslararası piyasalar ve toplumların yapıları üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikleri açıklamakta ve anlamakta küreselleşmeyi ortaya çıkaran nedenler önemli bir yere sahiptir. Küreselleşmenin ekonomik, siyasi ve teknolojik olmak üzere çeşitli nedenleri bulunmaktadır (Kevük,

2005). Çalışmada, bunlardan öncelikle ekonomik nedenlere daha sonra ülkelerde yaşanan siyasi gelişim ve değişimlerin etkisine ve devamında teknolojiadaki ilerlemenin ülkeler arasındaki bilgi alışverişini, ticareti engelleyen sınırların nasıl ortadan kalktığı, bunların küreselleşme üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

1.4.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik alanlarda meydana gelen değişimler küreselleşmeyi meydana getiren temel nedenler arasında sayılmaktadır. Bu değişimler; dünya çapındaki taşımacılık ve ulaşım olanaklarının artması, bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesi, üretim yerlerinin başka yerlere kaydırılmasındaki kolaylıklar ve artan rekabet olarak kendini göstermektedir. 1980'lerin başından itibaren serbest piyasa ekonomisinin devreye girmesiyle küreselleşme, oluşan yeni ekonomik düzenin adı olmuştur. Bu yeni ekonomik düzenin varsayımlarına göre;

- Dünya ölçüsünde serbest piyasa ekonomisine geçiş,
- Bütün ülkelerde dünya pazarında bütünleşme,
- Hizmet, mal, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile ekonomik küreselleşme gerçekleşmektedir.

Daha öncesinde ne Batı'yla ne de Sovyetler Birliği (Doğu Bloku) ile ittifak yapmayarak bağımsızlıklarını koruyan ülkeler için kullanılan, daha sonra ise geri, yoksul, az gelişmiş anlamları yüklenen üçüncü dünya ülkelerini değiştiren küreselleşmedir (Uzunoğlu, 2009: 19-20).

Sermayenin serbest dolaşımı küreselleşmenin ekonomik nedenleri arasında sayılabilecek en önemli unsurdur. Sermayenin serbest dolaşımı ile çok uluslu şirketlerin, ulus- devleti aşan ölçüde ekonomik kaynaklar üzerinde kontrol olanağı doğmuştur. Bölgesel ticaret blokları da küreselleşmeyi etkileyen ekonomik bir aktördür. Avrupa Topluluğu (AT) 1970'li yıllarda dışı kapalı bir politika izlese de diğer tarafta EFTA merkezli üyeler alması çok sayıda ülke ile çok yönlü kurulan ticari ilişkiler, geçiş ekonomilerini serbest ticaret anlaşmaları ile Avrupa Birliği (AB) olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) oluşturma çabaları, bölgesel ticaret bloklarının alanını genişleterek küresel bütünleşmeye hız kazandırmıştır (Gökdere, 2001: 74-77).

Küreselleşmenin ekonomik nedenleri arasında finansal küreselleşme de sayılmaktadır. Finansal küreselleşme olarak bakıldığında, fonlar şeklinde mali piyasalar arasında hareket eden sermaye ile direkt yabancı sermaye hareketliliğinin her çeşit devlet denetiminden arındırılmış serbestleşen sermayeyi kapsamaktadır. Küreselleşme artık uluslararasılaşma tanımlamasına sığmayan bir boyuta gelmiştir. Finansal küreselleşme piyasalarda dengesizlik ve bulaşma, yapısal olarak da sistemik risk ve finansal güç dengesinde kayma olarak adlandırılabilir iki sonuç ile kendini göstermektedir. İlk olarak finansal piyasalardaki dengesizlik iktisadi etkinliğin azalması riskine karşı önlemler olsa da sermaye birikiminin maliyeti yükselmektedir. Bu piyasalardaki dengesizliğin sebep olmuş olduğu olumsuz gelişmeler otoriteleri likidite enjekte etmek ve finansal garantiler sağlamak gibi çeşitli önlemler almak zorunda bırakmıştır (Uzunoglu, 2009: 21).

1.4.2. Siyasi Nedenler

1940'lı yıllarda yaşanan ikinci dünya savaşının siyasi alanda yaşattığı bloklaşma ekonomik alanda da yaşanmıştır. Küreselleşmenin hız kazanmasında önemli bir siyasi etken Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Doğu bloğunun çökmesidir (Gökdere, 2001: 77).

1940'lı yıllardan 1990'lara kadar yeryüzünde üç ekonomik dünyanın varlığından bahsedilmektedir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 33);

Yeryüzünde var olduğundan bahsedilen üç dünyadan birincisi, liderinin ABD olduğu, gelişmiş ülkelerin oluşturduğu dünya ve bu dünyadaki ülkelerin siyasi yapıları çoğulcu demokrasiye, ekonomik yapıları piyasa ekonomisine dayanmaktadır. İkincisi, lideri Sovyetler Birliği olan sosyalist ülkelerdir ve bunların siyasi yapıları tek parti yönetimi, ekonomileri ise planlı ekonomiye dayanmaktadır. Üçüncüsü ise, çoğu batının eski sömürgesi olan gelişmekte olan ülkelerdir. Bunların siyasi yapıları çoğulcu demokrasi ve askeri diktatörlük vb. gibi çeşitlilik göstermekte ve ekonomik yapıları ise ilk ikisinin alternatif modellerine göre hareket etmektedir. Bu dünyaların sona ermeye başlaması ile 1990'lı yıllarda küreselleşme daha da kullanılan bir söylem olmaya başlamıştır. İkinci dünya savaşından sonra dünya iki siyasi kutuba ayrılmıştır. 1990'ların başlarında Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra tek kutup kalmıştır. (Ekodialog,

2005). Sovyetler birliğinin dağılması ve sosyalist sistemin siyasal hakimiyetini yitirmesi; küresel güçlerin hareket alanını genişletmiştir. Bunun neticesinde iki kutuplu dünya ekonomisi ve buna bağlı siyasal riskler azalmakta iken küreselleşme hızlanmış ve küresel ekonomi hacmi genişleme imkanı bulmuştur (Balkanlı, 2002: 24).

1.4.3. Teknolojik Nedenler

Küreselleşme yaşanan teknolojik gelişmelerin hem nedeni hem de sonucudur. Teknoloji alanında meydana gelen yeni ve büyük ilerlemeler telekomünikasyon alanında önemli gelişmelere neden olmuştur. Fiziki özelliklerin artık ülkeler arasındaki etkileşime engel olmasının teknoloji ile ortadan kalkması teknolojinin küreselleşmeye katkı sağlayıcı bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Teknolojide yaşanan değişim ve gelişmeler ile uluslararası finansal piyasalar da küresel bir özellik kazanmıştır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 31).

Teknolojideki atılım, bilgi ve iletişim alanında yaşanan ve halen de devam etmekte olan büyük atılım küreselleşmeyi de içeren büyük dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Böylece teknolojideki gelişim ve değişim bu gün yaşanan biçimiyle küreselleşmenin başlıca belirleyicisi olmuştur (Ulagay, 2001:74). 1970'lerin sonlarına doğru ortaya koyulan büyük çaplı araştırma ve geliştirme çalışmalarının bir sonucu olarak, bilgisayarlarda işlemcilerin kullanılmaya başlanması küreselleşmenin oluşumunda önemli bir paya sahiptir. Üretimi yeniden organizasyonu, biçimlendirme, toplumsal ve ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesinde 1980- 2000 yılları arasında bilgisayar önemli bir araç olmuştur. 1800'lerin küreselleşme sürecinde, sermaye hareketleri altın standardına dayalı iken, 1970'ler ve özellikle 1980'lerden sonraki küreselleşme sürecinde, bilgisayar ve bağlı diğer donanımlar ile doğrudan elektronik kaydi paraya ve bunların nominal değerlerine dayanmıştır (Balkanlı, 2002: 18).

Ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan gelişmeler ticari alanda mal ve hizmetin ulaşım maliyetini düşürmüştür. Maliyetlerin düşmesi ticareti olumlu yönde tetikleyen bir nitelik arz etmiştir. Telekomünikasyon alanında yaşanan gelişmeler ise tüketicinin mal ve hizmetleri tanınmasını sağlamakta ve beğenisini etkilemekte olduğu için mal ve hizmet piyasasını tek bir bütün haline getirme yolunda katkı sağlamıştır (Gökdere, 2001: 90).

Yaşanan teknolojik gelişmeler ile bilgisayar ve bilgisayarın kullanımı önemli düzeylere ulaşırken, meydana gelen gelişme bilginin sayısallaşmasının yolunu açmıştır. Bilginin sayısallaşması tüm alanlarda (tıp, eğitim, kültür, ekonomi, finans, medya ve diğerleri) önemli anlamda bir yayılma ve gelişmeyi de beraberinde getirmiştir (Balkanlı, 2002: 19). Teknolojik gelişmelerin ışığında bakıldığında, teknoloji alanında internetin ve bunun getirdiği Network'lerin ilişki ağlarını öne çıkarması sosyal ilişkilerin de artık küresel boyut kazanmasına neden olmuştur (Ulagay, 2001: 75). İnsanlar bilgisayarlaşma alanında yaşanan gelişmelerle, daha ucuza aynı zamanda daha hızlı bir şekilde iletişim kurabilmeye başlamışlardır.

1.5. Küreselleşmenin Etkileri

Küreselleşmenin soğuk savaş sonrasında ortaya koyduğu dünya çapındaki ilişkilerin tümü, devletin rol ve işlevlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Teknolojide meydana gelen ilerlemeler ulus devletin sınırlarını ortadan kaldırmış ve fiziki sınırların önemi kalmamıştır. Ulus devlet, sınırlarından geçen bilgiyi kontrol edememiştir (Ateş, 2007: 45).

Küreselleşmeyle birlikte ekonomik olaylar ve politikalar soyut bir ortamda oluşmakta ve Küresel finansal piyasalar meydana gelmektedir. Hükümetlerin gücü ve ekonomik ağırlığı genişleyerek, örneğin; Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinin çoğunda kamu harcamaları o ülke ekonomisinin %40- 50 dolaylarında bir paya sahip olmuştur. Dolayısıyla vergi ve harcama politikalarının ve kararlarının önemi artmıştır (Biltekin, 2006: 7).

Küreselleşmeyle mal ve sermaye hareketi önündeki engellerin kalkması sonucu dünyada ticaret hacmi artmış, gelişen yeni teknolojilerin katkısıyla üretimde artışlar sağlanmış ve eskisinden daha az maliyetle üretim yapılmaya başlanmıştır. Küreselleşme ile ekonomiler daha şeffaf hale gelmiş ve dış etkenlerden daha fazla etkilenen bir hal almıştır. Dolayısıyla bu gelişme ve değişimler küreselleşmenin ivme kazanmasında etkili olmuştur. Ekonomideki gelişmeye maliyetlerin düşmesi açısından bakıldığında küreselleşme ekonomilere can suyu vermiştir. Fakat bu iyileşmenin yanında getirdiği olumsuz etkilerde olmuştur.

Küreselleşmenin artması ile emek piyasaları olumsuz etkilenmiş ve sonuçta ücretlerin azalmasına, buna bağlı olarak verimliliğin düşmesine, emeğin yoğun kullanıldığı sektörlerde durgunluğa genel ekonomide de resesyon sürecine neden olmuştur. Bunun ülkemizdeki görünümü, 1980'lerden sonra krizler şeklinde ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ile birlikte gelen hizmetlerin serbest piyasaya girebilmesi için dünyada yapılan ilk anlaşmalar, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ile Uruguay Round olmuştur. Bu şekilde bir ülke bir diğer ülkenin sahibi olduğu hizmet sektörü ile ilgili ticaret serbestisinden üye olan diğer ülkeler de faydalanmışlardır (Eker, 2009: 3-4).

Küreselleşme, emek piyasasındaki olumsuzlukların yanında finansal piyasayı da olumsuz etkilemiştir. Yaşanan finansal liberalizasyon eğilimi 1970'lerden itibaren ülkelerin makroekonomik yapılarında bozulmaların yanında finansal piyasalarda da kırılganlığı artırmıştır. Finansal sistemin bu kırılganlığının azaltılması ve sistemin daha istikrarlı olabilmesi için finansal kurumlar içsel ve dışsal şokların piyasalarda meydana getirdiği dengesizlikle mücadele edebilecek şekilde temel fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmelidir. Bu noktada da para ve maliye politikası araçları büyük bir önem arz etmektedir (Eker, 2009: 4).

Ülkeler iki dünya savaşı arasındaki dönemde daha çok korumacı ekonomi politikaları izlemişlerdir. Ülkeler hem savaşın hem de yaşanan bunalımın meydana getirdiği sıkıntıdan kurtulmanın yolunu, rekabetçi politikalarda bulmuştur. Dünya ticaret hacminde daralma ve serbest ticaret yerine koruma eğilimli ekonomi politikaları bu dönemde etkili olmuştur. Soğuk savaş politik bloklaşma yanında ekonomik bloklaşmayı da beraberinde getirmiştir. 1950'li yılların sonuna doğru sermaye hareketlerinde serbestleşme başlamıştır. - Bretton Woods sisteminin 1973 yılında çökmesi sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin önünü daha da açmıştır. Bu sistemin özelliği; ayarlanabilir sabit kur ve dolarla altının mübadele edilebilmesidir. Küreselleşmenin olumlu - olumsuz birçok etkisi mevcuttur.

Uluslararası birleşmenin getirdiği pazar fırsatlarının genişlemesi ekonomik dinamizmi artırıcı bir etki yaratarak ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Küreselleşmenin getirdiği hızlı ekonomik büyüme devletlerin gelirlerinde de aynı oranda artış sağlamaktadır. Dolayısıyla vergi gelirlerinin Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)

içindeki payının, 1980 yılında %34 iken 1997 yılında %38'e yükseldiği görülmüştür. Küreselleşme ile piyasaların da küresel hale gelmesi sınırların kalkması gibi nedenler birçok ülkelerin mal ve hizmetlerinin dış ticarete konu olmasını sağlamıştır. Gelişen ticaret, fakir ülkelerin yaşam standardını yükseltmiştir. Küreselleşme ayrıca, uluslararası rekabetin gelişmesine ve bu alanda rekabet edecek olan ülkelerin zayıf ve güçlü yönlerine daha çok önem vermesini sağlamıştır. Uluslararası finans alanında sermaye hareketlerini kısıtlayan Bretton Woods sistemi 1970'li yıllarda dolardan kaçış ile terk edilmiş bu terk ediş ile birlikte Avrupa topluluğu ülkelerinin paraları dolar karşısında serbestçe hareket etmeye başlamış, döviz kontrolleri de bırakılmıştır. Dolayısıyla finans pazarı da küresel bir yapıya bürünmüş, pazar büyümüş ve büyüme hızı da yükselmiştir. Meydana gelen teknolojik gelişmelerin de etkisiyle finans sektörü, dünya ekonomisi yeniden yapılanmış ve finansal sermayenin belirleyici olmasını sağlamıştır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 62-80).

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken bu gelişmelerin etkisiyle Türkiye ekonomisinde de dönüşümler yaşanmıştır. 1970 sonrasında kamu maliyesi alınana bakıldığında, ihracat teşvikleri ve dış borcun mali yükü kamu harcamaları içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu dönemde Türkiye ekonomisinde yaşanan bu dönüşümde küreselleşme önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonominin kayıt dışılığa yönelmesi ve vergi alanındaki sıklık kamu kesimine önemli açıklar verdimiş, bu açıkların yurt içi piyasa üzerinde meydana getirmiş olduğu olumsuzluklar, dış dünyadan sağlanan bir takım uyum kredisi ve borçlanma ile giderilmeye çalışılmıştır (Yeldan, 2006: 58).

Küreselleşmenin de etkisiyle dünya ekonomilerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Bir ülkede yaşanan herhangi bir siyasi veya ekonomik gelişme artık sadece o ülke ile sınırlı kalmamıştır. İletişim ve etkileşim kanalları ile diğer dünya ülkelerini de etkilemiştir.

2. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI VE SINIFLANDIRILMASI

2.1. Kriz ve Ekonomik Kriz Kavramı

Kriz kelimesi başlangıçta, sağlık alanında kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Daha sonraları ekonomik, siyasi vb. diğer ilişkilerde yaşanan olumsuz dönemler ve olaylar da kriz olarak nitelendirilmiştir. Çevresel, toplumsal, ekonomik ve benzeri birçok alanda kriz kavramı ile karşılaşmaktadır. Kullanımı birçok alana yayılmış olan kriz kavramı dilimize ingilizceden geçmiş ve belirsizlik, tehlike, zorluk anlamlarına gelmektedir. Kriz kavramı üzerine kesin bir tanım yoktur. Sosyal bilimlerdeki tanımı tıp bilimindeki tanımından farklıdır (Erten, 2011: 3, 5). Kriz kavramının ekonomik anlamda ortaya çıkması ve değişik isimlerle ifade bulması 1929 krizinden sonraki dönemde karşılaşılan bir olgudur. Klasik iktisadın hâkim olduğu bu dönemde kriz kavramı klasikler tarafından ekonomide durgunluğun neden olduğu “buhran” durumu olarak ifade edilmiştir (Maden, Çelik ve Selek, 2009: 591). Kriz, her hangi bir mal, hizmet, faktör veya yabancı para piyasasındaki fiyat veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının dışında gerçekleşen dalgalanmalar olarak ifade edilmektedir (Ak ve Çinko, 2009: 230-231). Bütün bu farklılıkları içine alan bir tanım ile;

Kriz; bir ülke ya da örgütün, sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi, hukuksal tasarruflarını, plan, hedef ve menfaatlerini olumsuz etkileyen, beklenmedik bir zaman ve şekilde ortaya çıkarak büyük korku, endişe, gerginlik ortamı yaratan, tamamen engellenemeyen fakat yarattığı olumsuz ortam yanında aslında iyi değerlendirilip ve yönetildiğinde çeşitli olumlu fırsatları da beraberinde getiren karmaşık bir süreci ifade eder (Erten, 2011: 6).

Kriz, ekonomik ve sosyal yapıdaki yapısal değişiklik sürecini oluşturan ve ekonomiyi yeni safhalara sürükleyen durumlar için kullanılmaktadır.

Ekonomik kriz, herhangi bir hizmet, üretim, mal faktörü veya yabancı para piyasalarındaki miktar veya fiyatlarda tolere edilebilir bir değişme sınırının üstünde gerçekleşen şiddetli iniş çıkışları ifade eder (Kibritçioğlu, 2001: 1).

Ekonomik kriz, para, sermaye, işgücü, mal ve hizmet piyasalarında karar alıcıları aşırı tedbirli davranmaya yönelten ve ekonomik göstergelerde sürekli kötüleşmeye neden olan güvensizlik olarak ifade edilebilir (Duman, 2011: 4).

Ekonomik krizlerin bütün ülkeleri etkilemesi ve bunlara yayılması ile bu krizler küresel ekonomik kriz olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Küresel ekonomik krizlerin ilki ve en önemlisi kabul edilen 1929 krizi ekonomik krizin sadece ortaya çıkmış olduğu ülke ile sınırlı kalmaması küresel bir kriz olduğunun göstergesidir. Özellikle bilgi ve iletişim alanında meydana gelen gelişmelerin ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırması meydana gelen ekonomik krizlerin boyutlarını büyütmüş ve etkilerini arttırmıştır.

2.2. Kriz Ortamının Özellikleri

Krizler önceden tahmin edilemeyen gelişmeler sonucunda ortaya çıkan ülkeleri önemli ölçüde etkileyen aniden meydana gelen olumsuz ekonomik ve sosyal gelişmelerdir. Krizin en belirgin özelliğinin de öngörülemeyen bir zamanda ortaya çıkması olduğu söylenebilir. Kriz, denetlenemeyen dış aktörlerin etkisiyle beliren ve sisteme zarar veren gelişmeler olarak da tanımlanabilir. Bir taraftan beklenmedik bir anda meydana gelen sıkıntıyı ifade ederken, diğer taraftan bazı kesim veya çevreler için kriz yenilenme yolunda bir fırsat olarak da görülmektedir (Duman, 2011: 3).

Krizlerin kısa ya da uzun nitelikte olması ya da olmaması ülkelerin krize karşı aldıkları önlemlere bağlıdır. Bu çerçevede uygun politikalar izlenirse krizin kısa zamanda aşılması mümkün iken uygun politikalar tespit edilip uygulamaya konulamazsa çok hızlı ve etkili bir şekilde dağılma, bulaşma özelliğine sahip olan krizin yıkıcı etkilerini ülkeler engelleyememektedir. Küreselleşmenin ivme kazanması krizlerin daha çok yayılması ve dağılmasında etkili olmuştur. Meydana gelen krizler etkileri ve yayılma alanı dolayısıyla küresel krizler olarak nitelendirilmiştir. Küresel ortamın getirmiş olduğu uluslararası bilgi, para, sermaye akımının hızlı olması ve ekonomik, kültürel, sosyal alanda sınırların ortadan kalkması krizlerin yayılma ve etkisini artırmıştır. Bunun sonucunda da krizler

dünya ekonomilerini kısa zamanda etkisi altına alabilen bir nitelik kazanmıştır (Aktan ve Şen, 2002: 2). Küreselleşmenin bir neticesi olarak ekonomiler ve piyasalar arasında sınırların kalmaması ile finansal piyasalardan birinde meydana gelen bir olumsuzluk diğer piyasaları da etkilemektedir. 2008 yılında ve daha öncesinde de yaşanan krizlerin ortak özelliği, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde büyük zararlar meydana getirmiş olmasıdır. Bunun dışında durağan ve ortak para birimine bağlı döviz kuru sistemlerinden, reel döviz kurlarındaki yüksek oranda değerlemeden, uluslararası likidite eksikliğinden ve yoğun sermaye giriş çıkışından kaynaklanması da diğer ortak özellikleridir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 379).

2.3. Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Herhangi bir mal, üretim faktörü hizmet ya da döviz piyasasındaki fiyat ve miktarda, normal bir değişme sınırının dışında gerçekleşen güçlü dalgalanmalar olarak tanımlanan ekonomik krizler, finansal krizler ve reel sektör krizleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Çalışmada finansal krizler incelenmiştir.

Reel sektör krizleri, hizmet ve mal piyasalarında, enflasyon ve durgunluk krizi, işgücü piyasalarında ise işsizlik krizi şeklinde görülmektedir.

Finansal kriz, finansal piyasalardaki döviz kurları, bono ve hisse senedi gibi finansal araçların ücretlerindeki ya da miktarlarındaki ani değişimler (düşüşler) olarak tanımlanabilir (Duman, 2011:36)

2.3.1. Finansal Krizler

Finansal krizler, bankacılık krizi ve para krizi şekilde kendini göstermektedir. Küresel üretimde artış finansal istikrara ve aynı zamanda siyasi istikrara bağlıdır. Bu alanlarda istikrarı sağlayamayan ülkelerde krizler baş göstermiştir. Finans alanının hükümetlerin siyasi kontrol alanı dışında olması ve ne olursa olsun en güçlü hükümetlerin bile finans piyasalarını etkileyememesi, finansal bir krizin reel alanda bir krize yol açmasını kaçınılmaz kılmıştır. Ülkelerin siyasi iktidarlarının finansal kesime müdahale edememesinin risklerinin yanında faydaları da bulunmaktadır. Bunları üç madde halinde sıralamak mümkündür (Uzunoğlu, 2009: 17);

1. Finans, reel ekonomik kaynakların farklı faaliyetler arasında ve özellikle zaman içinde etkin bir şekilde dağılmasını teşvik etmektedir. Tüketim harcamalarını ertelemekle ilgilenen tasarruf sahipleri ile üretim faaliyetinde kullandıkları sermaye temelini genişletmek isteyen yatırımcılar arasında aracılık yapmak suretiyle bunu yerine getirmektedir. Ölçek ekonomileri ne kadar büyük olursa, finansta asimetrik bilgi ne kadar çok olursa bu aracılığın sağlayacağı fayda o kadar çok olmaktadır.
2. Borç verenle borç alanın likidite tercihleri genellikle farklı olduğu için finans vadelerin dönüşümünü kolaylaştırmaktadır. Borç verenler likiditelerini korumaya çalışırken borç alanlar ise likidite risklerini sınırlandırmaya çalışırlar bu yüzden uzun vadeli kredileri tercih etmektedirler. Finansal sistem ise farklı vade tercihleri arasında köprü görevi üstlenmektedir.
3. Finansın diğer bir rolü, ekonomik finansal risklerin fiyatlandırılması ve yönetimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansın risklerin sahipliği, ayrıştırılması, toplanması ve transferi konusunda fırsatlar sağlaması, risklerin ekonomi boyunca yayılmasını ve karşılanmasını sağlamaktadır.

Küresel krizlerin ortaya çıkması ve yayılmasında küreselleşmenin olduğu kadar finansal sistemin de etkisi bulunmaktadır.

2.3.1.1. Finansal Krizlerin Tanımı

Finansal krizleri, finans piyasalarındaki bilgi aktarımının bozulması ve finans piyasalarının görevlerini icra edememesi olarak tanımlamak mümkündür. Finans piyasaları elindeki fonları etkin ve üretken yatırım olanaklarına aktaramadığı için finans sistemi krize sürüklenmektedir. Finansal krizler iki başlıkta toplanmaktadır. Bunlardan ilki Para krizi, diğeri ise Bankacılık krizidir. Para krizi; paraya yapılan bir spekülasyon hareketinin paranın büyük oranda değer kaybetmesine neden olduğunda ya da merkez bankasının parayı korumak için büyük rezervler harcadığında, faiz oranları önemli ölçülerde yükseldiğinde gerçekleşir. Bankacılık krizi, banka paniğe kapıldığında bankaların sorumluluklarının çevirebilirliğini durdurması veya devletin bu olaya engel olmak için geniş çaplı bir müdahale etmek zorunda kaldığında oluştuğu ifade edilmektedir (Kabaş, 2005: 25).

Finansal kriz, finansal sektör faaliyetlerini olumsuz etkileyecek beklenmedik gelişmelerin meydana gelmesi olarak ifade edilmektedir. Finansal krizlerin kaynağı, finansal sektördeki kurallar, kurumlar ve araçlar olabileceği gibi, reel sektör faaliyetlerinde karlardaki azalmalar da olabilmektedir. Sundararjan ve Balino (1991), finansal krizi, çok sayıda finansal kurumun borçlarının, varlıklarının piyasa değerlerini aştığı, iflaslar ve portföy yer değiştirmelerinin olduğu, bazı finansal kurumların çöktüğü, devlet müdahalesinin mecburi olduğu bir durum olarak ifade etmektedir (Oktar ve Dalyancı, 2010: 3)

“Finansal krizler ekonominin reel kesimi üzerinde zarar verici etkilere neden olan ve piyasaların etkili işleyişini olumsuz etkileyen finansal piyasa çökmeleridir” şeklinde ifade edilmektedir (Delice, 2003:58).

2.3.1.2. Finansal Krizlerin Özellikleri

Finansal krizler, bankaların ve diğer mali kurumların ödeme güçlüğü yaşaması, menkul kıymet borsalarında meydana gelen büyük çöküntüler ve ekonomik faaliyetlerdeki belirsizliklerin artması şeklinde ortaya çıkmakta üretim istihdam ve milli paranın değerini olumsuz etkilemektedir (Bastı, 2006: 7).

1990’lardaki krizlerin ortak yönleri şöyle sıralanmaktadır;

- Hızlı liberalleşme ve sermaye hesabı başlamasıyla yeteri kadar düzen ve gözetime sahip olmayan finansal sistemin olması,
- Enflasyonu düşürebilmek ve dış sermaye çekebilmek için sabit kur sisteminin olması,
- İç ve dış faiz oranlarında önmeli farkların olması,
- Paranın çok değerlenmesine ve bankaların fazla kredi vermesine neden olan büyük sermaye girdisinin olmasıdır.

“Finansal krizlerin ortak özellikleri arasında, sabit veya bağlı döviz kuru sistemleri, fazlaca sermaye giriş- çıkışları ve makro ekonomik göstergelerdeki bozulmalar” sayılmaktadır (Delice, 2003: 67).

Finansal krizler söz konusu olduğunda, finansal liberalleşenin temelinde yaşanan yapısal değişimin de etkileri önemlidir (Ak ve Çinko, 2009: 230-231);

- Özel teşebbüs tarafından büyüyen likiditenin kontrol edilmesi finansal varlıklardaki hızlandırılmış büyümenin, dünya ticaretinin hareketini ikiye üçe katlamıştır.
- Finansal alandaki mevduat ve diğer unsurların zamanı kısalmış tahvildeki ikinci pazar da bunu izlemiştir.
- Bankaların fonlarının pasife dönüşmesi, bankaların bilanço dışı hareketlerinde yaşanan artış kredilerin menkul kıymetleştirilmesini artırmış dolayısıyla banka gelir yapısı kardan komisyona doğru bir değişim sergilemiştir.
- Mevduat – yatırım bankası ayrımı ortadan kalkma noktasına gelirken, ABD’de kredi etkinliğini düşmüş para ve sermaye piyasası etkin bir hale gelmiştir.
- Finansal varlıklar kısa zamanda güçlü ve zayıf ekonomileri istikrarsızlaştırmış geniş hacimli varlıklar arasında değişiklik yapılması yatırım - fon etkinliğinin artmasına sebep olmuştur.
- Finansal denetimde sorunlar artmış risk-seviye değerlendirmelerinde IMF, WB, gibi kurumların desteği yetersiz hale gelmiştir.
- Kamu bütçeleri finansal karşılıklar ve kamu harcamalarını stabilize etmede kapasiteyi sınırlamış araçları desteklemiştir.

2.3.1.3. Finansal Krizleri Belirleyen Ekonomik Faktörler

Yukarı önlü ilerleyen piyasalarda finansal krizleri belirleyen faktörleri anlatabilmek için finans piyasalarının fonksiyonlarına engel teşkil eden “asimetrik bilgi” kavramını anlamak gerekmektedir (Kabaş, 2005: 18).

Asimetrik bilgi; bir kişinin veya grubun, başka bir kişi veya grup hakkında karar alırken yeteri kadar bilgiye sahip olmaması olarak tanımlanmaktadır. Kredi piyasaları asimetrik bilgi sorununun en yaygın olduğu piyasadır. Kredi piyasalarında en etkin alan bankalar olduğu için bu sorunla bankacılık krizlerinde karşılaşılır (ŞEN, 2006: 1).

Asimetrik bilgi nedeniyle finans sistemi iki problemle karşı karşıya kalmaktadır. Bunlar, ters seçim ve ahlaki risk problemi olarak adlandırılmaktadır. Ters seçim problemini kredi piyasasında ortaya çıkan problemi ifade etmektedir. Riskli yatırım projelerine sahip kredi talebinde bulunanlar, projeleri başarılı olursa en çok kazanan olacaklardır. Bunlar kredi almaya istekli olmalarına karşın krediyi ödemede en riskli kişilerdir. Ahlaki risk problemi, bu da kredi piyasasında görülmektedir. Borçlunun borç veren için istenmeyen faaliyetlerle meşgul olması riski olarak tanımlanmaktadır. Bu risk borcun geri ödenmesini tehlikeye sokacak riskli faaliyetlerdir. Bu iki problem iyi çalışan finans piyasalarında kayda değer engeller teşkil etmektedir. Finansal krizlere sebep olan başlıca faktörler şöyle sıralanabilir;

- Banka bilânçolarında yıpranma,
- Faiz oranlarında artış,
- Borsada düşüş,
- Belirsizlikte artış,
- Mali dengesizlik,
- Finans dışı sektörlerde bilânçoların bozulması

Banka bilânçolarında yıpranma; Banka bilânçoları bankaların vereceği krediler açısından önem taşımaktadır. Banka bilânçolarında meydana gelen bozulma bankanın sermayesinin azalmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla kredi miktarı azalabilir bu azalma beraberinde toplam ekonomik aktivitelerde azalma ile sonuçlanabilmektedir. Banka bilânçolarındaki bu kötüleşme bankaların iflas etmesine, bunun sonucunda paniğe kapılan diğer bankaların da durumları iyi olmasına rağmen zamanla yaşanan bu panikten dolayı iflasa sürüklenmesine neden olabilmektedir. Bulaşmanın kaynağı ise asimetrik bilgiden kaynaklanmaktadır. Bulaşma sırasında kişiler bankalara olan güvensizlikten dolayı banka iflas edinceye kadar paralarını çekmektedir. Bu kadar kısa zaman içinde birden çok bankanın iflası finansal piyasalarda veri kaybına ve bankacılık sektörünün finansal aracılık rolünün ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Kabaş, 2005: 20-21). Monetarist iktisatçılar tarafından ileri sürüldüğü üzere, yüksek enflasyon ve uluslararası yatırımcıların kötümser davranışları bankacılık sektöründe paniğe yol açmaktadır. Bu

panik durumu banka ve banka dışı finansal kurumların bilânçolarında aktif ve pasifler arasında piyasa risklerinin de katkısıyla kötüleşmeye neden olmakta ekonomik şoklarla karşılaşınca da bankacılık sektörünün kırılganlığı artmaktadır (Aydın, 2003: 45).

Faiz oranlarında artış; riskli projeleri olan kişiler yüksek faiz oranlarını ödemeye razı olmaktadır. Krediyeye olan talep artışı veya para arzındaki daralmadan dolayı faiz oranlarında bir artışın meydana gelmesi halinde, riski düşük projelere kredi için isteksiz olurken, yüksek riske sahip projeler hala borçlanmak istemektedirler. Bu süreç izlenerek artan ters seçim nedeniyle bankalar kredi vermek istememektedir. Kredilerde meydana gelen önemli azalma, yatırımda ve toplam ekonomik faaliyette düşüşe neden olmaktadır. Faiz oranlarındaki yükselme ters seçim probleminin artışı üzerinde doğrudan, firmaların ve hane halklarının dengelemelerini etkilemek suretiyle mali krizlerin oluşumunda dolaylı bir etkisi bulunmaktadır. Faiz oranlarındaki artış hane halkı ve firmaların faiz ödeme miktarlarında artışa neden olur ve bunun sonucunda firmalar ve hane halkının nakit akışı azalır, devamında likidite sıkıntısı yaşanır ve bankaların borçların ödeneceğini tahmin etmeleri zorlaşır. Bunun sonucunda kredi vermek isteyen bankaların zıt seçim ve ahlaki risk problemleri artmaktadır (Kabaş, 2005: 19 -20).

Borsada düşüş; Finans piyasasındaki zıt seçim ve ahlaki risk sorunlarını çoğaltarak finan krizine yol açan diğer bir faktör de borsada yaşanan düşüştür. Hisse senedi piyasasında meydana gelen önemli düşüşler firmaların bilânçolarında dikkat çekici aşımalara yol açmaktadır. Borsadaki düşüşten kaynaklanan firmaların net değerlerindeki azalışları dikkate alarak bankalar da kredi vermekte daha az istekli davranmaktadır. Bankalar açısından firmaların net değeri teminat niteliğinde olduğundan dolayı bankalar kendilerini bu teminatlara dayanarak korumaktadır (Kabaş, 2005: 20).

Belirsiz olma durumunda artış; Bir finans kurumunun batışından, durgunluktan ya da borsada oluşan çöküşten dolayı, finans piyasalarında belirsizlikte yaşanacak artışla bankalar riski yüksek projeler ile riski düşük projeleri birbirinden ayırmakta zorlanırlar. Bu durumda ortaya çıkan problem ters seçim problemidir. Zıt seçim problemini çözümlenmekte zorlanan bankalar kredi vermekte isteksiz olmaktadır. (Kabaş, 2005: 19).

Mali dengesizlik;Yukarı yönlü piyasalarda (Örneğin: Türkiye, Brezilya ve Arjantin), devletin finansal dengesizliği devletin borcunu ödeyemeyeceği korkusuna

kapılmasına neden olmaktadır. Devlet, piyasaya sunduğu tahvilleri alacak insan olmayınca bankalara bu tahvilleri alması için baskı yapar. Devletin borçlarını ödeyememesi durumunda bankaların bilânçoları kötüleşir dolayısıyla kredi sayısı azalır. Böyle bir durum söz konusu olduğunda devletin borçlarını ödeyemeyeceği korkusu yatırımcıların parayı yurt dışına çıkarmak istemelerine ve bunu yaparken de ulusal paranın değerinin azalmasına sebep olmaktadır.

Finans dışı sektörlerde bilânçoların bozulması; Finans dışı sektörde faaliyet gösteren firmaların bilânçolarının durumu, finansal sistemdeki asimetrik bilgi problemlerinin yoğun olması ve derecesi açısından en kritik faktör olarak görülmektedir. Borçlananların bilânçolarında yaygın bir bozulma varsa, bu finansal piyasalardaki zıt seçim ve ahlaki risk sorunlarının, dolayısıyla finansal istikrarsızlığın artmasına neden olur. Ters seçim problemi; kredi piyasalarında kreditorlerin ödeme kapasitesi düşük kişilere kredi verirken bu kredinin karşılığı olarak bir garanti istememeleri sonucunda karşılaştıkları problemdir. Bu problem 2007 yılında ABD’de patlak veren krizde de ortaya çıkmıştır (Şen, 2006: 2). Kreditorler, asimetrik bilgi problemini çözmenin önemli bir yolu olarak, borcu olan taraftan genellikle teminat isterler. Teminat ters seçim ve ahlaki risk probleminin neden olacağı sonuçların kötü olmasını azaltıcı etki yaratır. Kredinin geri ödenmemesi durumunda kreditor zararın en azından birazını karşılamak için teminatı satarak zararını karşılar. Firmaların net değerleri de teminat değerine sahip olmaktadır. Net değeri çok olan firmalar kredi borçlarını ödemeseler de kreditor firmayı satarak alacağını tahsil eder. Net piyasa değeri önemlidir, hisse senedi piyasaları çöküşünün finansal istikrarsızlığa neden olmasından anlaşılır (Bastı, 2006: 23-24).

2.3.1.4. Finansal Krizlerin Türleri

2.3.1.4.1. Para Krizi

Para krizi, bir ülkede yıl içinde nominal döviz kurunun %25 ve daha fazla artması, piyasa iştirakçilerinin milli paraya bağlı mali varlıklardan bir anda yabancı paraya bağlı varlıklara yönelmesi ve bu nedenle esnek olmayan sabit veya güdümlü döviz kuru sisteminin uygulandığı ülkelerde Merkez Bankasının, döviz kuru dengesini sürdürme amaçlı müdahaleleri neticesinde yabancı para rezervlerinin hızlı bir şekilde tükenmesi olarak tanımlanmaktadır (Demiral, 2008: 72).

2.3.1.4.2. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi, bir banka paniği nedeniyle bankaların sorumluluklarını yerine getiremez duruma gelmeleri veya yönetimin bankalara yüksek oranda kaynak transferi yapmak mecburiyetinde olmasıdır. Bankaların aşırı düzeyde açık pozisyona sahip olmaları, varlıkları ve sorumlulukları arasında vade uyumsuzluğu olması, bankacılık sektörünün kriz riskini yükseltmektedir. Bankalardan çekilen paralar yabancı para talebinin artmasına neden olduğundan, ülke bir para krizine girmektedir. Bankacılık krizi ile para krizi aralarındaki ilişki nedeniyle, ikiz krizler olarak isimlendirilmektedir (Bastı, 2006: 8).

Bankaların başarısızlıkları, batmaları veya sorumluluklarını yerine getiremedikleri durumda, mevduatı olanların paniğe kapılarak bankalardan kaçmaları, hükümetlerin bankaları kurtarma ve kamulaştırma faaliyetleri ile müdahale ettiği veya büyük oranda geri dönüşüm alınamayan kredilerin var olması durumunda kriz ortaya çıkmaktadır. Bankacılık krizleri liberal finansal sistemlerde ortaya çıkması daha güçlü bir ihtimaldir ve yaşanan krizler bunu doğrular niteliktedir. Finansal liberalizasyon, kırılgan bankacılık sistemine sahip olan ekonomilerde kararsızlığı artırmaktadır (Öztürk ve Gövdere, 2010: 380). Finansal kriz alanında yapılan çalışmalarla bankacılık krizlerinin, getirdiği finansal maliyetin yanında resesyonları (durgunluk) ağırlaştırdığı, ulusal tasarrufların faydalı alanlara aktarılmasını engellediği, para politikası uygulamasını zorlaştırdığı ve ülkenin para krizine girme riskini artırdığı gözlemlenmiştir. Bankalarda hesabı bulunanların bir anda bankalardaki mevcut paralarını çekmeleri sonucunda bankanın elinde yeterli kaynak kalmamakta ve elinde kaynak kalmayan banka likidite sıkıntısı içine girmekte dolayısıyla bankalar kredi arzını daraltmaktadır. Kredi arzındaki bu daralmada bir krizin fitilini ateşlemektedir. Bankalardan kredi alanların bunu ödeyememesi ve devamında bankaların kaynaklarının tükenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu geri ödemede yaşanan güçlüklerle eklenen varlık fiyatlarındaki düşme, reel faiz oranlarındaki yükselme ve sermaye dolaşımındaki yavaşlama da eklenince bankacılık krizi reel sektörü de içine alan bir boyut kazanmaktadır (Evliyaoğlu, 2010: 12-14).

Tablo 3: Banka Krizleri ve Bunların Finansal Maliyeti

Ülke	Başlangıç tarihi	En yüksek ödenemeyen kredi oranı/ %	Brüt finansal maliyet /GSYİH%
Arjantin	2001	20.1	9.6
Türkiye	2000	27.6	32
Rusya	1998	40	6
Japonya	1997	35	14
Brezilya	1994	16	13.2
Tayland	1997	33	43.8

Kaynak: Evliyaoğlu, 2010: 14

Banka krizleri Tablo 3'te de görüleceği üzere 1990'lı yılların sonlarında başlamıştır. Bankalar tarafından verilen kredilerin önemli oranlarda ödenmediği görülmüştür. Ödenemeyen kredilerin meydana getirdiği finansal maliyetin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla içindeki payları Tablo 3'te ifade edilmiştir.

2.3.1.4.3. Para ve Bankacılık Krizi İlişkisi

Para ve bankacılık krizi genellikle aynı sebeplerden meydana gelmekte veya biri diğerinin sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu krizler birbirinden bağımsız krizler olmasına karşın aralarındaki benzerlikler ve birçok ülkede ikisinin birlikte görüldüğü durumlar olması “ikiz kriz” benzetmesinin iktisatçılar arasında kullanılmasına neden olmuştur. Tayland, Endonezya, Filipinler ve Malezya 1997 yılında, Arjantin 1995 yılında, Venezuela ve Meksika 1994 yılında ve son olarak da Türkiye 2001 yılında ikiz krizler olarak adlandırılan Bankacılık krizini ve Para krizini yaşamışlardır (Demiral, 2008: 73).

Para krizi iki şekilde bankacılık krizine neden olmaktadır. Bunlardan birincisi, sterilizasyon(*)¹ olmadığı durumda, spekülasyonun neden olduğu büyük bir uluslararası rezerv kaybı parasal taban ve kredi sunumunda önemli bir azalmaya dönüşmektedir. Dolayısıyla kredi sunumundaki azalma çıktı üzerinde zıt bir etki yaratmakta ve geri ödenmeyen kredilerde bir artışa neden olarak bankacılık krizi sonucuna varmaktadır.

¹*Sterilizasyon: Merkez bankalarının, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan para arzı artışlarının etkilerini dengelemek için yaptıkları açık piyasa işlemleridir. (www.tcmb.gov.tr)

İkincisi ise, para kriziyle birlikte ulusal paranın değer kaybına uğraması, büyük hacimli korunmasız, döviz yükümlülükleri olan bankalarda bu yükümlülüklerini yerine getirememelerinden dolayı problemler ortaya çıkmaktadır. Böyle olunca bir para krizi, bankaların hem döviz cinsinden belirlenmiş borçların değerinin artmasına neden olmakta, hem de borçların büyük bir bölümü kısa vadeli olduğundan, bankalar likidite sıkıntısına düşmektedir (Varlık, 2002: 166).

Ekonomik krizler kayıt dışı ekonominin artmasındaki etkenlerden bir tanesidir. Kayıt dışı ekonomi, devletten gizli, kaydedilmemiş ve kayda geçirilmediği için de denetlenemeyen faaliyetlerdir. 2001 krizinin önemli bir sonucu bu kayıt dışı ekonomiyi artırması yönünde olmuştur. Bu dönemde krizin meydana getirdiği olumsuz etkileri azaltmak için işletmeler kayıt dışı istihdam yaratmaya ve üretim yapmaya yönelirken kayıtlı yollardan iş bulamayanlarda kayıt dışı çalışmaya razı olmuşlardır. Daha çok kayıtlı olarak iş bulamayan vasıfsız işçiler çalıştırılmakta ve kayıtsız çalışan bu kesim üreticinin maliyetlerini azaltmaktadır. Dolayısıyla ekonomik krizin olumsuz etkisi üretici kesimler tarafından bu şekilde azaltılmaya çalışılırken, devletin de gelirleri kayıt dışılık nedeniyle azalmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2008: 19).

2.4. Küresel Ekonomik Kriz Kavramı

Küresel ekonomik kriz, küresel düzeyde meydana gelen bir krizi ifade etmektedir. Küreselleşen dünyada ülkeler daha çok ekonomik ilişkiler kurmakta, uluslararası ticaret, sermaye ve emek hareketleri daha da yoğunlaşmaktadır. Küreselleşmenin hızlanması sermaye akımlarına da hız kazandırmıştır. Ticaret hareketi ve sermaye hareketinin dünyada önemli boyutlarda artması krizlerin küresel bir özellik kazanmasına neden olmuştur (Aktan ve Vural, 2004).

Ekonomik krizler, herhangi bir, hizmet, mal, üretim faktörü veya yabancı para piyasasındaki fiyat ve miktarlardaki normal sınırları aşan değişimler sonucunda gerçekleşen güçlü dalgalanmaları ifade etmektedir (Kandemir, 2005: 4).

2.5. Küresel Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Ekonomik krizler birçok değişik nedenden meydana gelebilir. Ekonomik krizlerin kaynağı her zaman ekonomik nedenler olmayabilir. Ülke ölçeğinde meydana çıkan doğal

afetler de bir ekonomik kriz sebebidir. Ekonomik krizlerin çıkmasına siyasal, teknolojik, ekonomik ve ekolojik alanlarda meydana gelen hızlı değişimler neden olabilir.

2.5.1. Ekonomik Nedenleri

Dünyada yaşanan ekonomik değişimler krizlere zaman zaman uyum ortam hazırlamaktadır. Özellikle aşağıda sayılan ekonomik değişimler hem risk hem de imkân anlamında krizlere neden olabilmektedir (Aktan ve Şen, 2002: 6).

- Globalleşme (küreselleşme),
- Uluslararası ve bölgesel bütünleştirmenin önemli hale gelmesi
- Dış ticarete serbestleşme,
- Yeni büyük pazarların oluşması,
- Sosyalizmin geri gidişi ve piyasa ekonomisine geçmeye başlayan ülkelerin pazar potansiyelidir.

Bunlardan başka da ekonomik süreç içinde istihdam, üretim ve fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen ani hareketler, iniş ve çıkışlar da depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi krizlere neden olabilmektedir

Küresel ekonomik krizlerin ortaya çıkışında bütçe açıklarının yanında enflasyon süreci de etkili olabilir. Yapılan araştırmalar düşük büyüme hızı ile yüksek enflasyonun birlikte gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Levine ve Renelt tarafından 1990' larda yapılan araştırmalarda 1960-1989 döneminde yüksek büyüme hızına sahip ülkelerde enflasyon ortalama %12 iken, düşük büyüme hızına sahip ülkelerde enflasyon oranı yıllık %31 düzeylerinde seyretmiştir. Yine aynı şekilde düşük büyüme hızına sahip ülkelerde enflasyonun yanı sıra döviz problemleri de önemli büyüklüklerdedir. 1970' li yıllarda Brezilya' da olduğu gibi, en belirgin yüksek enflasyonun yaşandığı 1980- 1985 döneminde en yüksek enflasyon oranına sahip ülkeler aynı zamanda en düşük büyüme hızına sahip ülkeler olarak karşımıza çıkmıştır (Bruno, 1994: 20).

2.5.2. Siyasal Nedenleri

Küreselleşmenin, siyasi gücün niteliğini değiştirmesi, ulus devletin egemenlik anlayışında bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomide serbestleşme ve dışarıyla birleşme arttıkça hükümetlerin elindeki piyasa müdahale araçları azalmakta, dolayısıyla dünya ekonomisinde yaşanan bir durgunluk, genişleme, kriz birçok ülkeyi etkisi altına alabilmektedir. Dolayısıyla küresel krizlerin nedenlerini sadece ekonomik nedenlere bağlamak doğru değildir. Francis Fukuyama yazdığı bir makalesinde, kriz nedenlerinden bahsederken ülkeleri kötüye götüren iki kriz nedeni vardır, -bunlardan birincisi ekonomik diğeri ise siyasi ve bunlar dünya düzeninin üzerinde durduğu iki ayaktır- şeklinde ifade etmiştir. Fukuyama makalesinde, Reagan'ın uygulayabildiği düşük oranlı vergi, genişletilmiş maliye -para politikaları ve yetkileri sınırlı hükümetlerin, ekonomik büyümenin öncüsü olacağı görüşü, her ülkede uygulanabilen bir durum değildir. Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında bu durumun uygulanması ülkeleri zor durumlara sokmakta, krizlere sürüklemektedir. Böyle bir ülke yönetimi ve ekonomi politikasının ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarını nasıl değiştirdiği ve etkilediği yönündeki en canlı örneği 2001 yılında Türkiye'de yaşanmış ve ülke ekonomisindeki büyümeyi %9.5 oranında azaltmış, artan işsizlik ve kriz sonrasında yaşanan politik değişimler Türkiye'de böyle bir durumun bilançosunu göstermiştir (Karabıçak, 2010: 254-255).

2.5.3. Teknolojik Nedenleri

Bilişim ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler, teknolojik buluşlar bazı ekonomiler için yeni fırsatlar yaratarak gelişmeleri sağlarken, bazı ekonomiler için özellikle bilimi ve teknolojik gelişmeleri takip edemeyen bunların gerisinde kalan ülkeler için önemli sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Aktan, 2002: 1). Dünyada, finans piyasalarındaki küreselleşme ve şeffaflaşmayla birlikte bilgi teknolojisinde yaşanan buluşların finansal teknik ve araçlardaki gelişim dünyanın yaşadığı krizlere farklılık kazandırmıştır. Bilişim ve teknoloji alanındaki yeniliklerin finansal araçlar ve finansal hizmetler üzerindeki etkisi, yeni finansal araçların olağan dışı boyutta artması, sermaye akımlarındaki hızlanmanın kolaylaşmasına aynı zamanda da krizlerin yayılmasını ve anlaşılmasını hızlandırmıştır (Öztürk ve Gövdere, 2010: 379)

2.6. Küresel Ekonomik Krizlerin Ortaya Çıkışı

Ekonomik krizlerin ortaya çıkışı değişik şekillerde olabilmektedir. Krizlerin ortaya çıkışında, üretimde meydana gelen hızlı daralış, fiyatlar genel seviyesinde gerçekleşen aniden düşüş, iflaslar, işsizlik oranlarında meydana gelen aniden artış, ücretlerdeki düşüş, borsada çöküşlerin yaşanması, spekülatif hareketler vb. faktörler etkili olmaktadır (www.canaktan.org). 1929 krizine zemin hazırlayan 1920'li yıllar üretimin arttığı, yaşam tarzının değiştiği, otomotiv sanayinin ivmesinin arttığı ve borsanın iyi kazandırdığı bir dönemdir. Bu parlak dönemin hemen arkasından, 1930'lu yıllara yaklaşıldığı sırada, bütün dünyayı dalga dalga etkileyecek olan, büyük bunalım olarak adlandırılan, 1929 krizi patlak vermiştir. Daha sonraki dönemlerde küreselleşmenin de etkisiyle dünya ülkelerinin birinde meydana gelen herhangi bir olumsuzluk, kötüye gidiş, diğer ülkeleri de daha kolay etkileyebilir bir hal almış ve arada yaşanan 1970'lerde Petrol Krizi, 1980 li yıllarda Latin Amerika Krizi'nden sonra, 1994-1995 yıllarında Meksika krizi patlak vermiştir. 1998 - 1999 yıllarında Asya ve Rusya Krizleri yaşanmıştır. 2001 yılında bankacılık alanında denetimin yetersizliği ve diğer nedenleri ile birlikte 2001 Finansal Krizi yaşanmıştır. Finansal piyasalardaki bu krizin etkileri atlatılıp, ülkeler tarafından ekonomiler toparlanmaya çalışırken, 2007 yılında ABD finansal piyasalarında ortaya çıkan ve kısa zamanda dünyayı etkisi altına alan 2008- 2009 krizi patlak vermiştir. ABD Mortgage piyasalarında kendini gösteren bu kriz, 1929 yılında yaşanan, dünyanın ekonomik bunalım olarak adlandırdığı krizden sonra dünya tarafından en geniş kapsamlı ve en yıkıcı kriz olarak nitelendirilmiştir.

2.7. Küresel Ekonomik Krizler

Ekonomik krizlerin dünden bu güne ortaya çıkışı araştırıldığında, sorunun genel olarak finans kesimi ile ödemeler dengesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Birbirine bulaşma özelliği sonucunda tüm ülkelerin dönemsel olarak krizleri yaşadıkları görülmüştür. (Apak, 2009: 6). 1980'lerde gerek Latin Amerika gerekse diğer ülkerde oldukça yüksek olan enflasyon ülke ekonomilerinde önemli ölçüde daralmalara neden olmuştur. Büyük oranda, dış şoklara yanlış tepki göstermenin sonucunda iç ekonomide politik krizlerden ve artan borçlardan kaynaklanan enflasyon beraberinde çeşitli zamanlarda yaşanan küresel ölçekli krizleri de getirmiştir (Bruno, 1994: 19).

2.7.1. 1929 Ekonomik Krizi

2.7.1.1. Klasik İktisadın Çöküşü

Klasik iktisat öğretisi 1929 krizinin çıkmasıyla beraber başarısızlığa uğramıştır. Bunda 1930'lara değin uygulanan klasik ekonomi teorisi ortaya çıkan bunalım benzeri bir duruma uygun gelecek şekilde bir stratejiden yoksun olduğu için kriz ve sonrası gelişmeler karşısında çözümlenici politikalar üretememesi etkili olmuştur. Klasik iktisadın savunduğu görüşlerin ekonomiyi içine düştüğü bu deflasyonist durumdan çıkaramaması 1929 krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Klasik iktisadın görüşlerinin başarısız olması Keynesyen ekonominin dikkat çekmesine ve gelişmesine katkı sağlamıştır. (Türk, 1992)

Keynes, A. Smith'in genel veya evrensel olarak kabul edilen klasik sisteminin yerine, bunu sadece tam istihdam zamanlarında uygulanabilen bir özel duruma indirgemıştır. Keynes'in geliştirdiği teorinin ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Skousen, 2006: 378-379);

- Tasarruflardaki artışlar ekonomik büyümeyi düşürecek ve geliri daraltacağından, tüketim yatırımların teşvikinde üretimden daha önemlidir. Dolayısıyla diyebiliriz ki Keynes klasik öğretinin say yasasının tam tersini ifade etmektedir, "her talep kendi arzını yaratır".
- Ekonomik durgunluk döneminde, federal hükümetin bütçesi bilinçli bir şekilde dengesiz tutulmalıdır. Refah dönemi geri gelinceye kadar uygulanan maliye ve para politikaları genişletici politikalar olmalı ve faiz oranları düşük tutulmalıdır.
- Devlet bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler politikasını terk etmeli, dolayısıyla gerek olduğunda piyasaya müdahale etmelidir. Keynes bu ilke ile ekonomilerde çaresiz kalındığında korumacı önlemlerin olduğu politikaların uygulanabileceğini ifade etmektedir.
- Altın standardı eksik bir standarttır. Bu sistemin esnek olmaması şirketlerin genişleyen ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmakta olduğundan Keynes bu sisteme de karşı çıkmakta ve bu yönde atılan adımlardan olan Bretton Woods

anlaşması ile altın standardını dünya para sisteminin dışına itme girişimi başarı ile sonuçlanmıştır.

2.7.1.2. 1929 Krizinin Nedenleri ve Gelişmesi

1920’li yıllar, üretimin büyük oranlarda arttığı ekonominin de yaşam tarzının da hızla değiştiği, bu yılların en büyük buluşu olan seri üretime geçildiği – Henry Ford’un otomobil sanayisine ivme kazandırdığı-, borsanın iyi kazandığı yıllar olarak tarihe geçmiştir (Alatlı, 2008).

ABD Merkez Bankası (FED), bankalara %6 üzerinden fon sunarken ticari bankalar bunu aracı kurumlara %12 üzerinden sağlamıştır. Aracı kurumlara aldıkları hisse senetlerini teminat göstererek bankalardan aldıkları fonları artırmıştır. Borsada hisse senetlerinin değeri arttığından, sistem borsa alım satımı ile değer kazanmıştır. Borsalar düşmeye başlayınca firmalar ellerindeki hisse senetlerini satmaya başlamışlar ve bu değer kaybı beraberinde ödenmeyen kredi riskini getirmiştir (Apak, 2009: 7).

1920’ler ve 1930’larda kapitalizm(*)²hâkim sistem olarak kendini göstermektedir. Kapitalizm, Birinci Dünya Savaşının yaratmış olduğu sorunları çözememiştir. Büyük felaketlerde beraberinde gelmiştir. İnsan sömürsü artmış, böylece artık Afrika’dan köle getirip çalıştırmaya gereği kalmamıştır. Çünkü insanlar zaten karın tokluğuna çalışmaya başlamıştır. İkinci Dünya savaşı sırasında Almanya, İngiltere ve Fransa bu durumu çok yoğun yaşamıştır. Bu iki dünya savaşı arasında yaşanan büyük krize 1929’da “büyük buhran” denilmiştir. Büyük buhranın yaşandığı dönemde ekonomiye Klasik İktisadi görüş hakim olmuştur. Klasik iktisadi görüşün (Büyük buhran dönemine kadar etkili olan ekonomistlerin) varsayımı; “Ne üretilirse satılır” üzerine kurgulanmıştır. Savaştan sonra bunun böyle olmadığını ürettikleri ürünleri satamadıklarında anlamış ve bunu görünce korkuya kapılmıştır. Stokları gün geçtikçe artmış, banka borçları geri ödenememiştir. İşten çıkarmalar yaygınlaşmış gelir dağılımında meydana gelen dengesizlikten dolayı insanlar uçlarda kümelenmiştir. Bu uçlarda, ya yüksek gelirli kimseler ya da çaresiz insan yığınlarından oluşan fakir düşük gelir grupları yer almıştır. Dolayısıyla orta gelir grubu yoktur. Bu ekonomik buhran

²**Kapitalizm:**Özel mülkiyetin, üretim araçlarının büyük bölümüne sahip olduğu ve işlettiği; yatırım, gelir dağılımı, üretim, mal ve hizmet fiyatlarının arz ve talebin bulunduğu piyasa ekonomisi tarafından belirlendiği sosyal ve ekonomik sistemdir.(<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kapitalizm>)

dönemini günün koşullarını da dikkate alarak analiz eden iktisatçı John Maynard Keynes orta gelir grubunu yok olduğunu ve krizin de bu yüzden ortaya çıktığını, ekonomideki bu krizi çözümlen yolunun sadece para politikalarını uygulamak olmadığını, bu ekonomik çöküşün orta sınıf erozyonu sonucunda olduğunu ve bunu çözümlen yolunun da orta sınıfı güçlendirmek belli bir seviyeye getirmek olduğunu ifade etmiştir. (Civelek, 2009: 1). 1930 yılına kadar iktisat bilimi Adam Smith'in klasik modelinin dayanakları üzerine inşa edilmiş uygulanan ekonomi politikaları da bunun üzerine kurulmuştur. 1930'lara kadar uygulanan klasik modelin varsayımları (Skousen, 2006: 378);

- Tutumlu olmanın faziletleri,
- Denk bütçe,
- Serbest ticaret (bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler, laissez- faire),
- Düşük vergilerin uygulandığı,
- Altın standard
- Say kanunudur (her arz kendi talebini yaratır).

Klasik iktisat öğretisi, mali araçların ekonomik birimlerin karar ve seçimlerini olumsuz etkilemeyecek şekilde yansız kullanılmasını, sınırlı devlet yani ekonomiye fazla müdahale etmeyen sadece temel birtakım ihtiyaçları devletin sunduğu gerisini özel sektöre bıraktığı bir devlet anlayışı, piyasa yönlendirmelerinde kamu harcamalarının yerinin az olduğu, giderlerin eldeki gelir miktarına göre ayarlandığı bir kamu ekonomisi yapısına sahiptir. Yine klasik öğretilerde devlet tarafından sınırlı bir şekilde kullanılan, düz oranlı, piyasada sapsmalara yol açmayan gelir yanında tüketim üzerinden de alınan, tarafsız dar kapsamı, oranlarının belirlenmesinde konulmasında kaldırılmasında anayasal kurullarla sıkı sıkıya bağlı bir vergi politikası da önemli bir yere sahiptir. Borçlanma ve bütçe açısından bakıldığında, borç yükü gelecek nesiller üzerinde bir yük olarak miras kalacağından çok az başvuru yada hiç başvurulmaması gereken bir finansman aracı olarak görülmektedir. Borçlanma olağanüstü bir gelir kaynağı olarak görülmekte genellikle gelirlerin vergiler üzerinden sağlanması yolu seçilmektedir. Ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için bütçe dengesi sağlanmalı ve politika olarak da denk bütçe politikası uygulanmalıdır (Aktan, Dileyici, Vural, 2004).

2.7.1.3. 1929 Krizinin Sonuçları

1929 krizi iktisat tarihinin en derin ve önemli krizi olarak nitelendirilmektedir. 1929 krizi ile borsada çöküşler, bankalarda ciddi batışlar yaşanmış, toplam tüketim ve yatırımlarda birdenbire düşüşler ortaya çıkmış ve bunların neticesinde sadece ABD’de 1929 -1933 arasında GSYİH yaklaşık 1/3 oranında azalma yaşanmıştır (Aktan ve Şen, 2002: 5). 1929’da ABD’de yaşanan ekonomik kriz sonrasında başlayan iktisadi bunalım, dünyayı iktisadi olarak çıkmaza sokmuştur. Bu kriz Türkiye’yi de derinden etkilemiştir. 1929 krizi sonrası tüm dünyada devletçi iktisadi politikalara yönelme başlamıştır (Coşkun, 2003: 75). Amerikan merkez bankası FED 1929 krizi döneminde krizin etkilerini önlemek için para arzını sınırlanmış dolayısıyla yaşanan nakit sıkıntısı krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Nakit sıkıntısından dolayı bazı alışverişler takas usulü ile yapılmıştır. FED’in bu politikası deflasyonist etkiyi artırarak krizden çıkışı daha zor bir duruma getirmiştir. 1932 yılında Rosvelt “deal new” (yeni plan) adını verdiği yeniden yapılanma programı ile bankacılık sektöründen başlayarak alınan önlemler ve Keynesyen politikalar krizden çıkışı kolaylaştırmıştır (Ünal ve Kaya, 2009: 8-9).

Krizin sonucunda devletler ekonomide keynesyen politikaları uygulamaya başlamıştır. Böylece ekonomilere devletçi politikalar hakim olmaya başlamıştır.

2.7.2. 1994 – 1995 Meksika Krizi

2.7.2.1. Meksika Krizi Öncesi Durum

Meksika 1910 – 1920 yıllarında bir devrim yaşamıştır. 1917 yılında yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Bu anayasa toprak reformunu ele almış ve toprak mülkiyetine önemli düzenlemeler getirmiştir. Bu anayasa hem liberal hem de toprağın ortak mülkiyetini içermiştir. Fakat buna rağmen yaşanan bu gelişmeler sonunda geniş çaplı bir toprak reformu yapılmamıştır. 1929 yılında yaşanan kriz Meksika’nın politikalarında da değişikliklere neden olmuştur. Kapitalizmin yaşadığı bu krizle beraber hammadde ve tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi Meksika ekonomisini uluslararası piyasalara tarımsal ürün ihracatında önemli ölçüde gerilemiştir. Ticaret dengesi açısından zorluklar ortaya çıkmıştır. Dönemin siyasi iktidarı toprak dağıtımına hız vermiş, Meksika petroleri ve demiryollarını devletleştirmiş altyapı çalışmalarını hızlandırarak kamu harcamalarını

artırmıştır. Ekonomideki bu yaklaşım işçi ve köylü desteğini artmasını sağlamıştır (Erol, 2016: 150-152).

1950'li yılların ortasından 1970'li yıllara kadarki süreçte Meksika finansal istikrar ve büyüme örneği olarak görülmüştür. Enflasyonun orta düzeyde olduğu, kişi başına düşen reel milli gelirin yüksek olduğu bir ekonomisi vardır.

Tablo 4: Meksika'nın 1955- 1993 Döneminde Uzun Vadeli Ekonomik Performansı

Dönem	Kişi Başına GSYİH (%)	TÜFE
1955- 1972	3.1	3.9
1972- 1981	3.6	20.6
1981- 1988	-2.0	86.2
19688- 1992	1.5	21.1
1993	-1.2	9.7

Kaynak: Hacıhasanoğlu, 2005: 20

Tablo 4'te 1955- 1993 yılları arasında Meksika'da kişi başına düşen milli gelirin ve enflasyonun gelişimi gösterilmiştir. 1955 ve 1981 yılları arasında Meksika ekonomisinde olumlu anlamda gelişmeler yaşanmıştır. 1950 – 1965 döneminde kalkınmada öncelikle tarım politikalarına önem verilmiştir. 1965 yılına kadar tarıma verilen desteğin sanayi ve ticarete dayalı tarım ürünlerine kaydırılması önemli bir gelişme olmuştur (Topal, 2014: 8).

1990'lı yıllarda, dünyada finans piyasalardaki küreselleşme ve şeffaflaşmayla beraber bilgi teknolojisinde meydana gelen buluşların finansal teknik ve araçlarda sağladığı gelişim dünyanın yaşadığı krizlere farklı boyutlar kazandırmıştır. Bilişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler finansal araçlar ve finansal hizmetler üzerindeki etkisi, yeni finansal araçların artması, sermaye akımlarındaki hızlanmanın kolaylaşmasına aynı zamanda da krizlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Öztürk ve Gövdere, 2010: 379).

1994 Krizi öncesi, dünya genelinde piyasa ekonomisine yönelik uygulamaların ağırlık kazandığı ve bu yönde reform politikalarının kararlı bir şekilde uygulandığı dönem olmuştur (Yükseler, 2009: 6).

Meksika dış borçlarını ödeyemeyeceğini açıkladığı 1982 yılının Ağustos'unda önemli bir ekonomik kriz yaşamıştır. 1985 yılına kadar sıkı para politikaları ve devlet denetimleri ile istikrar sağlamaya çalışmıştır. Toparlanma ve özel sektörün hükümet programlarına güvenini artırmaya yönelik çalışmalar yapılmışsa da başarıya

ulaşamamıştır (Hacıhasanoğlu, 2005:23). Meksika bu kriz ortamının getirmiş olduğu dengesizlikleri ve kötüye giden ekonomiyi düzeltmek için 1987 yılında istikrar programını uygulamaya koymuştur. Bu programın 4 ana unsuru vardır (Hacıhasanoğlu, 2005: 21- 26);

- Ülke ekonomisinin uluslar arası rekabete açılması,
- Önemli bir özelleştirme ve liberalizasyon,
- Önceden belirlenen bir nominal yabancı para kuru çıpasına bağlı, sıkı para ve maliye politikalarıyla destekli istikrar programı,
- Hükümet, özel sektör ve sendikalar arasında yapılan, fiyat, yabancı para kuru ve ücret artışlarını beliremeye yönünde kapsamlı bir sosyal ve ekonomik sözleşme (bu sözleşme Pacto adıyla anılmaktadır) bu programın temelini oluşturmaktadır.

Tablo 5: Meksika'nın Temel Ekonomik Göstergeleri (1987-1994)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Reel Büyüme - GSYİH(%)	1,7	1,2	3,5	4,5	3,6	2,8	0,6	3,5
TÜFE (Yıllık % Değişim)	159,2	51,7	19,7	29,9	18,8	11,9	8,3	7,1
Nominal Döviz Kuru (Yıl sonu peso7dolar)	2,2	2,3	2,6	2,9	3,1	3,1	3,1	5
Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi (1980=100)	56,3	73,1	73,3	77,4	85,9	93,3	99,3	90,6
Faiz Oranları (28- gün cetes)	122	52,3	40,6	26	16,7	16,9	11,8	30
Cari İşlemler Dengesi (Milyar A.B.D doları)	2,9	-3,8	-6,1	-7,5	-14,9	-24,8	-23,4	-29,5
Brüt Ulus.Rezervler (milyar A.B.D. Doları)	8	6	6,5	10,1	17,9	19,4	25,4	6,3
İhracat Artışı (%)	38,8	2,8	12,9	17,6	1,7	4,4	9,9	13,6
İthalat Artışı (%)	16,4	52,4	25,5	22,9	232,1	26,2	1,5	20,3
Faiz Dışı Bütçe Dengesi/ GSYİH(%)	5	6	7,9	7,8	5,5	5,4	3,9	2,6
Dış Borç / GSYİH (IMF hariç) (%)	61,5	49,7	40,5	31,7	26,1	22,2	23	24,2
İç Borç/ GSYİH (%)	16,5	18,7	23,9	23,5	19,7	12,9	12	13,2

Kaynak: Hacıhasanoğlu, 2005: 27

Tablo 5, Meksika'nın 1987 yılında uygulamaya koymuş olduğu istikrar programının başarıyla sonuçlandığını göstermektedir. Tablo 5'e göre, Meksika'nın 1987 yılına %61 olan dış borç oranı, 1994 yılında %24 seviyelerine gerilemiş, reel büyüme %1.7'lerden %3.5'lere yükselmiştir.

2.7.2.2. Meksika Krizinin Nedenleri

Meksika ekonomisi, kriz öncesinde istikrarı sağlamış gelişmekte olan ülkelere örnek teşkil edecek sağlıklı bir ekonomik görünüm sergilemiştir. Enflasyon oranının düşük olması, bütçe açıklarının bulunmaması bunu desteklemiştir. Meksika ekonomisinin, 1989 – 1994 yılları arasında sergilediği dengeli büyüme ülkeye daha önce olmadığı kadar çok yabancı sermayenin ülkeye girmesini sağlamıştır. Meksika ekonomisine krizden önce yoğun bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır.

Meksika ekonomisine hızlı giren sermaye beraberinde toplam talepte artışa ve hisse senedi, gayrimenkul fiyatlarında artmayı beraberinde getirmiştir. Cari işlemler açığının artması yatırımcıyı paniğe sürüklemiş özel sektöre açılan kredinin artması ABD faiz oranlarının yükselmesi Meksika ekonomisine olan güveni azaltmıştır. Bankaların açılan krediyi denetleyecek mekanizmanın ellerinde olmaması da önemli bir sorun olmuştur. Paniğe kapılan yatırımcıların, hızlı bir şekilde Meksika ekonomisinden çekilmeye başlamış ve krize giden süreç başlamıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 113-114). Peso'dan hızlı bir uzaklaşmayı 1994 yılındaki devalüasyon izlemiş bu devalüasyon açık pozisyonda faaliyet gösteren bankaların ödeme sıkıntılarına girmesine neden olmuştur. Cari hesaplardaki açıklar iki yolla giderilmiştir. Bunlardan birincisi uluslararası rezervler, ikincisi sermaye girişleridir. İktisatçılara göre Meksika'da yaşanan Peso krizinin arkasındaki neden 1992'de başlayan ve sürdürülemez hale gelen cari açıkların yabancı sermaye girişi ile karşılanması olmuştur.

Meksika, 1982 yılında yaşadığı borç krizinden sonra IMF politikaları uygulanmıştır. Dış ticarete ve finansal akımlarda önemli liberal politikalar uygulamıştır. 1987'den itibaren reel ekonomisi sürekli büyüyen bir seyir izlemiş, özelleştirmeler hız kazanmıştır. 1991 yılında Kanada ve ABD ile NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Antlaşması)'yı imzalamış, kendi para birimi olan Peso'yu USD'ye bağlamış ve sürünen kur olarak adlandırılan Peso'nun USD karşısında her yıl %4, 5 oranında değer

kaybetmesine neden olan uygulamayı başlatmıştır. Bu dönemde Meksika'daki enflasyon oranı ve kısa vadeli faiz oranları da çok yüksek değildir. Meksika'nın uluslararası rezervleri 1994 yılında yaklaşık olarak 30 milyar USD civarındadır. Meksika krizinin en önemli nedeni, kredi artışının finansal piyasa düzensizlikleri ile birleşerek banka kredilerinin geri dönmesini zorlaştırması ve bankaların rezerv krizine girmesidir. Kredi artışının yabancı sermaye ile beslenmesi ve finansal kırılganlıkla birleşmesi Meksika'yı krizin içine sürüklemiştir. 2001 yılında yaşanan krizde olduğu gibi, kredilerin risk analizi iyi yapılmadığından, kredilerin geri dönüş oranı azaldığından ödeme güçlükleri ortaya çıkmıştır. Artan belirsizlik finansal piyasalarda asimetrik bilgi ve ters seçim etkilerini artırmış bu durum borsanın çöküşü ile beraber ekonomik faaliyetlerin de daralmasına neden olmuştur (Demiral, 2008: 86-87).

2.7.2.3. Meksika Krizinin Sonuçları

Meksika Krizi, 31 Ocak 1995'te ABD'nin ve uluslararası kuruluşların destek programını açıklaması ile çözüme ulaşmıştır. IMF ile yapılan stand-by anlaşmasıyla 18 milyar dolarlık kredi sağlanmış, ABD tarafından da Meksika borcunun garanti altında olduğu açıklanmıştır. Bu daha sonra geri çekilmiş ve 50 milyar dolarlık doğrudan kredi verilmesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda Meksika hükümetinin de kriz sonrasında almış olduğu önlemler de krizden çıkışı kolaylaştırmıştır. Meksika hükümeti fiyat ve ücretlerin kontrol edilmesi, sıkı para ve maliye politikası kararlarını almıştır (Hacıhasanoğlu, 2005: 28-31).

Meksika yaşanan krizden sonra önceden belirlediği kur rejiminden vazgeçerek dalgalı kur rejimine geçmiştir. Para politikasını oluşturan koşullara göre baştan düzenlemiştir. Yeni para politikası açık olarak orta dönemli fiyat istikrarı hedefi ile bankacılık sektöründeki sorunların çözümüne ve ortaya çıkan maliyetin mali otoriteye yüklenilmesi esaslarına dayandırılmıştır (Türkiye Bankalar Birliği, 2001: 11)

2.7.3. 1997 – 1998 Asya Krizi

Asya ekonomilerinde yaşanan hızlı gelişim ve değişim hem yatırımcılara hem de ülkelere yüksek bir güven ortamı sağlamış ve sermaye akışına hızlı bir boyut kazandırmıştır (Taş, 2000: 95).

1990'lı yılların başlangıcında Güney Doğu Asya ülkelerinde bankacılık sistemini denetim ve düzenleme mekanizmalarındaki iyileşmeler yeterli olmamıştır. Finansal kurumlardaki risk yönetimlerindeki başarısızlıklar kötü kredi oranlarında önemli artışlara neden olmuştur. Banka mevduatlarına getirilen garantiler nedeniyle bankalar kredileri dikkatsiz bir şekilde vermişlerdir. Batan bankaların devlet tarafından kurtarılacağı inancı, bankaların riskli krediler vermelerinde etkili olmuştur. (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 117).

2.7.3.1. Asya Krizine Giden Süreç ve Krizin Ortaya Çıkışı

Asya ülkeleri ekonomisi 1980'li yıllara kadar baskı altında ve kapalı bir ekonomik yapıya sahip olmuştur.

Asya ülkeleri 1950'li yıllarda hızla tarım ve sanayi alanında yeni sanayileşen ülkeler kategorisinde ilerleme göstermiştir. Tayvan, Hong Kong gibi ülkeler bunu gerçekleştirirken diğer Çin, Malezya, Tayland gibi ülkeler de bu ülkeleri yakalama çabası içine girmişlerdir. Tasarrufların yatırımlardan daha cazip olması, Japon Yen'inde yaşanan değer yükselmesi, Japon şirketlerinde üretilen malların Asya'daki ekonomilere kaydırılmasına neden olmuştur. Asya ülkelerinin dışa açık bir ekonomi politikasına sahip olmaları krize giden bu süreci hızlandırmıştır (Taş, 2000: 94-95).

Dünya pazarlarının sunmuş olduğu imkanlar önemli krizlerin de yaşanmasına neden olmuştur. Bunun örneklerinden biri Asya krizidir. Bu kriz Asya ülkelerinde döviz ve banka krizi olarak kendini göstermiştir. Asya krizi gibi diğer yaşanan finansal krizlerde de bu krizleri ortaya çıkaran standart özellikler mevcuttur. Bunlar; yabancı para kurlarındaki fazlaca yükselme, yabancı sermayenin geri çekilmesi, kısa dönem borç ödemelerinde yaşanan zorluklar ve içerdeki kredilerde yaşanan baskılar olarak sıralanabilir. Asya krizi söz konusu olduğunda bundan etkilenen ülkeler ve bu krizin yaşandığı ülkeler olarak Tayland, Malezya, Endonezya ve Güney Kore'yi almak gerekir. Japonya ve Çin de bu ülkelerle yaşadıkları ekonomik ilişkiler dikkate alındığında krizden etkilenen önemli iki ülkedir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 102-103). Asya krizi 1997 Haziran ayında patlak vermiş 1 Temmuz 1997'de Tayland para birimini devalüe etmiş ve arkasından Malezya, Endonezya ve Filipinler de dış satımdaki rekabeti korumak amaçlı devalüasyon yapmışlardır. ABD Dolarının uluslararası piyasalarda değerlenmesiyle

birlikte dolara endekslenmiş yerli para birimlerinin de değerlendirildiği görülmüştür. Japonya Yen’de yaşanan değer kaybının önüne geçmek için faiz oranlarının artırılması öngörülmüştür. Yen değerini korurken Güneydoğu Asya ülkelerinde yaşanan panik artmaya devam etmiştir. 1997’de Japonya’da yaşanan tüketim harcamalarındaki azalma, Yen’nin ilerleyen aylarda düşüşe geçmesi nedeniyle Asya ülkelerinin ihracatını Japonya’ya yöneltmeleri sınırlanmıştır. Döviz talebinin artması sonucunda döviz rezervleri kısa sürede tükenmiştir. Kurların dalgalanmaya bırakılması yerli paranın değerini, kaybetmesine neden olmuştur. Yerli şirketler, bankalar ve finansal piyasa yatırımcıları önemli zararlar görmüştür (Aydın, 2003: 147).

Küreselleşmenin ön plana çıktığı 1990’lı yıllar finansal liberalleşme ile birlikte piyasalarda spekülasyon amaçlı büyük kapsamlı fonlar el değiştirmiştir. Fakat bu sermayedeki serbestleşme beklenenin aksine durgunluğa çare olmamış ve Asya’da Rusya’da Malezya’da ve Türkiye’de önemli sıkıntılara neden olmuştur (Afşar, 2004: 110). 1994 yılında sıcak paranın çekilmesi yaşanan bu gelişmenin bir dünya krizine neden olmayacağı düşünülmüştür. ABD’nin Meksika’da yaşanan krizi aşmak için vermiş olduğu desteği Asya krizini aşmak için de göstermemesi bu krizin boyutlarının derinleşmesine ve 1929’dan sonra dünyanın yeniden küresel krizler ile tanışmasına neden olmuştur (Taş, 2000: 94). Ekonomi diline Asya krizi olarak geçen 1997 yılında Tayland’da başlayan ve diğer Güney Doğu Asya ülkelerine yayılan ekonomik ve finansal bir krizdir. Krizden etkilenen bu ülkelerin ekonomik performanslarına bakıldığında, Endonezya, Tayland ve Malezya’nın büyüme hızı %7’nin üstünde gerçekleşmiş, Güney Kore ise %9 büyüme hızına sahiptir. Bütçe açıklarının fazla olmaması maliye politikalarını olumlu göstermiş yine tasarruf oranlarının yüksek olmaması ülkeleri makro ekonomik istikrar açısından iyi olduklarına inandırmıştır. Bu ülkelere kısa süreli yabancı sermayenin çok fazla girmesi ülkelerdeki yerli finansal varlıkların fiyatlarının artmasına ve piyasalarda bir şişkinlik oluşmasına neden olmuştur ve 1997 yılında Tayland para birimi olan Bath’ın %40 gibi bir oranla devalüe edilmesi krizin kibriti olmuştur (Afşar, 2004: 109-111).

Finans kesiminin denetiminin eksik olması, özel finans kurumlarının aşırı risk taşıması, bilançoların birdenbire bozulması sonucunda ortaya çıkan krizler son dönem ekonomik krizlerinin bir nedenidir. Bankacılıkta açıklığın artması ile finansal

kırılganlıklar daha da derin bir hal almış ve bunların sonucunda döviz kurunun birden bire pahalılaşması, bankaların ödeme gücünü içine girmesi, ekonomileri likidite ve döviz krizine sürüklemiştir (Yeldan, 2008: 247).

2.7.3.2. Asya Krizinin Nedenleri

Asya krizi ile ilgili yukarıdaki bilgiler doğrultusunda, Asya krizinin nedenlerini şöyle sıralanabilir (Tokyo Tic.Müs., 1998);

- Sabit kur politikaları dövizin riskini indirgeyerek dövizle borçlanmayı teşvik etmiş ve

zamanla sabit kur politikaları ülke paralarının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Para birimleri dolara endekslenmiştir. Doların güçlenmesi ülke paralarının güçlenmesini neden olmuş, ülke paralarının güçlenmesi ile de ihracat pahalı hale gelmiş ve rekabet güçleri azalmıştır. Bunun sonucunda da ülkeler cari açık vermeye başlamışlardır.

- Bölgedeki finans kuruluşlarının devlet desteğine dayalı olmaları, özellikle bu destek

bankalara baskı ile kredileri yönlendirme yapmaları yönünde olup bazı sektörler açısından üretim fazlası yaratılmasına ve verimsiz yatırımlara neden olmuştur.

- Kısa vadeli küresel sermaye akımlarına yol açan liberalizasyon politikalarıdır.

Örneğin, Güney Kore'nin 1996 yılının sonuna kadar OECD bankalarından aldığı borç 67 milyar dolara ulaşmış ve bunun 50 milyar dolarlık bölümünün geri ödeme vadesi 1 yıldan kısa olmuştur.

Asya Krizi'nin önemli sayılabilecek diğer bir nedeni ülkelerdeki yatırımların nasıl finanse edildiği ile ilgilidir. Finanse biçimi Dolar ve Yen üzerinden borçlanılarak olmuştur. Piyasalarda yaşanan dengesizlik ile dışsal bozuklukların yerel para birimlerinin değerlerini düşürmesi ülkeleri borç yükünü sürdüremez hale getirmiştir. Bu da hem reel kesimin hem de finans kesiminin krize sürüklenmesine neden olmuştur (Yürekli, 2004: 91-93).

2.7.3.3. Asya Krizinin Sonuçları ve Etkileri

Asya krizi, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda önemli sonuçları olmasının yanında, dünyada takip edilen büyüme modelleri, uluslar arası mali kuruluşların yapıları, ülkelerin takip ettikleri para ve maliye politikalarının sorgulamasına neden olmuştur (Göktaş, 2000: 3).

Krizin arkasından bölgede faaliyette bulunan şirketlerin hisse senetlerinde önemli boyutlarda düşmeler gözlemlenmiştir.

Krizi yaşayan ülkelerin borçlarının döviz ağırlıklı borçlar olmasından dolayı yapılan devalüasyonlar sonucunda borçlarında yüksek oranda artışlar oluşmuş ve döviz spekülasyonu yaşanması ile karşı karşıya kalmışlardır. Para ve sermaye piyasalarındaki dalgalanmalar daha da artmış ve finansal sistem çökme noktasına gelmiştir. Tablo 6 da görüldüğü üzere döviz kurlarında ve borsa endekslerindeki negatif yönlü değişimler finansal sistemdeki kötüleşmeyi göstermektedir.

Tablo 6: Krize Giren Asya Ülkelerinde Döviz Kurları ve Borsa Endekslerindeki Değer Kayıpları (30.06.1997 – 08.05.1998)

ÜLKELER	Döviz Kurlarında Kümülatif Değişme	Borsa Endekslerindeki Kümülatif Değişme
Endonezya	-73,8	-40
Güney Kore	-36,2	-50
Malezya	-33,6	-46,2
Singapur	-11,6	-28,5
Tayland	-36	-26,7

Kaynak: Demir, 2013: 35

Özel kesimin tasarruflarında reel anlamda önemli düşüşler olmuş, ekonomik büyümelerde de önemli yavaşlamalar kaydedilmiştir. Daha güvenli görülen yabancı sermayeye (ABD) yönelme olmuştur. Ara mal ithali içerdeki malın üretimini daha maliyetli hale getirmiş ve krizi yaşayan ülkelerde stoklar artmaya başlamıştır. Piyasalar krizden önce tam istihdam seviyelerine yakın iken krizden sonra yeniden aç, yoksul, işsiz ve güvensiz hale gelmiş, emek ucuzlamıştır (Yürekli, 2004: 108).

Tablo 7: Kriz Döneminde Ülkelerin Cari İşlem Açığı/ GSYH (%) 1995 – 1997

ÜLKELER	1995	1996	1997
Endonezya	-3,2	-3,4	-2,7
Güney Kore	-1,8	-4,8	-2,3
Malezya	-8,4	-5	-5,3
Singapur	-4,4	-4,7	-5,2
Tayland	-7,9	-7,9	-4

Kaynak: Demir, 2013: 36

Asya ülkeleri 1990 ve 1998 yılları arasındaki işsizlik, ekonomik büyüme, enflasyon, para arzı ve diğer ekonomik göstergeleri EK 1’de verilmiştir.

Asya krizi sonrasında gayrimenkul alanında hızlı düşüş ve çöküşler yaşanmış, finans sektöründe batışlar başlamış, borsada büyük düşüşler baş göstermiş, kredilerin yoğunluğu düşmüş, iş güvencesi gerçek anlamda tehlikeli hale gelmiş hane halkı harcamaları azalmış dolayısıyla 5 yıllık bir durgunluk süreci yaşanmıştır (Tokyo Ticaret Müş.). Kriz sonrasında Asya ülkeleri IMF’nin de katkısıyla aşağıdaki politikalara yönelmişlerdir (Yiğidim, 1999: 90);

- Kurtarılması zor olan finansal kurumların kapatılması,
- Kurtarılabilir durumdaki kuruluşların sermaye yapılarının baştan düzenlenmesi,
- Finansal piyasalarda düzenlemeler yapılması ve denetim mekanizmasının artırılması,
- Özel ve kamu kurumlarında şeffaflık politikasının uygulanması,
- Mali piyasaların dışa açık hale gelmesi dolayısıyla sermaye yapısının güçlendirilmesinde yabancı sermayeden yararlanılması şeklinde ifade edilmektedir.

2.7.4. 1998 Rusya Krizi

2.7.4.1. 1998 Rusya Krizi Öncesi Ekonomik Durum

Asya'da yaşanan ve genellikle ülkeleri etkisi altına alan krizden sonra dünya ekonomileri yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Rusya krizi olarak tarihe geçen bu ekonomik kriz de etkileri hafife alınmayacak boyutlarda meydana gelen bir kriz olarak dünya ekonomilerini tehdit etmiştir. Rusya'nın, önemli bir geçiş döneminde olduğu bu süreçte hükümet ve bazı firmalar arasındaki ilişkiler benzer bir seyir izlerken bu duruma bir de Rusya'da komünist dönemden kalma bürokratik yapı da katılınca piyasa kendi kuralları ile işleyemez hale gelmiştir. Yine bu ilişkiler ile bağlantılı olarak kayıt dışı ekonomi artmış ve 1998 itibariyle Rusya ekonomisinde "kayıt dışılık" %50 olarak gözlemlenmiştir. Bankacılık sektöründe yönetim, kredi analizi, verilen kredinin takibi ve mevduat toplama alanlarında bilgisizlik ve yeteneksizlikten kaynaklanan, verilen kredilerin geri ödeme kapasitesi düşük firmalara verilmesi durumu bankaların mali yapısına ciddi zararlar vermiştir. Rusya'da yaşanan kriz sonrasında bu eksikliklerin etkisiyle Rusya'nın en büyük 5 bankası birleşme kararı almıştır (Tatlı, 2000: 66).

Bankalarda yaşanan bu sorun banka sayısı ya da teknolojik eksikliklerden kaynaklanmamıştır. Banka sayılarındaki artışa paralel olarak bankacılık sisteminin Rusya'da ekonomik alanda kalkınmayı sağlayacak derinlik ve finansal büyüklüğe sahip olmaması asıl sorunun olduğu nokta olarak ortaya çıkmıştır. Rusların bile kendi para ve bankalarına kuşku ile bakmalarının söz konusu olduğu bir ortam oluşmuştur

1990'lı yılları hem siyasi hem de toplumsal açıdan değerlendirildiğinde zor bir süreçten geçen Rusya birçok yapısal sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- GSYİH ve üretimdeki önemli düşüş,
- Parasal genişlemede yaşanan yavaşlamaya rağmen enflasyonun sürekli ve yüksek seviyelerde seyretmesi,
- Mali anlamda sağlanan gelirlerde gerileme,
- Uygun kur politikalarının tespit edilmesindeki zorluklar,

- Dışarıdan sağlanacak olan mali yardımların rollerinin belirlenmesinde yaşanan sıkıntılar,
- Finansal alanda yapılan reformlarda karşılaşılan zorluklar,
- Yeniden yapılandırma kapsamına alınan özelleştirme ve işletmeler,
- Hükmet harcamalarındaki dengesizlikler.

Yukarıda sayılan sorunlar Rusya krizinin yaşanmasında ve bu krizin derinleşmesinde etkili olan yapısal sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Malkoç, 1998: 5)

Tablo 8: Rusya’da GSYİH’nin Gelişimi ve Enflasyon Oranları

Yıllar	GSYİH Gelişimi (%)	Enflasyon Oranı (%)
1991	-5	92,7
1992	-14,5	1,353
1993	-8,7	895,5
1994	-12,6	302
1995	-4	190,1
1996	-2,8	47,8
1997	0,4	14,7
1998*	1	8,1
1999*	1,9	5,0

Kaynak: Malkoç, 1998:5-1998 * Tahmin

Tablo 8’deki veriler dikkate alındığında Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla krizin yaşandığı yıllara kadar eksilerde seyretmiştir. Aynı zamanda enflasyon da bununla beraber iki haneli yüksek rakamlardadır.

2.7.4.2. 1998 Rusya Krizinin Nedenleri

Rusya’da zaten geçiş sürecinin getirdiği bir takım yapısal sorunlar baş göstermektedir. Bu yapısal sorunların yanı sıra çevresindeki ülkelerde yaşanan olumsuz gelişmelerden Rusya da etkilenmiştir. Asıl olarak geçiş sürecinin getirdiği yapısal

sorunlar krize ortam hazırlarken diğer yandan da yaşanan ekonomik krizlerin ve diğer etkenlerin Rusya'nın krize girmesinde etkisi büyük olmuştur.

Rusya'yı yapısal sorunlar dışında krize sürükleyen başka nedenler de vardır. Rusya'yı krize sürükleyen nedenlerden birincisi, Asya (Uzak Doğu) krizidir. Rusya'nın bu ülkelerle birçok ortak yönünün bulunması Rusya'nın Asya krizinden etkilenmesine neden olmuştur. Mali piyasalar açısından bakıldığında Asya ülkeleri ile benzerlik göstermesi nedeniyle ekonomik alanda kalkınabilmesi için yine aynı Asya ülkeleri gibi yabancı sermayeye ihtiyacı olması, Rusya'nın Asya krizinden dolayı kaynak bulamaması, krize giden süreci olumsuz etkilemiştir. Bu açıdan bakıldığında iki kriz arasında doğrudan bir etkileşim söz konusudur (Malkoç, 1998: 3).

Rusya'yı krize iten nedenlerden ikincisi, ülkede uygulanmakta olan vergi sistemi olmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı işleyişini sağlayacak kurumsal ve kanuni altyapının eksik olması ve ortaya çıkan kamusal açıklar da krizin diğer bir nedenidir. Yukarıda sayılan nedenlerin paralelinde Merkez bankasının enflasyonla mücadele kapsamında uyguladığı sıkı para politikası, para basımı ile söz konusu açıkların finanse edilmesini engellemiştir. Dolayısıyla 1995'ten sonra Rusya bu açıkları karşılayabilmek için kısa vadeli dış borçlanma yoluna başvurmuştur. Bu kısa vadeli, borçlanma politikası da Rusya'yı krizin eşiğine getiren diğer bir neden olarak ortaya çıkmıştır (Tatlı, 2000: 67-68).

2.7.4.3. 1998 Rusya Krizinin Etkileri ve Sonuçları

Rusya, krizden sonra enflasyonu düşürmeye yönelik politikalara yönelmiştir. Rusya kriz ve devamındaki harcamalarına finansman sağlamak amacıyla, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan yararlanma yoluna gitmiştir. Para politikalarında daha sıkı politikalar izlemiştir. Merkez bankasının gecelik faiz oranı kriz sonrasında %250'ye kadar yükselmiş, 1997 sonunda %28 olan Merkez Bankasının reeskont oranı 1998 yılında %60'a yükselmiş 1999'da %55'e düşmüştür. (Taş, 2000:118)

Krizin Uzak Doğu'da başlayıp Rusya'yı da etkisi altına alması ve Latin Amerika ülkelerine sıçrama ihtimali, borsalarında önemli boyutlarda düşüş yaşanan Latin Amerika ülkeleri paralarını devalüe etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla krizin dünya ülkelerini

etkileyecek korkusu bütün ülkeleri sarmıştır. Rusya’da ekonomik alanda çıkan bu kriz kısa zaman sonra ülkeyi siyasi bir krize doğru sürüklemiştir (Malkoç, 1998: 16)

Rusya’nın ekonomik sistemini kurtarmaya yönelik IMF’nin 22.6 milyar dolarlık desteği geç kalmış, bu fon devalüe olmuş Rublenin desteği için kullanılmıştır. Yapılan bu çalışmalar da yabancı yatırımcıyı Rusya’da tutmaya yetmemiştir. Uluslararası sermayenin ülkeden çıkması Imperial Bank kapanmış, iki büyük banka SBS Argo ve Inkombank sıkıntıya girmiştir. Bankalardan çekilen mevduatların yerine Rusya piyasaya likidite sağlamış fakat bu durum rezervlerin erimesine neden olmuştur. Ruble dolara karşı devalüe edilmiş 1 Ruble 6 Dolardan 9.5 Dolara çıkarılmış yabancı para üzerine sermaye hareketleri sınırlandırılmış ve 90 günlük moratoryum ilan edilmiştir. Lehman brothers, Inkombank, Unexim SBS Argo bankaları hesapları dondurulmuştur (Yaman, 2010: 25).

2.7.5. 2001 Finansal Krizi

1990’lı yıllarda dünya ekonomisi küreselleşmeye hızlı geçiş süreci yaşamış, dolayısıyla dönem dönem istikrarsız makroekonomik koşullar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde dünya hasılası 1970 ve 1980’li yılların altına düşmüş, 1991-1993 ve 1998-1999 dönemlerinde durgunluk yaşamıştır. Yaşanan Meksika, Asya ve Rusya krizleri mali piyasalarda hızlı dalgalanmalara neden olarak birçok ülkede bankacılık krizinin sebebi olmuştur. Yaşanılan Asya ve Rusya krizleri sonrasında dünya ekonomisi yeniden hareketlenmeye başlamış ve sanayileşen ülkeler 2000’li yıllarda en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Fakat ABD’de başlayan ekonomik alanındaki durgunluk 2001 yılında bütün ülkeleri etkilemiştir (Yükseler, 2009: 6, 7).

2.7.5.1. 2001 Finansal Kriz Öncesi Durum

Türkiye ekonomisinde kamu dengesinin bozulması ve reel faizlerin yüksek seviyede kalmaya devam etmesi nedeniyle borçların artması, enflasyonun hızlanması ve ekonomideki daralmanın devam etmesi, 2000’de orta vadeli yeni bir istikrar programının uygulanmasını gerekli kılmıştır.

2.7.5.2. 2001 Finansal Krizinin Nedenleri

Türkiye’de yaşanan 2000 ve onun devamında 2001 krizinin en büyük nedeni kamu kesimi açıklarıdır. Devamında denetimi iyi olmayan ve zayıf bir yapıya sahip olan bankacılık sektörü, ödemeler bilançosunda gittikçe artan cari açık, sıcak paranın çıkışı ve spekülatif saldırılar sonucunda rezervlerde meydana gelen azalma ortaya çeşitli problemlerin çıkmasına neden olmuştur (Kandemir, 2005: 40).

Kamu kesiminden kaynaklanan nedenler arasında sayılan borç, anapara faiz ödemelerinin vergi gelirleri içindeki payının yüksek olması 1990 sonrası dönem takip edildiğinde gözlemlenen bir olgudur. 1990 yılında her 100 liralık vergi gelirlerinin 32 lirası faiz ödemeleri için kullanılmaktadır. 1999 ise bu rakam 72 liraya ulaşmıştır.

2000 ve 2001 krizlerine uygun zeminin oluşmasında; TL’nin sahip olduğu aşırı değer, cari işlemler açığında kritik sınırı aşan gerçekleşen seyir, sermayeden yoksun mali sektör, açık olan pozisyonlar, kamu bankalarının zararları ve özellikle mali sektördeki kur ve faiz riskindeki artış etkili olmuştur (Ergenç, 2009: 34).

2000 yılının Kasım ayında Türkiye önemli bir kriz yaşamış ve bu dönemde, faiz oranları yükselmiş, ülke dışına sermaye kaçışları yaşanmış, Merkez Bankasının rezervleri hızla azalmış, hisse senedi fiyatlarında önemli düşüşler yaşanmıştır. 2000 yılında yaşanan bu krizin çeşitli göstergelerinin olduğu kabul edilmektedir. Faiz oranlarındaki değişkenlik, kısa vadeli borcun döviz rezervlerine olan oranının artması, dış borç oranı ile ihracat arasındaki oransızlığın artması, Cari açık/Döviz rezervi ve Cari açık/GSYİH oranlarının gittikçe yükselmesi, enflasyonun beklenenden yüksek çıkması sonucunda döviz kurunun aşırı değerlenmesi, ülke parasına karşı yaşanan güvensizlikten dolayı spekülatif saldırılar artmakta ve ülke parası ile başka ülke paralarının ikame edilmesi – Türkiye özellikle kriz dönemlerinde dolarizasyon sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır.- krizin göstergeleri arasında sayılmaktadır (Kandemir, 2005: 7-15).

2.7.5.3. 2001 Finansal Krizinin Etkileri ve Sonuçları

2000 Kasım krizi sonucunda bankalar yalnızca faiz riskiyle karşı karşıya kalırlarken 2001 krizinden sonra hem faiz hem de kur riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Kur çıpasına dayalı politikaların terk edilmesi ve kurların dalgalanmaya bırakılması

sonucunda Merkez Bankası istediği politika aracını kullanarak enflasyonu istenilen düzeyde tutabilmeye başlamıştır. 2001 krizi alınan parasal tedbirler ile krizin sadece geçici olarak ertelenebileceğini göstermiş ve bunun sonucunda, öncelikle hedef faiz dışı fazla elde etmek daha sonra mali sektörü yeniden canlandırmak, devlette şeffaflığı artırmak, kamu finansmanını güçlendirmek, ekonomide rekabet ve etkinliği artırmak, sosyal dayanışmayı güçlendirmek kapsamında çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır (Kandemir, 2005: 2).

2.7.6. 2008 Ekonomik Krizi

2.7.6.1. 2008 Ekonomik Krizi Öncesi Durum

2001- 2002 döneminde dünya ekonomisi yaşadığı daralma ve küçülmeyi 2003 yılından itibaren büyüme ile karşılamıştır. Ülkeler tarafından uygulamaya konulan genişletici ekonomi politikaları 2003-2007 arasındaki dönemde dünya ekonomisinde büyüme hızını, gelişmiş ülkelerde %2.1, gelişmekte olan ülkelerde %5.9 seviyelerine yükseltmiştir. Aşağıdaki tablo 9’da bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 1980 sonrasında dönemler itibariyle büyümeleri verilmiştir.

Tablo 9: Bazı Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Hızları (%)

Ülke	1980	1990	2000	2000-2007
Fransa	1.8	2.6	3.9	2.4
Almanya	1.3	5.7	3.2	1.7
Hollanda	-0.3	4.1	3.9	2.5
ABD	-0.2	1.9	3.7	2.8
Kanada	2.2	0.2	5.2	3.4
Arjantin	0.7	-1.3	-0.8	4.0
Türkiye	-0.8	9.3	6.8	6.0
Meksika	9.5	5.1	6.6	3.5
Endonezya	9.9	7.2	5.4	5.8
Çin	7.9	3.8	8.4	11.4

Kaynak: Evliyaoğlu, 2010: 18

Tablo 9’da Arjantin, Endonezya ve Çin haricindeki diğer ülkelerin 2000 – 2007 yılları arasındaki büyüme hızları genel olarak düşmüştür. Tablo 9’da belirtildiği üzere bu üç ülke haricindeki ülkeler özellikle de 2008 krizinin patlak verdiği ABD’nin kriz öncesinde büyüme hızı düşmüştür.

Küresel kriz 2007 yılının yaz aylarında ABD’de başlamış fakat dünya ekonomileri üzerindeki etkisi 2008 yılının sonlarında hissedilmiştir. 2008’in sonlarında yıkıcı bir şekilde etkisini göstermeye başlayan bu kriz, diğer krizlerden farkı yüksek hacimli türev ürünleri kapsamıdır. IMF’nin bu döneme ait finansal istikrar raporunda belirtildiği üzere, Toksik varlıkların³ tutarı 4,1 trilyon dolar olduğu tahmin edilirken, bunun 2,7 trilyon dolarının da Japon finansal kurumları tarafından oluşturduğu üzerinde durulmaktadır. Güven kaybı belirsizliğin artması kredi mekanizmasının zayıflamasına neden olduğu gibi reel kesimin de borçlanma maliyetleri önemli derecede artmıştır. Ayakta kalan firmalar kredi kullandırma konusunda isteksiz davranmış bu konuda aşırı sıkı politikalar izlemişlerdir. Krizin ortaya çıktığı 2008 yılında, dünya ekonomisinin 2009 yılında %1,3 oranında daralacağı öngörülmüştür (Togan, 2009: 7-11).

2008 – 2009 krizinin ve bunun ortaya çıkmasında etkili olduğu küresel resesyonun kaynağı ABD finans sektörüdür. ABD’de Reagan (1980-88) döneminde başlayan denetim alanındaki eksiklik George W. Bush dönemi ve krizin ortaya çıktığı döneme kadar sürmüştür. Deregülasyon kapsamında sayılan ve ifade edilen bu denetimsizlik bankaların özerk denetime tabi olmaları ve eğer zora girerlerse FDIC’den yardım alması şeklinde bir süreci takip etmektedir. Denetimin ortadan kaldırılmasının gerekçesi olarak denetimin finans kurumlarının kredi verme faaliyetlerini yavaşlatıp saptırması gösterilmiştir. Konut fiyatlarının sürekli yükselmesi ve bu yükselmenin ABD’de daha da devam edeceğine dair inanç halkı ipotekle ev satın almaya kadar götürmüştür. Kredi kartı ve buna ek diğer kredilerin hepsine başvurulmuştur. Fakat aldıkları gayrimenkuller aldıkları kredinin değerinden daha az bir değere sahip olunca ve ev fiyatları da gittikçe düşüncü kriz kaçınılmaz olmuştur. Çünkü alınan krediler geri ödenemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Krizin getirdiği ödeyememe durumu, bankaların toksik varlıkları olarak adlandırılan varlıkların, bankaların sağlam olan diğer varlıklarını da kötü etkilemiştir. Bu

³TOKSİK VARLIK: Finans kurumlarındaki batık varlıklara denir.

borçlanmanın gittikçe artmasında ve büyümesinde Amerika Merkez Bankası (FED)'in faiz haddini sürekli olarak düşük tutması da etkili olmuştur (Hiç, 2009: 3-4).

2.7.6.2. 2008 Ekonomik Krizinin Nedenleri ve Gelişimi

Dünya 1929 buhranından sonra en büyük buhranını da 2007 yılında ABD'de başlayan ve dalga dalga 2008 - 2009 döneminde bütün dünya ülkelerini etkisinde bırakan bu kriz ile yaşamıştır. 2007 yılının Haziran ayında Mortgage piyasasında baş gösteren 2008 yılında ise borsa ve finans kesiminde meydana gelen balonların patlaması ile finansal kriz yavaş yavaş tüm dünyayı etkisi altına alarak bir yayılma sergilemiştir (Aydoğuş, 2009: 27). Çok geçmeden reel piyasayı da etkisi altına alarak dünya piyasasına da sıçramış ve küresel bir nitelik kazanmıştır. Krizin ortaya çıkışı kendini finansal ataklar ile göstermeye başladığı için 2008 krizi finansal bir kriz olarak adlandırılabilir (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 82). Milyarlarca dolarla ifade edilebilecek olan Mortgage alanındaki yatırımlarda sorunlar ortaya çıkarken ABD'de dev olarak nitelendirilen yatırım bankaları dağılmış, daha sıkı tedbirler alan ticari bankalara dönüşmüşlerdir. Ülkedeki en büyük sigorta şirketlerine hükümet el koymuş ve hükümet kriz ile birlikte büyük bir panik içinde bankaları ayakta tutmak için çaba harcamıştır. Bu şekilde davranan diğer Avrupa ülkelerini de etkisi altına almıştır. 2008 ekonomik krizi, Bearn Sterns'in yatırım fonlarının batması ile ilk kıvılcımlarını çıkarmaya başlamıştır. 2008 yılının Eylül ayında kredi sisteminin çökmesi ile ABD'nin devleri olarak sayılan bankalar, yatırım fonları, sigorta şirketleri arkası arkasına batmıştır. Böylece bu kriz 1929 buhranından sonra yaşanan etkileri çok şiddetli olan en büyük finansal krize dönüşmüştür (Aydoğuş, 2009: 30).

2008 ekonomik krizin nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Apak ve Yılmaz, 2009: 14-23);

- 2005 yılından itibaren ABD ve Avrupa'da konut fiyatlarının hızla düşmesi,
- Konut bedelinin birçok ülkede %95-100'ünün kredi ile karşılanması,
- Bazı finansal kuruluşların Subprime Mortgage kredilerinin yüksek getirilerine heveslenerek portföylerinde bu kredilerin oranını fazlaca yükseltmeleri,

- ABD’de 2005’ten itibaren konut fiyatlarının düşmeye başlamasıyla sıkıntılı konut kredi miktarlarında meydana gelen artış ve bu konutların haciz edilip satılması ile fiyatlardaki düşüşün artarak devam etmesi ve bunun döngüsel bir duruma dönüşmesi, şeklinde sıralanmaktadır.

Dünya ekonomisinde 2007 yılının son üç ayında büyüme oranlarında gerçekleşen keskin düşüşlerle birlikte reel sektörü de hızla içine alarak yayılma göstermiştir. ABD ekonomisi kriz öncesindeki 8 yıl hızla büyüyen ve çok tüketen bir ekonomi görünümüne sahiptir. ABD ekonomisinin tıkanması ile dünya ekonomisinde büyüme oranı ve dış ticaret kapasitesi düşmeye başlamıştır. Yaşanan kriz hem finansal hem de reel sektör krizi olarak ifade bulmaktadır. Reel sektörde de krizin yaşanmasının sebebi aşırı arz sonrasında talepte meydana gelen daralma olarak görülmektedir. Krizin gelişiminde etkili olan diğer bir olgu da; ABD Merkez Bankasının (FED), kredi piyasaları üzerindeki denetiminin ve müdahalesinin yetersiz olmasından dolayı bankaların kredi hacminde meydana gelen bu büyümeyi engellememesi krizin yayılmasına hız kazandırmıştır. Dolayısıyla bu denetim ve müdahale yetersizliği geri ödeme gücü olmayanlara dahi kredi verilmesine neden olmuştur. Dünya genelinde toplam talebin düşmesi ülke ekonomilerini deflasyona sürüklemiştir (Çolak, 2009: 51). Küresel dünya ve ekonomi son yarım yüzyılın en ağır bilançosu olan krizini yaşamıştır (Blanchard, 2008).

Tablo 10: Seçilmiş Ülkelerde Reel Fiyat Konut Değişimi (%)

ÜLKELER	2006	2007	2008	2009
ABD	4,4	-1	-6,2	-4,1
Japonya	-2,8	-0,4	-2	-1,7
Almanya	-1,1	-0,8	-0,7	-1
Fransa	9,8	4,4	-1,6	-6,7
İtalya	3,7	2,8	-1,4	-3,5
İngiltere	3,4	7,8	-3,9	-9
Kanada	9,8	9,1	-2,8	4
İspanya	6,2	2,1	-3,2	-7,7

Kaynak: Sancak ve Demirbaş, 2011: 174

Tablo 10’da görüleceği üzere, seçilmiş ülkelerde reel fiyat konut değişimi 2007, 2008 ve 2009 yıllarında genel olarak negatif yönlü bir seyir izlemiştir. Krizin reel ekonomilerdeki etkisi 2007 yılında kendini göstermeye başlamıştır.

Finansal krizin reel ekonomilere olan etkisi 2007 yılının sonunda görülmüştür. ABD ekonomisi 2007 Aralık ayı itibariyle daralmaya doğru bir döneme girmiştir. Konut fiyatlarının düşmesi, borsa ve benzeri kuruluşlardaki varlıkları yok olmaya başlayan hane halklarının taleplerinde azalmalar gözlemlenmiştir. Bankaların bilançolarının bozulması gelişmiş ülkelerin finansal sistemlerinde yaşanan normalin üstünde gerçekleşen kredi daralması reel sektörü olumsuz etkilemiştir (Altuğ, 2009: 75).

Tablo 11: ABD'nin Sektör Bazında Borçlanması (milyar dolar)

	Yurt İçi Finansal Olmayan Sektör								Finansal sektör	
	Toplam	HANE HALKI			İŞ		Eyalet Ve yerel hükümet	Federal Hükümet	Yurt içi finansal sektör	Yabancı
Toplam		Ev İpoteği	Tüketici Kredisi	Toplam	Şirket					
2003	1676.3	983.2	858.7	104.4	177.1	87.1	120.1	396.0	1063.0	42.4
2004	1999.4	1066.8	943.5	115.0	455.3	204.8	115.4	361.9	987.0	154.7
2005	2319.4	1180.5	1030.3	94.5	660.3	314.5	171.7	306.9	1102.3	112.6
2006	2428.4	1204.6	997.2	104.4	885.4	521.1	151.1	183.4	1304.7	331.3
2007	2515.5	880.6	669.8	136.0	1211.6	787.0	186.1	237.1	1753	124.3

Kaynak: Özkaramete Coşkun: 2009: 10

ABD'nin sektör bazında borçlanması, yurt içi finansal olmayan sektörde hane halkı ve iş sektörlerinde yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere toplam bazda geçmiş yıllara göre sürekli artmıştır. Aynı şekilde yurt içi finansal sektörde de yıllar bazında bakıldığında 2008 krizi öncesine kadar genellikle artış eğilimi göstermiştir.

Faiz düşürülse de finansal kriz reel kesime de sıçramıştır. Ayrıca reel kesime sıçraması sonucunda işsizlik dünyada hızla artan bir olgu haline gelmiştir (Uzunoğlu, 2009: 82).

Tablo 12: Krize Giden Süreçte ABD Makro Ekonomik ve Finansal Göstergeleri

	2003	2004	2005	2006	2007
Büyüme oranı	2.5	3.6	2.9	2.8	2.0
Enflasyon oranı	2.1	2.9	3.3	3.2	2.7
İşsizlik oranı	6.0	5.5	5.1	4.6	4.6
Cari denge(%GSYH)	-4.8	-5.3	-5.9	-6.0	-5.3
Krediler/GSYH	2.1	2.2	2.3	2.42	2.4

Kaynak: Özkaramete Coşkun, 2009: 9

2008 krizi Avrupa ülkelerini etkilediği kadar Japonya gibi gelişmiş ülkeleri de olumsuz yönde etkilemiştir. ABD reel sektörünün de bu süreçte etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. ABD'nin yanı sıra ekonomik bakımdan eşdeğer sayılabilecek İngiltere, başlı başına bir finans merkezi olmanın getirmiş olduğu parasının bütün ülkelerde rezerv olarak kullanılması, ülkenin geniş bir finans sektörüne sahip olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla İngiltere ABD'den sonra ilk olarak 2008 krizden ve onun getirdiği resesyondan etkilenen ülke olmuştur (Hiç, 2009: 18).

2.7.6.3. 2008 Ekonomik Krizin Etkileri ve Sonuçları

ABD ekonomisinin kriz dönemindeki durumu üzerine Romer ve Bernstein'in (2009) yaptığı çalışmada; "Kamu harcamalarında yapılacak %1'lik bir artış GSYİH'da %1.55'lik artışa neden olacaktır." Aynı zamanda yine aşağıdaki Tablo 13'te de görüleceği üzere vergi gelirlerinde GSYİH'nın oranında yapılacak yine %1'lik indirim GSYİH'da %0.98'lik bir artışa neden olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca GSYİH'daki meydana gelen %1'lik artışın istihdam düzeyinde %0.75 oranında bir artış sağlayacağı dolayısıyla, 775 milyar dolarlık bir paketin 2010 yılı için GSYİH'da %3.7'lik bir artış sağlayarak 3.675 milyon kişiye istihdam sağlayabileceğini ortaya koymuştur (Togan, 2009: 14-15).

Tablo 13: Kamu Harcamaları Ve Vergi İndirimlerinde GSYH'nın %1'i Oranında Sürekli Bir Artışın GSYH Etkisi

3 Aylık Dönem	Kamu Harcamaları	Vergi İndirimleri
1	1.05	0
2	1.24	0.49
3	1.35	0.58
4	1.44	0.66
5	1.51	0.75
6	1.53	0.84
7	1.54	0.93
8	1.57	0.99
9	1.57	0.99
10	1.57	0.99
11	1.57	0.99
12	1.57	0.99
13	1.57	0.99
14	1.57	0.99
15	1.57	0.99
16	1.55	0.98

Kaynak: Togan, 2009:14

Tablo 13'e göre kamu harcamaları arttıkça vergi indirimleri de artmaktadır. Kamu harcamalarının finansmanında etkili olan vergilerden elde edilen gelirlerin artması beklentisi söz konusu olmaktadır.

ABD krizin ilk aşamalarda faiz indirimleri yapılarak aşılabileceği düşünmüştür. FED (Amerikan Merkez Bankası) kısa aralıklarla faiz indirimine gitmiş ve bankaların borçlanma maliyetlerini düşürerek ipotekli kredilerden kaynaklanan bu krizi önlemeye çalışmıştır. Yapılan faiz indirimlerinin krizi önleyemeyeceğinin anlaşılması üzerine daha kapsamlı kurtarma paketleri hazırlamışlardır. Kurtarma paketinin içeriğinde, hisse satın alımı ile sermaye koyma, değer olarak düşük varlıkları, batmış kredileri satın alma, sermayeye benzeyen kredi verme, vergide indirim, sosyal maksatlı harcamaların artması, altyapı projelerine girişim gibi önlemlerin yer aldığı ifade edilebilir (Akgüç, 2009: 8).

Birleşik Krallıkta dönemin Başbakanı Gordon Brown krizden etkilenen ve bir ülke olarak Avrupa içinde ilk ciddi adımı atarak ülkedeki üç önemli bankayı devletleştirmiştir. Kasım 2008'de finans sektörünü kurtarmak için \$696 milyarlık fon tesis etmiş ve ikinci bir hamleyi de bankaları, en kötü varlıklara karşılık miktarı belli olmayan bir para karşılığında sigortalamak için yapmıştır (Hiç, 2009: 18).

Krizin verdiği zararı hafifletmek adına Avrupa ülkeleri bankadaki mevduatlara olan devlet güvencesini artırma yolunu seçmişlerdir.

Almanya, önceleri krize karşı banka mevduatlarını devlet garantisi altına almayı devlet maliyesine yük getireceği iç-dış borç miktarını artıracakđı gerekçesi ile karşı çıkma yolunu izlemiştir. Krizin getirdiği GSMH'daki küçülme, resesyon, artan işsizlik gibi olumsuz gelişmeler Alman hükümetini de finans kesimini kurtarmak için \$670 milyarlık bir fon oluşturmaya itmiştir. Ayrıca resesyon, firma ve sektör kurtarmaları için \$41 milyarlık fon kurmuştur. Bunu Ocak 2010'da Commerzbank'ın %25 devletleştirilmesi, 18 Şubat – 31 Ekim tarihleri arasını kapsayacak şekilde bu tarihlerde zarara düşen bankaların devletleştirileceğine dair kanunun çıkartılması izlemiştir. Belçika'da Fortis Bank zora düşmüş ve Fransız BNP'ye satılması için görüşmeler başlamış, İsviçre'de USD 2008 yılına ait \$1.7 milyar zarara uğradığını beyan etmiş ve 2000 kişiyi işten çıkarma kararı almıştır (Hiç, 2009: 19-21).

3. KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER VE TÜRKİYE BOYUTU

Küresel ekonomik krizlerin ortaya çıktığı ülkeler farklı olmasına rağmen Türkiye bu krizlerden önemli oranda etkilenmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de çalışmanın başında işlemiş olduğumuz küreselleşme olgusu ve bunun sonuçlarıdır.

Küreselleşmenin ivme kazandığı ve iletişim ve ulaşım ağlarının geliştiği 1990'lı yılların sonrasında gerçekleşmiş olan 1994 Meksika, 1997–1998 Asya ve Rusya, 2001 ve 2008 yıllarında yaşanan krizlerin Türkiye ekonomisi üzerinde önemli etkileri olmuştur. 1990'lı yıllar Türkiye'nin kamusal dengede ciddi bir çökmenin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bunun nedeni 1994 yılında yaşanan Meksika krizi, 1997–1998 yıllarında yaşanan Asya ve Rusya krizleri, en çok da 1999 yılında yaşanan 17 Ağustosta yaşanan Marmara depremi olmuştur. 1999 yılında kamu açıkları rekor seviyelere ulaşmıştır. Ekonomideki gerileme ve deprem bölgelerinde yapılan vergi ertelemeleri vergi gelirlerinin azalmasına ve bütçe açıklarının artmasına neden olmuştur. Türkiye 2000 yılına, IMF Stand-By desteğinde yeni bir ekonomik program ile girmiştir. Bu program öncelikle meydana gelen bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, sıkı bir bütçe uygulaması ile kamu finansman açıklarının azaltılmasını hedeflemiştir (Susam ve Oktayer, 2007: 107).

1994 yılında yaşanan kriz başta gerçek ücretler olmak üzere işgücü piyasasında önemli etkileri olmuştur. Tablo 14’te, ekonominin % 6,1 oranında küçüldüğü, işsizliğin %7.8’den %8.2’ye çıkarken, eksik istihdam oranının da %6.9’dan %8.2’ye yükseldiği görülmüştür.

Tablo 14: Türkiye: İşgücü Piyasası Göstergeleri (1993–1995)

	1993	1994	1995
İşsizlik Oranı	7,8	8,2	6,9
Eksik İstihdam Oranı	6,9	8,2	6,7
İmalat Sanayi İstihdam Endeksi(1992=100)			
Özel Sektör*	100,6	98,4	108
Kamu	93,8	86,9	74,9
Reel Ücret Endeksleri (1993=100)			
Asgari Ücret	100	78,6	74,4
Özel Sektör	100	79,9	68,4
Kamu	100	94,7	74,5
Memur Maaşları	100	78	74,3

*: 10 ve daha fazla işçi çalıştıran firmalar

Kaynak: Koyuncu, 2004: 20

Tablo 14’te görüldüğü üzere, Asya krizinin Türkiye’de kendini hissettirmesi 1997 yılında başlamıştır. IMKB’den yabancıların 1998 Ocağı dâhil 4 aylık süreç içerisinde 565.3 milyon dolar çekmesi gibi olumsuz bir etkiye neden olmuştur (Tatlı, 2000: 92). Özellikle Rusya’dan gelen kriz Türkiye’de önemli etkiler yaratmıştır. Bunun nedeni de Türkiye’nin Rusya’nın dış ticaretinde ikinci sırada gelen bir ülke olmasıdır. Finans kesiminde etkilerini hissettiren kriz reel kesime sıçrayarak büyüme hızını azaltmıştır.

İhracatta gerileme yaşanmış ve bu gerileme tekstil, inşaat ve demir- çelik alanında önemli boyutlara ulaşmıştır. Ertelenen yatırımlar daralan kredi hareketleri, işsizlikte artış ve bu artış sonucunda vergi gelirlerinde azalma meydana gelirken, gelirlerdeki azalma bütçede açığa neden olmaktadır. Rusya krizinin en önemli etkisi para ve sermaye piyasalarına olmuştur. Rusya krizi dönemine denk gelen yeni vergi tasarısı ve finans piyasalarındaki düzenlemeler Türkiye’nin krizi kötü karşılamasına neden olmuştur. Asya ve Rusya krizlerinin bu gelişmeler sonucunda olumlu olumsuz etkileri, de mevcuttur. Ucuza ithal girdi sağlanabilmesi Türkiye’nin bölgesinden çıkan sermayeyi çekebilecek bir seçenek olması krizlerin olumlu etkileri olarak sayılabilirken, küresel anlamda

yaşanan talep daralması sonucunda ticari alanda yoğun bir rekabet ortamında kalmaya neden olan ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkileri de olumsuz etkiler arasında sayılmaktadır (Tatlı, 2000: 80-115).

Rusya krizinin Türkiye üzerindeki ilk etkisi ihracatta 1 milyar dolarlık gerilemeye neden olmuştur. Özel sektörün Rusya'ya verilen 3 milyar dolarlık borçtan dolayı düştüğü finansal sıkıntıda bir diğer olumsuz etkisi olarak sayılır. Kriz Türkiye'yi gelişmekte olan menkul kıymet ve para piyasaları, istikrar arayışı, siyasi dalgalanmaları ve birbirine benzeyen ekonomik yapıları nedeniyle güven açısından yaralamıştır. Kriz Türkiye'yi bu şekilde dolaylı yollardan etkilerken aynı zamanda doğrudan etkileri de olmuştur. Örneğin Türkiye – Rusya arasındaki ticari ilişkilerde gerilemeye neden olmuştur. 1997 sonlarında Türkiye – Rusya ticaret hacmi Tablo 15'te verildiği üzere 4 milyar 231 milyon dolar gibi yüksek bir seviyededir. Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı 1997 sonu itibariyle 2 milyar 57 milyon dolar, ithalatı ise yaklaşık olarak 2 milyar 174 milyon dolardır (Aydın, 2003: 162-164).

Tablo 15: Türkiye ve Rusya Arası Dış Ticaret Değerleri (bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1997	2,056,542	2,174,258	4,230,800	-117,716
1998	1,347,533	2,154,994	3,502,527	-807,461
1999	586,589	2,371,856	2,958,445	-1,785,267
2000	643,903	3,886,583	4,530,486	-3,242,680
2001	924,107	3,435,673	4,359,780	-2,511,566
2003	1,367,591	5,451,316	6,818,907	-4,083,725
2004	1,859,187	9,033,138	10,892,325	-7,173,951
2005	2,377,050	12,905,620	15,282,670	-10,528,570
2006	3,237,611	17,806,239	21,043,850	-14,568,628
2007	4,726,853	23,508,494	28,235,347	-18,781,641
2008	6,483,004	31,364,477	37,847,481	-24,881,473
2009	3,202,398	19,450,085	22,652,483	-16,247,687
2010	4,628,153	21,600,641	26,228,794	-16,972,488
2011	5,992,633	23,952,914	29,945,548	-17,960,281
2013	6,964,209	25,064,214	32,028,423	-18,100,004
2014	5,945,713	25,293,392	31,239,105	-19,347,679
2015	3,591,151	20,400,229	23,991,380	-16,809,078

Kaynak: Zengin, 2015: 84

Türkiye'nin krize karşı aldığı bazı önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aydın, 2003: 166);

- Kurlarda ödemeler dengesini bozacak dalgalanmalara izin verilmemiştir.
- Piyasa Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından sürekli likit tutulmuştur.
- Bankalar arası para işlemlerine konulan stopajın sıfırlanması ve sermaye çıkışının önüne geçmek için bankaların forward döviz işlemlerine getirilen sınırlamalar kaldırılmıştır.
- Tekstil sektörüne ucuz hammadde sağlama çalışmaları yapılmıştır.
- 1 Ekim 1998 tarihinden itibaren kamu kâğıtları üzerindeki stopajın kaldırılması sonucunda, bankalar 1998 vergi yükünü erteleme imkânı bulmuşlar, böylece bileşik faizler %25'e kadar düşmüştür.
- Yurtiçi kredilerin gelişmesi çok sık analiz edilmiştir.

Türkiye'de 2000 yılı Kasım ayının sonları ile Aralık ayının ortasındaki dönemde dikkat çekici olay, faizde ilk sıçrama kurda da ilk baş aşağı gidiş olmuştur. Merkez bankası sabit kuru korumaya çalışmış, fakat kurda bir hareketlenme olmadığı gözlemlenmiştir. 2001 Şubat'ına gelindiğinde ise piyasada baskı artmış, gecelik faizler çok yükselmiş, döviz rezervlerinde düşüş olmuştur. 22 Şubat'ta kur dalgalanmaya başlamıştır (Özatay, 2009: 82).

2008 krizinde, Türkiye GSYH'sı 2009 yılının ilk çeyreğinde reel olarak 14,7 daralırken, ikinci çeyreğinde ise 7,9 daralma göstermiştir. 2008 yılının aynı dönemine göre GSYH %8,4 daralma gözlemlenmiştir. Harcamalar bazında bakıldığında özel tüketim %5,8, özel sabit sermaye yatırımları ise %31,5 oranında daralmıştır. 1999 – 2007 arasında 2001 yılı dışında ekonomideki toplam talebi toplam üretimin karşılayamaması sonucunda ithalat hızla artmış ve ekonomi reel olarak bir genişlemeye doğru giderken dış ticaret, buna bağlı olarak da cari işlemler açıkları artmıştır. Kriz Türkiye'yi 2008 yılında etkilemeye başlamış ve aynı zamanda da Türkiye ekonomisinden dış kaynak çıkışı olduğu gözlemlenmiştir. Krize giden süreçte yurt içi talepteki artış GSYH büyümesini aşmış, mal ve hizmet ihracatının GSYH büyümesine olan katkısı negatif yönde olmuştur (Konukman ve Türel, 2010: 81).

Türkiye 2008 krizinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Kriz öncesinde enerji ve petrolde büyük ölçüdeki dışa bağımlılık artan fiyatlardan olumsuz etkilenmesine neden

olmuştur. Kriz sürecinde emek sektöründe önemli ölçüde negatif büyüme kaydedilmiştir. 2001 yılında %8.4 olan işsizlik oranı, 2009 yılında %16.1'e kadar yükselme göstermiştir (Karabıçak, 2010: 264).

Krizin Türkiye'ye etkisini dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi dış ticarete etkisi, ikincisi krizin getirdiği belirsizlik ortamı ve risk, yatırım ve harcamaların düşmesine neden olmuştur. Krizin diğer bir etkisi krediler üzerinde olurken en son olarak da yabancı sermaye ve sıcak para girişi üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bu etkiler doğrultusunda daralan harcamaları artırmak için 2010- 2012 dönemine ait olan Orta Vadeli Program'da genişletici maliye politikaları benimsenmiş, krediler açılarak batma noktasında olan kuruluşlar kurtarılmaya çalışılmış, yapılan bazı ürünlerdeki ve ticari alandaki vergi indirimleri (örneğin, ÖTV, KDV gibi.), vergi teşvikleri bu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için Orta Vadeli Plan uygulamaya konulmuştur (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 87). Diğer küresel finans piyasalarında yaşandığı gibi 2008 Ekim ayından itibaren net sermaye çıkışı Türkiye'de de yaşanmıştır. Reel sektör bu sermaye çıkışı nedeniyle sağladığı dış finansman konusunda zorluklar yaşamıştır. İleriye dönük beklentilerde yaşanan belirsizlik ekonomi üzerinde ciddi yavaşlama etkisi yaratmıştır (2010–2012 Ovp: 4).

Tablo 16: 2008 Krizi öncesinde Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon USD)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2000	27,775	54,503	-26,728	82,277	51,0
2001	31,334	41,399	-10,065	72,773	75,7
2002	36,059	51,554	-15,495	87,612	69,9
2003	47,253	69,340	-22,087	116,592	68,1
2004	63,167	97,540	-34,373	160,706	64,8
2005	73,476	116,774	-43,298	190,250	62,9
2006	85,535	139,576	-54,041	225,110	61,3
2007	107,272	170,063	-62,791	277,334	63,1
2008	132,028	201,964	-69,936	333,990	65,4

Kaynak: BÜMKO, Ekonomik Göstergeler, Temel Ekonomik Büyüklükler, Sungur, 2015: 256

Türkiye'nin dış ticaret hacmi 2008 yılı itibariyle düşmüş, ihracat ve ithalatı da gerilemiştir. Bunun sebebi olarak da Türkiye'nin dış ticaretinde gelişmiş ülkeler özellikle de AB ülkelerinin önemli bir paya sahip olmasıdır (Aras, 2010: 3).

Ekonomik krizler bu bölümde incelendiği gibi birçok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Ekonomik göstergelerle ifade edildiği üzere meydana gelen dengesizlikleri ortadan kaldırmak, krizlerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için diğer ülkeler gibi Türkiye’de de ekonomiye çeşitli müdahalelerde bulunulmuştur. Yapılan programlar ve izlenen politikalarla ekonomideki aksaklıklar giderilmeye çalışılmış, ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde 2000 ve sonrasında yaşanan krizlerin olumsuz etkilerini giderebilmek ve ekonomik istikrarı sağlayabilmek için uygulanan politikalara yer verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN EKONOMİK İSTİKRAR POLİTİKALARI: MALİYE POLİTİKALARI

1. EKONOMİK İSTİKRAR POLİTİKALARI

Ekonomik bunalımlar bir ekonomide istihdam kapasitesi, fiyatlar genel düzeyi, faiz oranları ve yabancı para kurları gibi temel ekonomik parametreler üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir. Yaşanan ekonomik krizlerin ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilmek ve yeni krizlerin patlak vermesini, engelleyebilmek için bazı ekonomik tedbirler uygulanabilmektedir. Ekonomik krizi yaşayan ülkelerin krizin atlatılması ve ekonomideki kötüye gidişin iyileştirilmesi için uyguladığı önlem paketleri istikrar programları olarak tanımlanabilir (Demir, 2013: 14).

1.1. Ekonomik İstikrar Politikalarının Amacı

Ekonomik istikrar, GSMH, istihdam, fiyat seviyesi gibi büyüklüklerdeki değişikliklerin en az düzeyde olma hali olarak ifade edilebilir. İstikrar politikalarının hedefi, ekonomik istikrarı sağlamaktır. Ekonomik istikrar politikalarının hedefi ise ekonominin içinde olduğu duruma göre, enflasyonla mücadele, işsizliğin önüne geçme ve dış ödemelerde denge sağlamaktır (Bayraktutan ve Özkaya, 2002: 1).

Ekonomilerde meydana gelen değişikliklerin ve olumsuz etkilerin önüne geçilmesini sağlayarak ekonomilerde tam istidam ve fiyat istikrarının elde edildiği bir ekonomik ortam meydana getirmek, istikrar politikalarının amacıdır (Karabıyık ve Uçar, 2010: 40).

1.2. Ekonomik İstikrar Politikalarının Türleri

İstikrar polirtikalarını uygulamaya yarayan istikrar programları, ödemeler dengesi ve fiyat artışlarına karşı geliştirilen, toplam arz ve toplam talep arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmak üzere düzenlenmiş politikalar bütünüdür. İstikrar programları hem sorunlara bakış açıları hem de bu sorunlara çözüm bulma yöntemleri bakımından

ortodoks ve heteredoks nitelikli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Bayraktutan ve Özkaya, 2002: 2).

1.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları

Ortodoks istikrar programları IMF'nin 1970'li yıllardan sonra hiperenflasyonla savaşılan gelişmekte olan ülkelere tavsiye ettiği programları ifade etmektedir. Ortodoks istikrar politikaları, mal ve para piyasalarında arz ve talebi dengelemeyi amaçlayan, stabilizasyon ve sorunların tekrar yaşanmasının önüne geçen orta ve uzun vadeli yapısal tedbirlerden oluşmaktadır. Stabilizasyon tedbirleri olarak sıkı para politikasının yanında sıkı bütçe politikaları da tercih edilmektedir (Demir, 2013: 15).

Ortodoks istikrar politikalarıyla IMF, ödemeler bilançosunun dengelenmesine bağlı olarak enflasyonun düşeceğini öngörmektedir. Bu kapsamda sıkı para ve sıkı maliye politikalarından oluşan IMF istikrar politikaları; devalüasyon, kamu harcamalarında azaltma, kamu gelirlerini artırmak için vergi gelirlerinde artış, kredi kapasitesinde daralma ve yüksek faiz oranından meydana gelen politika araçlarını kabul etmektedir (Karabıyık ve Uçar, 2010: 41).

1.2.2. Heteredoks İstikrar Politikaları

Geleneksel istikrar politikaları ile beraber kapsamlı fiyat ve ücret denetimleri gibi gelirler politikası elemanlarını içermesi ve istikrar uygulamasında bir şok tedavisi yönteminin seçilmesi sebebiyle bahsi geçen programlar için heteredoks şok ifadesi kullanılmaktadır. Heteredoks programların amacı, ekonomik faaliyetlerde ve istihdam seviyesinde bir gerilemeye sebep olmadan enflasyonu kısa bir zamanda ve kesin olarak düşürmektir. Başka bir ifade ile heteredoks istikrar programlarında, fiyat ve ücretler gibi nominal parametrelerin kontrolündeki temel amaç, enflasyondaki devamlılığın yok edilmesidir (Bayraktutan ve Özkaya, 2002: 4).

Heteredoks programlar orta ve uzun vadeli programların yerine hızlı, şok politikalar kullanarak hiperenflasyonu önlemeye çalışır. Politika dönemlerinde ücret dondurulmalarına ve fiyat kontrolleri yapılarak enflasyonist beklentilerin azalması hedeflenir. Bu amaçla öncelikle sıkı maliye politikalarına sonra da genişletici para politikalarına izin verilmektedir (Demir, 2013: 16).

1.3. Ekonomik İstikrar Politikalarının Araçları

Ekonomik istikrarı sağlamada kullanılan politika araçları, para politikası, maliye politikası, kamu harcamaları politikası, borçlanma politikası ve vergi politikasıdır.

1.3.1. Para Politikası

Para politikasını, paranın maliyetini, miktarını ve firmalar ile hane halkının beklentilerini etkileyen stratejiler bütünü olarak tanımlayabiliriz (Demir, 2013: 16). Para politikası bu şekilde tanımlanırken çalışmanın bu bölümünde ekonomik istikrar politikası araçlarından maliye politikası üzerinde durulacaktır.

1.3.2. Maliye Politikası

Maliye politikası, hükümetler tarafından ekonomide istikrarlı bir büyüme ve gelişmeyi sağlamak veya meydana gelen istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak için kullanılan bir araçtır. Bunu maliye politikasının temelinde yer alan gelirler, harcama ve borçlanma politikaları ile yerine getirirler. Maliye politikası araçlarından daha çok gelirler kapsamında vergi gelirleri önemli bir yere sahiptir (Paksoy ve Bakan, 2010: 153-154).

Maliye politikası ile ekonomik dalgalanmalardaki şiddeti azaltma düşüncesinin geçmişi 1930 yılında yaşanan “büyük depresyona” kadar gitmektedir. Geçmiş yıllara bakıldığında mali kriz yaşamış olan ülkelerin ekonomik değişiklikler ve ekonomik daralma yaşadıkları görülmektedir. Ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen daralmaların boyutu ekonomik ve politik kısıtlamalara bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Yaşanan krizlerden bu güne önemli çıkartımlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Karakurt, 2010: 169):

- Mali krize verilecek cevap sürdürülebilir bir büyüme ile olanaklıdır.
- Mali krizin çözümü genellikle makro ekonomik sorunların çözümüne örnek olmuştur.
- Mali kriz firmalar ve hane halkına yayılmış ise mali destekler yararlı görülmektedir.

- Mali canlandırma politikası krizin beklirli özellikleri dikkate alarak oluşturulmuşsa toplam talep üzerinde önemli derecede etkilidir.

Maliye politikası araçları ekonomik kriz zamanlarında etkin bir araç olarak kullanılabilir. Fakat sadece maliye politikası krizle mücadelede etkili olmayabilir. Maliye politikaları, fiyat, para politikası, dış ticaret ve ücret politikalarıyla uyumlu bir şekilde uygulandığında başarılı olabilir. Uygulanan maliye politikalarının finansal istikrarı sağlayabilmesi için bazı koşullar doğrultusunda vergi oranı değişikliğini, konjonktürün tersi borçlanmayı düşürmeyi ve finansal piyasalardaki zayıflıklara engel olmayı kapsayan düzenleme ve kurallar gereklidir. Bunlar maliye politikasının ekonomik krizler üzerindeki etkisini artırmaktadır. Maliye politikasının uygulanabilmesi iki şekilde olabilmektedir (Demir, 2013: 26);

1. Otomatik dengeleyicilerin kendiliğinden dengeye girmesi (artan oranlı vergiler ve işsizlik sigortasıdır)
2. Gönüllü politikaların uygulamaya konulması (kamu harcamaları , borçlanma ve vergi oranlarındaki değişikliklerdir)

1.3.3. Kamu Harcamaları Politikası

Kamu harcamaları kamu maliyesinin en önemli araçlarından biridir. Kamu harcamaları ile ilgili literatürde çeşitli sınıflandırmalarla beraber harcamalar; cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları şeklinde sınıflandırılabilir (Bilici ve Bilici, 2011:47-48).

1.3.4. Borçlanma Politikası

Kamu finansmanında vergi vb. gelirlerin yetmemesi durumunda, devlet kamusal görevleri yerine getirebilmek için borçlanmaya gidebilmektedir. Bunlar devlet borçları olarak ifade edilmektedir. Devlet borçları, devletin asıl ve sürekli gelirlerinin yanında geçici bir kaynak teşkil etmektedir (Demir, 2013: 21). Devlet borçları vadesi ve kaynağına göre çeşitli sınıflandırmalara tabidir. Kaynağına göre; iç ve dış borçlar, vadesine göre; kısa – orta – uzun vadeli borçlar olarak sınıflandırılmaktadır. İç borç ülke içinden özellikle de ülke bankalarından sağlanan bir gelirdir. Dış borç ise başka ülkelerden

veya uluslar arası kuruluşlardan sağlanan bir borçlanma türüdür. İç borç ülke içindeki kaynaklardan kullanıldığı için milli gelirden değişikliğe neden olmazken, dış borç üretim alanına kanlıze edildiği durumda milli gelirden artış sağlayabilir (Bilici ve Bilici, 2011: 61-62). Borçlanma politikası da kriz dönemlerinde başvurulabilen maliye politikası araçlarından biri olarak ifade edilebilir.

1.3.5. Vergi Politikası

Maliye politikası amaçlarını gerçekleştirmede kullanılan bir diğer maliye politikası aracı da vergi politikalarıdır. Vergi, devletin kamu hizmetlerine finansman sağlamak için toplumu oluşturan gerçek ve tüzel kişilerden ödeyebilecekleri güce göre mecburi olarak aldığı ekonomik değerler olarak ifade edilmektedir (Pehlivan, 2009: 19).

Maliye politikasının kriz zamanlarında kullanacağı önemli araçlardan biri de vergi politikalarıdır. Vergi politikaları ve krizler arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Vergi politikası kriz üzerinde dolaylı bir etki yaratırken kendisi de krizden etkilenebilmektedir. Kriz sonrasında vergi yapısında meydana gelen değişimler vergi yükünün artması, hedeflenen ve gerçekleşen vergi tahsilatının farklı olması ve vergi idaresinin yükünün artması gibi sorunlar da yaşanabilmektedir (Demir, 2013: 28). Aşağıdaki Tablo 17’de 2000’li yıllardan sonra GSYH, vergi gelirleri ve vergi yükü ile ilgili veriler bulunmaktadır.

Tablo 17: GSYH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yüğü (2002- 2015/ BİN

	GSYH	VERGİ GELİRLERİ	VERGİ YÜKÜ
	2009 BAZLI	*	%
YILLAR	1	2	(2/1)
2002	359.358.871	59.644.416	16,6
2003	468.015.146	81.783.798	17,5
2004	577.023.497	100.373.326	17,4
2005	673.702.943	119.627.198	17,8
2006	789.227.555	137.480.292	17,4
2007	880.460.879	152.835.111	17,4
2008	994.782.858	168.108.960	16,9
2009	999.191.848	172.440.423	17,3
2010	1.160.013.978	210.560.388	18,2
2011	1.394.477.166	253.809.179	18,2
2012	1.569.672.115	278.780.848	17,8
2013	1.809.713.087	326.169.164	18
2014	2.044.465.876	352.514.457	17,2
2015	2.338.647.494	407.818.455	17,4
2016	2.608.525.749	459.001.741	17,6
2017	3.106.536.751	536.617.206	17,3
2018	3.700.989.489	621.310.598	16,8

Kaynak: www.gib.gov.tr, Erişim Tarihi: 09.07.2019

Tablo 17'deki verilere göre vergi yüğü genel olarak artış göstermiştir. Sadece 2008 yılında önemli bir düşüş söz konusudur. Bunun nedeni de bu dönemde yaşanmış olan ekonomik krize karşı alınan önlemler kapsamında vergi ile ilgili yapılan düzenlemelerdir.

Vergi politikaları kriz dönemlerinde önemli bir müdahale veya çözüm aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi, devlet tarafından karşılıksız alınan bir kamu geliri olduğu için önemli de bir gelir kaynağı sayılabilir. Dolayısıyla kriz dönemlerinde böyle bir araca başvurmak kaçınılmaz olmaktadır. Ülkeler, kriz dönemlerini atlatabilmede yardımcı olması amacıyla uygulanan vergi sisteminde, vergi oranlarında ya da vergi türlerinde değişiklikler yapabilmektedirler.

Vergilerin, ayni-nakdi, spesifik-advalorem ve dolaylı-dolaysız vergiler olmak üzere çeşitli türleri bulunmaktadır. Vergilendirme politikalarındaki istenilen durum vergi tahsilatlarının bir çoğunun dolaysız vergiler yoluyla sağlanmasıdır. Ekonomik büyümeyi en çok destekleyen dolaysız vergiler olduğu savunulmaktadır (Göçer, Mercan, Bulut, Dam, 2010: 98).

Kriz dönemlerin meydana getirmiş olduğu kötü ekonomik durumdan çıkabilmek için uygulanan vergi politikaları ekonomik kalkınmayı sağlayacak politikalar yönünde olmuştur. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi bazı harcamaların yapılması ile gerçekleşmektedir. Bu harcamaların yapılabilmesi, yeterli ve devamlı olabilmesi için yeterli finansman kaynaklarına ihtiyaç vardır. Bu harcamalar kamu harcamaları olarak nitelendirilmekte ve devletin yapmış olduğu bu kamu harcamalarını karşılamak için en çok başvurulan kaynak vergidir. Vergilerin elde edilmesi aşamasında uygulanan vergi politikaları ekonomik tasarrufları artırıcı, ekonomik kalkınma için yapılacak olan yatırımları teşvik edici olmalıdır (Paksoy ve Bakan, 2010: 155).

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yaşanan kriz dönemlerinde çeşitli vergi politikaları uygulamaya konulmuştur. Bu poliitikalar vergisel teşvikler, indirimler, istisnalar, vergi oranlarının düşürülmesi, vergi afları vb. politikalarlardır. Bu politikalarla hem ekonomiye yön verme hem de yaşanan krizlerin en iyi şekilde atlatılması öngörülmüştür.

Vergi affı, devletin hakimiyet yetkisine dayanarak kamu hizmetlerini finanse etmek için şahıslardan almış olduğu vergi, harç ve resimlerin tahsilinden ve vergilendirme görevinin süresinde yerine getirilmemesi veya eksik yerine getirilmesi nedeniyle uygulamakta olduğu yaptırımlardan belli sınırlar dahilinde feragat etmesidir. Mükellef ödemekten kaçındığı veya ödeyemediği vergi yükünü bu sayede yerine getirmiş ve devlet de bu alacağını tahsil etmiş olmaktadır (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 99-100).

Vergi aflarına ekonomik krizler, politik nedenler ve ülke ekonomisinin sağlıksız işleyişi sonucunda başvurulmaktadır. Ülkemizde devlet hazinesine kaynak sağlamak ve yaşanan ekonomik krizlerin aşılmasına yardımcı olması amacıyla çeşitli dönemlerde vergi aflarına gidilmiştir. Gelir sağlamanın yanında ekonomiyi canlandırmak da bu amaçlar arasında yer almaktadır.

Yapılan vergi aflarının belirgin birkaç özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, aflar kısa süreli olarak uygulamaya konulmaktadır. Bu süre 2-3 ay gibi süredir. İkincisi, aftan faydalanma ve katılım isteğe bağlılık esasına dayalıdır. Yararlanmayı yada yararlanmamayı seçmek kişilerin tercihine kalmış olmalıdır. Üçüncüsü, ödenmeyen cezalardan vazgeçmeyi ifade eder (Yaraşır, 2013: 176).

Tablo 18: Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de Vergi Afları (1924-2017)

17.05.1924	İlk vergi affı
05.08.1928	Elviyei Selasede Vergilerin Sureti Cibayetine Dair Kanun
15.03.1934	4530 sayılı Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Kanun
04.07.1934	2566 sayılı Vergi Bakayasının Tasfiyesine Dair Kanun
29.06.1938	3568 sayılı Arazi Vergisinin Mali Yıl Sonuna Kadar Olan Bakiyesinin Terkinine Dair Kanun
13.06.1946	4920 sayılı Devlet Orman İşletmelerinin Bazı Vergilerden Muaf Tutulması Hakkındaki Kanun
21.01.1947	5050 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Kanun
26.10.1960	113 sayılı Af Kanunu
28.12.1961	281 sayılı Vergi Cezaları Gecikme Zamlarının Tecil ve Tasfiyesine Dair Kanun
23.02.1963	218 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
13.06.1963	252 sayılı Spor Kulüplerinin Vergi Borçlarının Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Affı Hakkında Kanun
05.09.1963	325 S.K. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve Daha Önceki Yıllarına Ait Bir Kısım Vergi Borçlarının Tasfiyesi Hakkında Kanun
16.07.1965	691 sayılı Belediyelerin ve Belediyelere Bağlı Müessese ve İşletmelerin Bir Kısım Borçlarının Hazinece Terkin ve Tahkimi Hakkında Kanun
03.08.1966	780 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
28.02.1970	1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunuyla Getirilen Af
15.05.1974	1803 sayılı Cumhuriyet’in 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
20.03.1981	2431 sayılı Tahsilâtın Hızlandırılması ve Beyan Dışı Kalmış Servet Unsurlarıyla Vesikasız Emtianın Beyanına İlişkin Kanun
02.03.1982	2431 sayılı Kanuna Ek
22.02.1983	2801 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu İle Tahsil Hakkında Kanun
04.02.1985	Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında 3239 Sayılı Kanunun Geçici 4. Maddesi
03.12.1988	3505 sayılı Kanun (Geçici Birinci Madde)
28.12.1988	3512 sayılı Kanun
15.12.1990	3689 sayılı Kanun (Geçici Birinci Madde)
21.02.1992	3787 sayılı Kanun

05.09.1997	400 sayılı Tahsilât Genel Tebliği
22.07.1998	4369 sayılı Kanun
06.02.2001	414 sayılı Tahsilat Genel Tebliği
07.03.2002	4746 (4748) sayılı Kanun ile Emlak Vergisi ile İlgili Af Düzenlemesi (Emlak Vergisi Kanunu Geçici Madde 21)
27.02.2003	4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu
22.11.2008	5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun
25.02.2011	6111 sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
29.05.2013	6486 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2. Varlık Barışı)
10.09.2014	6552 sayılı kanunu ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnelerde değişiklik yapılması ile bazı alacakların yapılandırılmasına dair kanun
19.08.2016	6736 sayılı bazı alacakların yapılandırılmasına ilişkin kanun
27.05.2017	7020 sayılı bazı alacakların yeniden yapılandırılmasına ilişkin kanun

Kaynak: Edizdoğan ve Gümüş, 2013:114, Yalman, 2017: 77, www.gib.gov.tr, Erişim Tarihi: 20.07.2019

2. 2000 VE SONRASINDA YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN OLUMSUZ ETKİLERİNİ AZALTMAK İÇİN UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI: VERGİ POLİTİKALARI

2.1. 2000 Kasım ve 2001Şubat Krizi

2.1.1. 2000 ve 2001 Öncesi Ekonomik Durum

Türkiye'nin 1980 sonrasında yaşamış olduğu krizlerde bütçe açığını kapatma seçeneklerinden olan borçlanma politikası tercih edilmiştir. Bu politika ekonomik istikrarı bozarak bütçe açıklarının daha da artmasına neden olmuştur. Bütçe açıkları üretimin etkisini düşürerek enflasyona, bütçe açıklarını finanse etmek için uygulanan ekonomik işlemler üzerindeki vergi artışları da faizlerin artmasına neden olmuş ve borçlanma maliyeti yükselmiştir. Kriz dönemlerinde kamunun yükselen borç maliyeti emisyon yoluyla karşılanmaya çalışılmış bu da yerli paranın maliyetini düşürmüştür. 24 ocak kararlarıyla oluşturulan istikrar programı IMF destekli Ortodoks nitelikli olup, meydana gelen istikrarsızlığın talep balonundan olduğunu düşünerek, programda kamu

harcamaları ve iç talebi azaltmaya dönük parasal düzenlere gidilmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren vergi gelirlerinde artış olmuş fakat kamu harcamalarının artmasından dolayı bütçe açıkları da artmıştır. Bu durum 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları'nda kamu maliyesi alınan kararların temelini oluşturmuştur. Bu kararlarda öncelikle kamu gelirlerini artırmak ve giderlerini azaltmak, özelleştirmenin çabuklaştırılması, sosyal güvenlik kurumları ve kamu kurumlarının iyileştirilmesi ve vergi reformu düzenlemeri programda yer almıştır. 5 Nisan Kararlarındaki kemer sıkma politikaları kısa dönemde bir takım iyileştirmeler sağlamasına karşın halkı bunaltmış ve uzun dönem amaçlarına ulaşamamıştır (Fırat, 2013: 300) Aynı zamanda toplanan vergi oranlarında artışlarla ekonomide kötüye giden durum toparlanmaya çalışılmıştır. 1980 sonrasında dolaylı ve dolaysız vergiler üzerinde yoğunlaşmış ve ciddi oranlarda artış yaşanmıştır. Özellikle de dolaylı vergilerde önemli artış yaşanmıştır. (Göçer, Mercan, Bulut, Dam, 2010: 100).

1983 seçimlerinden sonra başa gelen hükümet, serbest piyasa ekonomisine geçmek istemiştir. Bu kapsamda sıkı para politikası , kamunun altyapı yatırımlarında yoğunlaştırılması, günlük yabancı para kuru ilanına geçilmesi, yabancı para işlemlerinde çoğunlukla serbestliğe geçilmesi, dış satımın çok taraflı desteğine devam edilmesi, dışarıda liberasyona geçilmesi, yasakların ve miktar sınırlamalarının istisnai kılınması gibi politikalar belirlenmiştir. Bu kararlar uyum içinde uygulanamadığından büyüme artarken aynı zamanda enflasyonun da artması ekonomiyi olumsuz etkilemiştir (Kanca ve Bayrak, 2013: 4).

5 Nisan 1994 kararları piyasadaki “yangını” durdurabilmiş fakat yapısal hedefleri gerçekleşmesinde yeterli başarıyı gösterememiştir. Programın uygulanmasının devamındaki yıllarda enflasyon oranı %70 -%80 seviyelerindedir. Kamu kesimindeki gelir – gider dengesizliği, vergi kanunlarındaki düzenlemelere rağmen gittikçe artmıştır. Bütçe gelirlerinin %40'tan fazlası kamu borç faiz ödemelerine ayrılmış, özelleştirmeden de istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Yerel yönetimlere mali bağımsızlık ve etkinlik sağlanması, Tarımsal Destekleme Politikasının baştan düzenlenmesi, dış ticaret bilançosu açıklarında azaltma gibi sorunlar 2000'li yıllar başlarken devam etmiştir. Bu sorunlar giderilemediği için 1998 Haziran ayında 18 aylığına IMF ile yapılan Yakın İzleme Anlaşması, 2000 yılına girerken yeni bir stand-by anlaşması ile neticelendirilmiştir (Turan, 2011: 69).

Türkiye 1999 yılına Asya krizinin neden olduğu olumsuzlukların sürdüğü ve ticaretimizde önemli yere sahip olan Rusya krizinin büyüdüğü bir ortamda girmiştir. Rusya krizi sonrasında artan faiz oranlarının yanında, erken seçim kararının neden olduğu belirsizlik ortamı, artan talep ve üretimde meydana gelen daralma 1999 yılının önemli sorunlarıdır. 1999 yılında IMF ve Dünya Bankası destekli hazırlanan program 9 ay içinde halkın güvenini kazanmıştır. 1999 ikinci çeyreğinde ekonomi toparlanma süreci başlamış ve sanayi üretiminde sınırlı da olsa iyileşme kaydedilmiştir. Toparlanmayı takip eden süreçte yaşanan 1999 Marmara Depremi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir (Demir, 2013: 79).

2000 Kasım krizi öncesinde Türkiye’de ekonomik dengeler 1999 yılında yaşanan ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan olumsuzluklar nedeniyle önemli değişiklikler yaşamıştır. Bu ortamda 2000 yılı öncesi Türkiye’nin temel ekonomik göstergelerindeki değişimler aşağıdaki tablodaki gibidir. 1998 yılı itibariyle büyüme hızı yavaşlamaya başlamış 1999 yılında -3,36 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında ithalat azalırken, 2000 yılında artış göstermiş fakat ihracatta bir artış yaşanmamıştır. Bu da ithalat - ihracat arasındaki farkın ve cari işlemler açığının artmasına neden olmuştur.

1994 yılından itibaren düşürülemeyen enflasyon 2000’li yılların başında da yüksek seyretmeye devam etmiştir. Aşağıdaki tabloda 2001 yılı öncesi enflasyon göstergeleri verilmiştir.

Tablo 19: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi ve Öncesinde Enflasyondaki Değişmeler (1997- 2000)

Yıllar	1997	1998	1999	2000	2001
TÜFE 12 Aylık Ortalama	85,7	84,6	64,9	54,9	54,4
TÜFE Yılsonu	99,1	69,7	68,8	39,0	68,5
ÜFE 12 Aylık Ortalama	81,8	71,8	53,1	51,4	61,6
ÜFE Yılsonu	91,0	54,3	62,9	32,7	88,6

Kaynak: www.bumko.gov.tr, Ekonomik Göstergeler, Erişim Tarihi: 03.08.2017

Tablo 20: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Öncesinde Bütçe Gerçekleşmeleri (1997-2000)

Yıllar	1997	1998	1999	2000	2001
Kons. Bütçe Giderleri	8.050.252	15.614.441	28.084.685	46.705.028	80.579.065
Kons. Bütçe Gelirleri	5.815.099	11.811.065	18.933.065	33.440.143	51.542.970
Vergi Gelirleri	4.745.484	9.228.596	14.802.280	26.503.698	39.735.928
Faiz Dışı Fazla	42.764	2.373.219	1.569.220	7.174.977	12.026.131
İç Borç Stoku (Merkezi Yönetim)*	6.283	11.613	22.920	36.421	122.157
KKBG/GSYH	5,8	7,1	11,6	8,9	12,1

Kaynak: www.bumko.gov.tr, Ekonomik Göstergeler, Erişim Tarihi: 03.08.2017

Tablo 20, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri öncesinde bütçe gerçekleşmeleri ile ilgili bilgiler içermektedir. Özellikle 2000 ve 2001 döneminde diğer bütçe gerçekleşmelerinden farklı olarak dikkati çeken bir gösterge iç borç stoku olmuştur. Diğerlerinden farklı olarak üç kat fazla artış göstermiştir.

2.1.2. 2000 ve 2001 Krizlerinin Nedenleri ve Etkileri

1998 yılında IMF ile Yakın İzleme Anlaşması imzalanmış daha sonra bu anlaşma mali destekli bir Stand-By anlaşmasına çevrilmiştir. Bu kapsamda 1999 yılında para politikası ağırlıklı, esas amacı enflasyonu düşürmek olan 3 yıllık bir ekonomik program uygulamaya alınmış olup, programın başlıca amacı kamunun mali dengesinde, finansal piyasalarda ve yabancı para kurunda istikrarın oluşturulması ve yapısal yenilikler ile büyümenin artırılmasıdır (Paksoy ve Bakan, 2010: 161).

1999 yılında, esas amacı enflasyonu düşürmek olan ekonomik programın, enflasyonu düşürme politikasının temel unsurları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Uygulanacak sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlayı artırma özelleştirmenin hızlandırılması ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi. Faiz dışı fazlanın elde

edilmesi için vergi gelirleri artırılabilecek ve kamu harcamaları kısıllanacaktır. Hızlanan özelleştirme ile de iç borç stokunun azaltılması hedeflenmektedir,

- Enflasyon hedefine uygun gelirler politikası benimsenmesi,
- Bir diğ er unsur ise ilk iki unsurun enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesinde sağlayacak olduğu katkıyı desteklemek amaçlı enflasyonun düşürülmesini hedef almış kur ve para politikası uygulaması da bu programın üçüncü unsurunu meydana getirir. (Kandemir, 2005: 21).

Ekonomik programın 1999 Marmara Depremi sonrasında yürürlüğe konulması dünya petrol fiyatlarının artması, beklenen yabancı sermayenin gelmemesi, TL'nin aşırı değerlenmesi programın başarısız olmasına neden olmuştur.

2002 yılında enflasyonu %7 seviyelerine indirmeyi hedefleyen bu program ilk darbeyi 2000 yılı Kasım ayında almış ve derinleşmeden IMF'nin yardımıyla atlatılan krizin benzeri 2001 Şubat ayında yeniden patlak vermiş, döviz rezervlerinin hızla erimesi sonucu, spekül atif ataklara direnilemeyeceği anlaşılınca dalgalı kur rejimine geçilmiştir (Kandemir, 2005: 18).

Türkiye ekonomisi 2000 yılının dördüncü çeyreğine uygulanmakta olan istikrar programının güvenilirliğini yitirdiği, artan borç yükü ve cari açık, kamu açığı, yüksek faiz ve enflasyon problemleriyle başlamıştır. Ekonomi, Kasım 2000'de önemli bir krizin içine girmiştir. Kasım 2000 krizinin nedenleri arasında, Niyet Mektubu ile garanti edilen özelleştirmelerin gerçekleştirilememesi sonucunda , 780 milyon dolarlık Dünya Bankası kredisinin rafa kaldırılması, Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın görevlerinden kaynaklanan zararlarının 2000 yılına kadar 21 milyon dolara kadar yükselmiş olması, 1999 yılında yaşanan Marmara depreminin devlete 12 milyar dolar maliyet yüklemesi, bütçenin 1999 yılında 1,8 milyar dolar, 2000 yılında 4,3 milyar dolar olması, faiz oranlarında meydana gelen düşüş sonucunda küçük ve orta büyüklükteki bankaların hazine kağıtlarını zarar ederek satmaları, küçük bankaların işlemlerinin büyük bankalar tarafından yapılmaması sayılabilmektedir (Fırat, 2013:302). Asya ve Rusya krizlerinden etkilenmiş olan Türkiye ekonomisi ikinci bir şoku da 1999 yılında yaşanan düzce depremiyle yaşamıştır. Ekonominin yükünü iyice artırmış olan depremin de etkisiyle Türkiye ekonomisi Kasım 2000 ve Şubat 2001 şoklarını yaşamıştır (Akpınar, 2009:40).

2000 yılı Kasım ayı başında bankacılık sektörü ile ilgili düzenlemelerin ve açık pozisyonların bankalar tarafından ani kararlar ile kapatılmaya çalışılması Kasım ayının sonunda bir likidite krizine neden olmuştur (Sungur, 2015: 244).

2.1.3. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerine Karşı Uygulanan Politikalar

Finansal krizlerin sonucunda hizmet talebinin düşmesi, çalışma saatleri ve dolayısıyla da ücretlerin kesilmesine neden olmaktadır. Ekonomik aktivitelerde bu yüzden düşmeler gözlemlenmiştir. Fiyatları göreceli olarak değiştirecek kur aşınmaları finansal krizlerin bir etkisidir. Yine finansal kriz dönemleri sonucunda mali açıdan hükümetler, ülkeler tasarruf etmek için ücretleri kesip kamu harcamalarını azaltıcı politikalar izleme yoluna gitmişlerdir (Ak ve Çinko, 2009: 235).

1990'lı yılların sonlarına doğru Türkiye karşı karşıya kaldığı sorunların yanı sıra Asya ülkelerinde yaşanan istikrarsızlığın da etkisiyle krize doğru sürüklenmiştir. Bundan dolayı 1999 yılında IMF 9 Aralık İstikrar Kararları ile ortaya konulan 2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı temelinde, maliye reformu, döviz kuru nominal çapasına dayalı para programı, sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım sektörüne yönelik yapısal önlemler olmak üzere üç temel başlık üzerinde oluşturulmuştur (Bayraktar, 2010:464).

2000 yılı için hedeflenen faiz dışı fazla oranına ulaşmak için kapsamlı bir tedbir paketi hazırlanmıştır. Hazırlanan tedbir paketiyle ekonomideki geçiş dönemi için gelir yaratma hedeflenmiş ve kısa vadede harcama azaltıcı ve gelir artırıcı tedbirlere ağırlık verilmiştir. Kısa vadede bu tedbirler uygulanacağından ek vergiler ile sisteme belli bir süre için uygulanmak üzere getirilen yeni vergisel düzenlemelere yer verilmiştir (Yılmaz, 2007: 143).

Tablo 21: 2000 Yılı İçin Öngörülen Tedbirler ve Gerçekleşmeler

Trilyon Lira	Hedeflenen Tutar	% Pay	GSMH'ya Oranı	Gerçekleşme	% Pay	GSMH'ya Oranı
Harcama Tasarrufu Sağlayıcı Tedbirler	775	18,1	0,6	905	20,3	0,7
Cari Harcamalar	150	3,5	0,1	300	6,7	0,2
Yatırım Harcamaları	100	2,3	0,1	100	2,2	0,1
Transfer Harcamaları	525	12,2	0,4	505	11,3	0,4
Gelir Sağlayıcı Tedbirler	3,517	81,9	2,8	3,549	79,7	2,8
Vergi Gelirleri	3,167	73,8	2,5	3,266	73,3	2,6
Vergi Dışı Gelirler	350	8,2	0,3	282	6,3	0,2
Toplam Etki	4,292	100	3,4	4,454	100	3,5
	Öngörülen	% Pay	GSMH'ya Oranı	Gerçekleşme	% Pay	GSMH'ya Oranı
BİR DEFALIK TEDBİRLER	2,327	54,2	1,9	2,972	66,7	2,4
HARCAMA TASARRUFU SAĞLAYAN	650	15,1	0,5	905	20,3	0,7
İdari Kararlarla	440	10,3	0,4	545	12,2	0,4
Diğer Yasala Düzenlemelerle	210	4,9	0,2	360	8,1	0,3
GELİR ARTIŞI SAĞLAYAN TEDBİRLER	1,677	39,1	1,3	2,067	46,4	1,6
İdari Kararlarla						
Diğer Yasala Düzenlemelerle	1,677	39,1	1,3	2,067	46,4	1,6
BİR DEN FAZLA YILA YANSIYAN TEDBİRLER	1,965	45,8	1,6	1,482	33,3	1,2
HARCAMA TASARRUFU SAĞLAYAN	125	2,9	0,1			
GELİR ARTIŞI SAĞLAYAN TEDBİRLER	1,84	42,9	1,5	1,482	33,3	1,2
TOPLAM	4,292	100	3,4	4,454	100	3,5

Kaynak: Yılmaz, 2007: 143

Krize karşı Türkiye Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile de çeşitli önlemler almıştır. 1999 yılında IMF'nin olduğu Stand-By düzenlemesiyle desteklenen Enflasyonla Mücadele Programı devamı niteliğinde olan bu program güçlendirilmiş programın desteklenmesi amacıyla, 8 milyar dolar karşılığı kadar artırılması ve 2001 yılı sonuna kadar yapılacak olan kullanımların düzenlenmesi talep edilmiştir. 1999 yılında uygulanan İstikrar Programının ilk yıllarında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen mali sistemde meydana gelen olumsuzluklar Kasım 2000 yılında likidite krizine yol açmış ve devamında 2001 Şubat Krizi yaşanmıştır (Gencel ve Kuru, 2012: 40).

Tablo 22: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Programın unsurları	Programın amacı	Programın uygulanmasındaki araçlar	Programın sonuçları
Yapısal yenilemeler	TCMB özerkliği ve piyasa ekonomisinin düzenlenmesi	TCMB Kanunu, doğal tekellere ve ağ endüstrilerine yönelik düzenleyici kurum yasaları	Telekomünikasyon, Tütün, Şeker Üst Kurullarının oluşturulması
Bankacılık sistemine ilişkin düzenlemeler	Sağlam bir bankacılık sistemi oluşturulması	Bankacılık kanunu	BDDK'nın kurulması, TMSF'ye işlerlik kazandırılması
Faiz ve kambiyo politikaları	Yatırımcılar için orta vadeli perspektif sağlanması	Kur sistemleri	Dalgalı kur sistemine geçilmesi, yönetimli dalgalanma, örtülü kur çıpasının uygulanması
Ekonomik büyüme politikaları	Sıkı maliye politikası anti-enflasyonist yaklaşım, istikrarlı ekonomik büyüme	Yüksek oranlı faiz dışı fazla, cari açık/ milli gelir oranının kontrolü ve finansmanı	Düşük kur politikasıyla oluşan cari açığın dış borçlanma rakamlarına yansımaları

Kaynak: Sungur, 2015: 24

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında krize karşı alınacak önlemler kapsamında, yapısal yenilikler ve hukuki düzenlemeler, mali sektörün yeniden yapılandırılması, devlette saydamlığı arttıracak ve kamu finansmanını güçlendirecek düzenlemelerin yapılması, ekonomide rekabet ve etkinlikte artış sağlayacak düzenlemeler, sosyal yardımlaşmayı arttıran düzenlemeler, reel ekonomiye yönelik düzenlemeler yer almakta ve bu yasal ve kurumsal düzenlemelere uygun olarak ekonomik krizin maliyetini en aza indirmek için maliye, para ve gelirler politikaları da uygulanmıştır (Aydın, 2003: 210–219). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile kamu maliyesi hedefleri aşağıdaki gibi yeniden düzenlenmiştir. Bunlar (Gencel ve Kuru, 2012: 40);

- Vergi gelirlerinin artırılması amacıyla 2000 yılı sonunda alınan önlemlerin uygulanmasına devam edilmesi,

- Vergi tabanının gelişmesi maksadıyla vergi kimlik numaralarının kullanımının yaygınlaştırılması,
- Vergi kayıp ve kaçaklarının minimum düzeye indirilmesi amacıyla vergide denetimin artırılması,
- Vergi tahsilatlarının artırılması amacıyla vergi gecikme ve faiz cezalarının enflasyonla uyumlu hale getirilmesi, olarak sıralanmaktadır.

Bu tedbirlerin dışında, vergi sistemi basitleştirilerek gözden geçirilmiştir. 2001 yılında gerçekleştirilmek istenen faiz dışı fazlayı gerçekleştirebilmek için hükümet aşağıdaki tedbirleri uygulamaya başlamıştır (Demir, 2013: 90);

- Gelir ve Kurumlar vergisi için geçerli olan peşin vergi uygulamasında, 2000 yılı ikinci yarısında uygulandığı gibi beyanname döneminin 6 aydan 3 aya indirilmesi,
- Peşin vergide kurumlar vergisi oranının %20'den %25'e arttırılması,
- Gelir vergisi dilimlerindeki artışın hedeflenen enflasyona endekslenmesi,
- Gelir vergisi dahilinde hayat standardı uygulamasının yeniden getirilmesi,
- Özel iletişim ve özel işlem vergilerinin 2002 yılı sonuna kadar uzatılması ve özel işlem vergisi oranının iki katına çıkarılması,
- Telefon hizmetleri ve doğal gaz KDV oranlarının artırılması,
- Motorlu taşıtlar vergisi seviye ve oranının yükseltilmesi, LPG yakıtı kullanılan araçlarda vergilerinin artırılmasıdır.

Krizin etkilerinin artmasını engellemek için 2000 yılının Kasım ve Aralık aylarında alınan tedbirler ve yabancı para kuru ve likidite baskısını azaltmak için yurt içi kaynaklara işleyiş edindirilmesine ek olarak yürütülen Stand By Düzenlemesi Ek Rezerv Kolaylığı ile destek verilmiştir.

Kasım 2000'in yarısında, likidite sıkıntısından kaynaklanan kriz sonrası IMF'ye 18.12.2000 tarihli bir "Ek Niyet Mektubu" sunulmuştur. IMF'ye sunulan niyet mektubunda Eylül 2000'de uygulanmaya başlanan ve yıllık bazda

GSMH'nin % 1/4'ü kadar tasarruf sağlaması öngörülen önlemlere ek olarak özellikle vergi alanında uygulanması planlanan politikalar aşağıdaki gibi ifade edilmiştir (IMF Niyet Mektubu: 2000):

- *“Dolaysız vergilerle ilgili olarak, peşin kurumlar vergisi oranını %20'den %25'e çıkararak, gelir ve kurumlar vergisinin üçer aylık dönemlerle peşin ödenmesi sistemi 2001'e uzatılacak; mevduat, repo ve yatırım ödenekleri üzerindeki stopaj oranları artırılabilecek; gelir vergisi dilimlerinin hedeflenen enflasyona endekslenmesi sürdürülecek; peşin gelir vergisi yeniden uygulanacaktır (hayat standartları temeline dayanarak). Deprem bölgelerindeki vergi ertelenmesinin son bulmasını da dikkate alarak, bu tedbirlerin GSMH'nin % 1,2'si kadar bir gelir getirmesi beklenmektedir.*
- *Dolaylı vergilere gelince, özel iletişim ve özel işlem vergilerinin süresi, özel işlem vergisinin oranı iki katına çıkartılarak, 2001 - 2002 yıllarını da kapsayacak şekilde uzatılacaktır; telefon hizmetleri ve doğal gazdaki KDV oranları artırılabilecek; 84 motorlu taşıtlar üzerindeki vergi oranları ve düzeyleri artırılabilecek, diğer harçlarla beraber LPG kullanan araçlar üzerindeki vergiler artırılabilecektir. Bu tedbirlerin GSMH'nin % 1,2'si kadar gelir getirmesi beklenmektedir. Buna ilaveten, akaryakıt tüketim vergisi aylık artış oranı en az hedeflenen TÜFE enflasyonuna eşit olacak şekilde belirlenecektir.*
- *Vergi dışı gelirlere ise, eğitime katkı payı 2001 - 2002'ye uzatılacak; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve diğer kurullardan alınan katkı payları yenilenecek ve yurtiçi ve ithalat kredileri üzerindeki harçlar da artırılabilecektir (Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu). Bu tedbirlerin GSMH'nin % 0,7'si kadar gelir getirmesi beklenmektedir”.*

2000 yılında sunulan niyet mektubunda ifade edilen vergisel tedbirlere göre vergi gelirlerinin düzenli olarak artırılabileceği öngörülmüştür.

2000 yılı sonlarında IMF'den sağlanan “ek rezerv kolaylığı” türünden bir destekle yabancı para rezervleri artırılıp mali piyasalar az da olsa sakinleştirilmiştir. Ocak 2001 de gecelik faiz ortalaması %43'e gerilemiş, özel imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı

Ekim 2001’de %79,6’dan Ocak 2001’de %66,6’ya gerilemiş ve ekonomide durgunluk belirtileri baş göstermiştir (Celasun, 2002: 16).

Türkiye 2000 Kasım ayında yabancı paraya yönelen spekülâtif saldırıyı yüksek faizle , önemli döviz rezervi kayıplarıyla ve milyar dolar büyüklüğünde ek IMF kredisi ile püskürtmüş ve döviz çizelgesini yüksek maliyetle savunabilmiş, yeniden bir ekonomik saldırıya karşı durabilecek gücü önemli ölçüde azalmıştır (Uygun, 2001: 22-23). 19 Şubat 2001’de toplanan Milli Güvenlik Kurulu’nda yaşanan siyasi gerginlik mali piyasalara yansımış ve Kasım krizi aşıldı derken Şubat 2001 kirizi patlak vermiştir (Sungur, 2015:245).

2001 Krizinden sonra ekonomiyi etkin, esnek ve üretken bir yapıya kavuşturmak için yapısal reformlar gerçekleştirilmiş bunun yanında sıkı para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Ekonomide güven ve istikrar ortamı sağlanmış, kamu yönetimi ve ekonomi yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Bu dönemde krizin en çok etkilediği alan olan bankacılık sektörü, mali sektör, vergi, Merkez Bankası, kamu mali yönetimi ve birçok alanda ekonomide rekabet gücünü artırmaya yönelik önemli çalışmalar yapılmıştır (2010–2012 OVP).

Ekonomik performansın bankacılık sektörü üzerine kurulu olduğu bir ülkede ekonomiyeye en iyi kaynak sermaye ve bu sermayeyi hayata geçiren bankacılıktır. 2001 yılından önceki bankacılık sektöründeki eksikliklerin kriz ve devamı süreçte alınan tedbirlerle iyileştirilmesi Türkiye’yi yabancı finansal sermaye çekme açısından avantajlı bir konuma getirmiştir. Kriz sonrasında bankacılık sektörü üzerinde yapılan düzenlemeler ve getirilen denetim yabancı finansal kesime yatırımlar için güven verici bir ortam sağlamıştır (Karabıçak, 2010: 263).

2001 yılından itibaren özel iletişim ve özel işlem vergileri dışında kalan ek vergiler kaldırılmış ve 2003 yılından itibaren uygulanan ekonomik programın önceliği kamu finansman ihtiyacının azaltılması olmuş, bunun yapılabilmesi için vergi gelirlerinin artırılması temel politika aracı olarak belirlenmiştir (Yıllık Ekonomik Rapor, 2007: 64).

Tablo 23: 2000 – 2007 Yılları Arası Bütçe Büyüklük Göstergeleri

Göstergeler / Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kamu Giderleri / GSYH	30,8	36,2	34,1	31,1	27,2	24,6	23,5	24,2
Faiz Hariç Kamu Giderleri / GSYH	18,6	19,1	19,4	18,2	17,1	17,6	17,4	18,4
Faiz Giderleri / GSYH	12,3	17,1	14,8	12,9	10,1	7	6,1	5,8
Merkezi Yönetim Toplam Kamu Gelirleri / GSYH	22,9	24,3	22,7	22,2	22	23,5	22,9	22,6
Vergi Gelirleri / GSYH	17,7	18,2	17,2	18,1	18	18,4	18,1	18,1
Vergi Dışı Gelirler / GSYH	5,2	6,2	5,4	4,1	4	5,1	4,7	4,5
Bütçe Dengesi	-7,9	-11,9	-11,5	-8,8	-5,2	-1,1	-0,6	-1,6
Faiz Dışı Denge	4,4	5,2	3,3	4	4,9	6	5,4	4,2
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSYH	8,88	12,06	9,98	7,32	3,63	-0,07	-1,83	0,08
Kamu Net Borç Stoku / GSYH	57,5	89,5	61,4	55,2	49	41,7	34	29,5

Kaynak: Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, 2015:186

Uygulanan vergi politikalarının kriz döneminde fayda sağladığı kadar vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesi açısından olumsuz yanları da olmuştur. Türkiye’de vergi alanında düzenlemeler yapılarak ekonomide rekabet gücü artırılmaya çalışılırken, uygulanan vergi politikası kayıt dışı ekonomiyi artırıcı bir sonuç doğurmuştur. Vergi mevzuatının karmaşık, anlaşılması ve uygulanmasının zor olması, ek vergiler konulması ve vergi oranlarında meydana gelen sık değişimler, Türk Vergi Mevzuatındaki muafiyetler ve istisnalar, caydırıcı olmayan cezalar, kriz dönemleri dışında da uygulanan vergi afları, denetimde eksiklik, bilgilendirici ve yönlendirici mali müşavirlik hizmetlerinin eksik olması, nedenlerinden dolayı Türkiye’de kayıt dışı ekonomi artırmıştır (Maliye Bakanlığı, 2008: 22). Kriz dönemlerinde yararlanılan çeşitli vergi affi uygulamaları sonucunda mükellefler vergi ödevlerini zamanında yerine getirmekten kaçınmaktadırlar.

Vergi tahsilâtını ve dolayısıyla gelirlerini artırmak için çeşitli dönemlerde vergi affi uygulamasına gidilmiştir. Vergi affi ile vergi mükellefiyetini zamanında yerine getirmemiş mükelleften, bunun belli dönemlerde mükelleflere avantaj sağlayabilecek oranlarda tahsilâtı yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla hiç sağlanamayan vergi tahsilâtı bir nebze de olsa bu yolla gerçekleştirilebilmektedir. Cumhuriyet tarihinde yapılmış olan vergi afları bu bölümün başındaki ekonomik istikrar politikaları başlığı altında detaylı bir şekilde verilmiştir.

2.2. 2008 Krizi

2.2.1. 2008 Krizi Öncesi Ekonomik Durum

2001- 2002 döneminde dünya ekonomisi yaşadığı daralma ve küçülmeyi 2003 yılından itibaren büyüme ile karşılamıştır. Ülkeler tarafından uygulamaya konulan genişletici ekonomi politikaları 2003-2007 arasındaki dönemde dünya ekonomisinde büyüme hızını, gelişmiş ülkelerde %2,1, gelişmekte olan ülkelerde %5,9 seviyelerine yükseltmiştir (Evliyaoğlu, 2010: 18)

Dünya ekonomisi 2005 yılından sonra hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Büyümeyle beraber, ticaret hacmi artmış, enflasyon tarihin en düşük seviyelerine inmiş, faiz oranları düşmüş ve likidite imkanları yükselmiştir. ABD’de 2007 yılının yaz aylarında düşük gelir seviyesindeki tasarruf sahiplerine bankalar tarafından kullanılan riskli kredilerin geri ödemelerinde sıkıntılar yaşanması finans piyasalarında dalgalanmalara neden olmuş, 2008 yılının Kasım ayından itibaren gittikçe derinleşen bir finansal kriz yaşanmıştır (Darıcan, 2013:44).

Diğer dünya ülkelerinde durum böyleyken Türkiye ekonomisi, 2000- 2001 krizleri ile girdiği durgunluk sürecini uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ile atlattır. 2001 yılından sonra finansal yapısında, bütçe büyüküklerinde iyileşmeler sağlayarak ekonomik alanda istikrarlı bir yapıya sahip olmuştur (Susam ve Bakkal, 2008:75).

2008 ve öncesinde ABD finansal piyasalarında özellikle mortgage kredilerinin kullanılması sırasında alınan riskler sonucunda meydana gelen kriz en çok gelişmiş ülkeler ve özellikle de Avrupa Birliği ülkelerini etkilemiştir. Türkiye’nin bu krizden gelişmiş ülkeler ve Avrupa Birliği ülkeleri kadar derin etkilenmemesinin nedeni ise, Türk bankalarının 2001 krizinden sonra yapılan kanuni düzenlemeler sonucunda yabancı bankalara ait menkul kıymet ve türevlerini satın alamaması olmuştur (Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018: 33).

2008 krizi Türkiye ekonomisini, krizden doğrudan etkilenen ülkelerle olan ticari ve finansal ilişkileri doğrultusunda piyasalarda oluşan güvensizlik sonucunda yaşanan iç ve dış talepteki daralma ile etkilemiştir. Dış talepte daralma, dış kredi azalması, iç kredi

daralması, ekonomiye güvenin sarsılması Türkiye'nin ekonomik göstergelerinde dalgalanmalara neden olmuştur.

2.2.2. 2008 Krizinin Nedenleri ve Etkileri

Subprime kredilerdeki sorunlar başlangıç olarak 2001 yılındaki resesyondan hemen önce kendini hissettirmiştir. Bu dönemde kredilerde ortaya çıkan sorunlar, 2002-2005 yılları arasındaki ekonomik canlılık sayesinde giderilebilmiştir. 2005 yılında mortgage piyasasındaki faiz oranlarındaki artış, konut piyasasında meydana gelecek olan kötüleşmenin sinyallerini vermeye başlamıştır. Bu duruma rağmen 2006 yılının sonlarına doğru tekrar bir iyileşme görülmüşse de bu çok uzun ömürlü olmamış, 2007 yılında konut sektöründe ödemelerde gecikmelerin artması ve haciz sorunlarının yaşanması yeniden bir kötüye gidişi başlatmıştır. Bu kez piyasalarda bir iyileşme yaşanmamış küresel bir krize doğru giden süreç başlamıştır. Dünyada birçok ekonomiyi etkileyecek olan bir kriz baş göstermiştir (Gövdere ve Öztürk, 2010: 383).

Dünyada 2007-2008 döneminde meydana gelen küresel finansal dalgalanmanın kaynağı ABD'de 2007 Ağustos ayında başlayan mortgage krizi olmuştur. Konut fiyatlarında meydana gelen aşırı artış bu alanda bir balon oluşmasına sebep olmuştur. Bu balonun devam etmesi finansal krumlara kredi verme konusunda cesaret vermiştir. Sigortalama standartlarındaki bozulmalar, konut fiyatlarındaki aşırı artış ve devamında gelen konut fiyatı balonunun patlaması ve konut fiyatlarındaki aşırı düşüş kredi ödemelerindeki riski artırmıştır (Gövdere ve Öztürk, 2010: 382). Emlak piyasasında patlak veren kriz kısa zamanda para ve sermaye piyasalarına da yayılmıştır. Aynı zamanda reel piyasada da sıçramış ve 2009 yılının başlarında daha da derinleşerek etkileri devam etmiştir. Ekonomik alanda ciddi anlamda güven kaybı meydana gelmiştir. Bu güven kaybını önlemeye yönelik alınan ekonomik önlemler buna engel olmak için yeterli olamamıştır.

2008 yılının ilk çeyreğinden sonra tüm dünyaya yayılan küresel finansal krizin nedeni ipotekli konut kredileridir. Konut kredisi alanında başlayan kriz daha sonra diğer kredileri de etkilemeye başlamıştır. Yaşanan bu büyük kriz daha önce yaşanan krizlerden farklıdır. Bunun nedeni daha önceki krizler gibi az gelişmiş ve yükselen ekonomileri değil gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin de etkilenmiş olmasıdır. Kriz, finans sektörünün güven

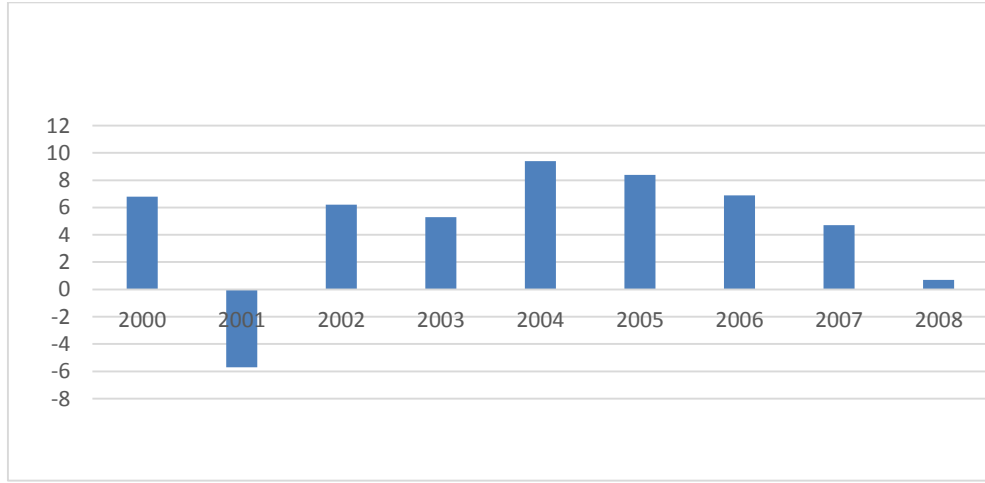
kaybına ve sektörün geleceği konusunda yatırımcıların karamsar olmalarına neden olmuştur (Mutlu ve Polat: 56 – 57).

Yaşanan kriz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranlarında düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Etki alanı geniş bir finansal kriz yaşanmıştır. Yaşanan krizlerin daha geniş alanda etkili olmasının nedeni, çalışmanın küreselleşme başlığı altında incelediğimiz dünya üzerinde ülkeler arasındaki sınırların ortadan kalkması, küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin ve finansal kuruluşların daha sık ilişki içerisinde olmalarıdır (Gövdere ve Öztürk, 2010: 386) .

Uluslararası piyasalarda 2007 yılının başlarından beri yaşanan gelişmeler, birçok ülkede finans kurumlarının iflas etmesi, finansal kurumlara güvenin önemli oranda azalması ile sonuçlanmıştır. Krizin küresel piyasalardaki en önemli etkisi banka kredilerinin uzun süreliğine kısıtlanması olmuştur. Hükümetler bankalardaki sermaye tabanını artırmak için yardım paketleri açıklamışlardır. Riski yüksek ipotek kredilerinden kaynaklanan krizin beraberinde bütün dünyada işsizlik oranları yükselmiştir. Banka kredilerindeki daralma araç satışlarını etkilemiştir. Küresel piyasadaki gelişmeler gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiştir (Erdönmez, 2009: 88).

2008 krizinden yukarıda da bahsettiğimiz üzere Türkiye etkilenen ülkelerle olan ticari ve finansal ilişkileri dolayısıyla etkilenmiştir. Krizden doğrudan bir etkilenme söz konusu olmamakla beraber önemi ekonomik sıkıntılara neden olmuştur. Grafik 2’de görüldüğü üzere, Türkiye ekonomisi Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra yaşanan yüzde 5, 7’lik daralmanın ardından 2002 yılından itibaren toparlanmaya ve yeniden büyümeye başlamıştır. 2002 – 2007 döneminde yaklaşık yüzde 6, 8 oranında ekonomi büyümüştür. Bu ekonomik büyüme, 2008 Krizinin etkisiyle hız kesmeye başlamıştır. Ekonomi tekrar bir daralma yaşamaya başlamıştır. Yıllık büyüme oranı yüzde 0, 7’lere kadar gerilemiştir.

Grafik 2: 2000 ve 2008 Yılları Arası Ekonomik Büyüme

Kaynak: Tüik ve (Sungur, 2015: 249)'dan yararlanılarak grafik tarafımdan oluşturulmuştur

Türkiye’de küresel kriz 2008 yılının son çeyreğinden 2009 yılının ilk çeyreğine kadar derinleşerek devam etmiş, sonlarına doğru da hızını kesmeye başlamıştır. Türkiye ekonomisi büyük oranda 2009 yılında küresel ekonomideki gelişmelere bağlı olarak şekillenmiştir. . 2009 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 4, 7 daralmıştır. Bu dönemde küresel kriz nedeniyle artan belirsizlik ortamı piyasalarda güveni azaltmış, ekonomideki aktörlerin ileriye dönük beklentilerini olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla yatırım ve tüketim kararları ertelenmiş, ekonomik faaliyetler yavaşlamıştır (Yıllık Ekonomik Rapor, 2010: 27-30).

2.2.3. 2008 Krizine Karşı Alınan Önlemler

2008 krizi finansal kaynaklı olmakla beraber reel sektörde de önemli etkileri olan bir kriz olmuştur. Türkiye ekonomisi 2001 yılında yaşanan krizden sonra uyguladığı yapısal reformlar ile kamu maliyesi ve bankacılık sektörü altyapısını güçlendirdiği için 2008 yılında başlayan ve etkileri 2009 yılında kendini gösteren bu krizi daha az zararlarla atlattır (Acar, 2013:17).

2008 krizinden önce yaşanan krizler ve bunlardan çıkarken uygulanan politikalara bakıldığında ekonomide durgunluk krizi yaşanması durumunda genişletici maliye politikalarına başvurulmuştur. 2008 krizi sonrasında da uygulanan politikalar bu yönde olmuş ve ayrıca genişletici maliye politikaları para politikaları ile de desteklenerek uygulanmıştır. Önce diğer ülkelerin de yaptığı gibi ekonomiye likidite desteği sağlanmış

faiz indirimlerine gidilmiştir. Bunlar ekonomik kurtarma paketleri, ekonomiye cansuyu kredileri şeklinde ifadeler bulmuştur. Dolayısıyla önce para politikaları uygulanmış, alınan bu önlemler yeterli gelmeyince maliye politikası araçları kullanılarak krizin etkileri azaltılmaya çalışılmıştır (Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018:36).

Türkiye açısından en çok sıkıntı ihracat alanında olmuştur. Özellikle de Avrupa Birliği ülkeleri ile yaşanan ihracatta önemli düşüşler yaşanmıştır. İhracat oranında %30'lara varan düşüş ihracata yönelik üretim yapan firmaların üretimi azaltmasına bazı firmaların kapanmasına neden olmuştur. Bu kapanışlar ve kısıtlamalar beraberinde işsizliği getirmiştir. Türkiye krizin bu etkilerini azaltmak için Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkelerine yönelerek yeni pazar arayışlarına girmiştir. Asya ve Afrika ülkeleri ile yapılan ihracatta artışlar yaşanmış ve ekonomi yeniden canlanmaya başlamıştır (Can, 2010: 3).

Türkiye'de ekonomik krizin etkisinin beklenildiği kadar ağır olmaması, beklentilerin kısmen de olsa olumluya dönmesinde etkili olmuştur. Bunun arkasından vergi indirimlerini içeren teşvik politikalarıyla harcamaların artması sağlanmış ve ekonomi toparlanma sürecine girmiştir. Güven ortamının oluşmaya başlamasıyla harcamalar, yatırımlar artmaya başlamış ve 2010 yılı Türkiye ekonomisi için canlanma yılı olmuştur (Yıllık Ekonomik Rapor, 2010: 32-36).

Türkiye'de bütçe açıklarının azaltılmasında vergi oranlarını artırma politikası çok tercih edilmemekle beraber, bütçe açığındaki ve kamu borç yükündeki önemli artışlar nedeniyle vergileri artırma yoluna başvurulmuştur. 2005 yılında imzalanan 19. Stand-by anlaşmasının niyet mektubunda vergi politikalarına yer verilmiştir. Niyet mektubuna göre, gelir vergisinde reform yapılarak, bordrolular ile beyana tabi olanların birleştirilmesi, vergiye tabi gelir dilimi sayısının azaltılması, gider indirimi sisteminin tekrar şekillendirilmesi yer almaktadır. Anlaşmanın içerdiği vergisel düzenlemeler ise aşağıdaki gibidir (Demir, 2013: 94);

- Kurumlar vergisi oranları 3 yıl içinde basitleştirilecek, vergi tabanı geniletilen, oranlar AB ile uyumlulaştırılacaktır.
- 2006 yılından itibaren menkul kıymetler, banka mevduatları ve diğer finansal varlıklardan elde edilen kazançlar için tek bir vergi oranı olacak şekilde %15 olarak kararlaştırılmıştır.

- 2005 yılında maktu vergiler ve KİT fiyatları 2005 yılı program varsayımları ile uyumlu olacaktır (Sigarada, talih oyunlarında uygulanan vergiler ve KİT fiyatları en az enflasyon oranında artırılabacaktır.).

Türkiye’de 2008 küresel krizinin etkilerini azaltmak için çeşitli vergisel önlemler alınmıştır. Bu önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Mutlu ve Polat: 61 – 62);

- Vadesi gelen vergi alacakları %3 faizle ertelenmiş ve taksitlendirilmiştir.
- Hisse senedi alım satımlarından elde edilen kazançlara uygulanan stopaj oranı sifıra indirilmiştir.
- Yurt dışındaki varlıkların varlık barışı uygulamasının süresi uzatılarak yurt içine getirilmesi hedeflenmiştir.
- 30 Haziran 2010’a kadar tescili silinecek veya hurdaya çıkarılacak eski model motorlu araçlara vergi ve ceza affı uygulanmıştır.
- KOBİ’lerin kanunda belirlenen şartları sağlaması durumunda, kurumlar vergisi muafiyeti ve indirimi uygulanarak KOBİ birleşmeleri teşvik edilmiştir.
- Serbest bölgelerin tanımı ve kapsamını yeniden düzenmiş, Gümrük Kanunu ile uyumsuzluklar giderilmiş, AB’ye tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren vergilendirme dönemini sonuna kadar serbest bölgenin kullanıcılarına vergi avantajları getirilmiştir.
- Mal ve hizmet alımlarından, tarımsal desteklerden ve yatırımlardan yapılacak kesintilerle bu gelirlerin sosyal sigorta prim indirimlerinde, alt yapı yatırımlarında, belediyelere yapılacak transferlerde kullanılması hedeflenmiştir.
- Geliri azaltıcı veya erteleyici önlemlerin kamu açıklarını artırıcı etkisini kısmen azaltabilmek için, tarımsal destekleme ödemelerinde kısıtlamalara gidilmiştir
- İşyeri, konut ve dayanıklı tüketim malları satışındaki düşüşleri önlemek için geçici olarak KDV, ÖTV, diğer vergi ve harçlarda indirim uygulanmıştır. Bu indirimler sırasıyla;

- Özel İletişim Vergisi %15'ten %5'e,
- Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu kesintisi oranı %15'ten %10'a,
- Yeni ve yüz ölçümü 150 metre karenin altındaki konutların satışında KDV oranı %18'den %8'e düşürülmüştür.
- Beyaz eşya ve otomotiv sektöründe de aşağıdaki Tablo 24'de gösterilen değişikliklere gidilmiştir. Tablo 24'deki alanlarda yapılan ÖTV indirimleri ile ekonomiye canlılık kazandırılmaya çalışılmıştır.

Tablo 24: ÖTV Oranlarında Yapılan Değişiklik

	15.03.2009'dan itibaren %	15.05.2009'a kadar %	30.09.2009'a kadar %
Motor Silindir Hacmi < 1600	37	18	27
Üstü Kapalı Kasalı Ticari Araçlar	10	1	3
Açık Kasalı Ticari Araçlar	4	1	3
Çekiciler, Minibüsler, Özel Amaçlı Taşıtlar ve Kamyonlar	4	1	2
Otobüsler	1	0	0
Minibüsler	9	2	4
Motosiklet < 250	22	11	16
Beyaz Eşya	6,7	0	2
Mobilya ve Bilgisayar	18	8	8

Kaynak: Mutlu ve Polat, 2012 :63

Küresel krizin etkilerini azaltmak ve piyasalardaki durgunluğa çözüm bulmak için yukarıda da ifade edildiği üzere çeşitli vergi tedbirleri öngörülmüş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Özellikle KDV ve ÖTV üzerinde yapılan indirimlerle piyasalara canlılık kazandırmak hedeflenmiştir. Alınan bu vergisel tedbirlerle, gelir, kurumlar ve KDV'nin genel vergi gelirleri içindeki payı aşağıdaki Tablo 25'da verilmiştir.

Tablo 25: Gelir, Kurumlar ve KDV'nin Genel Vergi Gelirleri İçindeki Payı % (2008 - 2018)

Yıllar	Gelir Vergisi Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Kurumlar Vergisi Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	KDV Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)
2008**	44.430.339	23,4	18.658.195	9,8	60.066.230	31,6
2009**	46.018.360	23,4	20.701.805	10,5	60.169.248	30,6
2010**	49.385.289	21,0	22.854.846	9,7	75.649.986	32,1
2011**	59.885.000	21,0	29.233.725	10,3	95.550.463	33,6
2012**	69.671.645	22,0	32.111.820	10,1	103.155.875	32,5
2013**	78.726.008	21,4	31.434.581	8,6	123.878.363	33,7
2014**	91.063.306	22,7	35.163.517	8,8	130.538.554	32,5
2015**	105.395.330	22,7	37.009.625	8,0	153.844.174	33,1
2016**	123.686.147	23,4	46.898.425	8,9	168.808.352	31,9
2017**	143.962.939	23,0	57.868.208	9,2	206.679.678	33,0
2018**	175.413.615	23,8	84.131.335	11,4	250.511.421	33,9

Kaynak: www.gib.gov.tr, Çeşitli Vergi İstatistikleri, Erişim Tarihi: 20.07.2019

(**)2006 – 2011 Yılları Bütçe Kanunu'nda Mahalli İdare ve Fon Payları İle Red ve İadeler Dahil Olduğundan, Aynı Baza Getirmek İçin Rakamlara Mahalli İdare ve Fon Payları İle Red ve İadeler Dahildir.

Tablo 25'daki veriler incelendiğinde genel vergi gelirleri içindeki en yüksek payın KDV'ye aittir. Gelir vergisi oranlarında önemli değişimler yaşanmamakla birlikte 2009 yılına kadar az da olsa artarken, 2010 ve 2011 yıllarında düşüşe geçmiştir. Kurumlar vergisi oranlarında ise dalgalı bir görünüm vardır. En düşük 2006, en yüksek 2009 yılında gerçekleşmiştir. KDV'nin oranı ise tablodaki yıllar içerisinde %30'un altına düşmemiştir.

Küresel ekonomik krizin olumsuz etkilerine karşı Türkiye'de olduğu gibi diğer ülkelerde de önlem paketleri hazırlanmıştır. Para politikası araçları kullanılarak, faiz oranlarında değişikliklere gidilmiş, zorunlu karşılık oranlarında değişiklikler yapılmış ve

döviz kuruna müdahale edilmiştir. Bankaların yeniden sermayelendirilmesi, mevduat garantilerinin artırılması, Toksik varlıkların alınması, kamulaştırma ve fona devir, banka kredi borçlarına devlet garantisi verilmesi, uluslararası kuruluşların devreye girmesi (Swap kanalı, IMF gibi.) devamında istihdam, altyapı yatırımlarının artırılması, KOBİ'lere ve düşük gelirli hane halkına yapılan yardımlar krize karşı ülkelerin almış oldukları önlem kategorileridir (Erdönmez, 2009: 89).

Türkiye'de ve bazı ülkelerde 2008 yılında yaşanan krizin etkisiyle vergi gelirlerinde önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Bu düşüşler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 26: Türkiye'de ve Bazı Ülkelerde Vergi Gelirlerinde Yaşanan Düşüşler (Ocak –Ağustos, 2008)

ÜLKE	(%)
ABD	%-17
İngiltere	%-14
Fransa	%-20
Türkiye	%-0.8
Avustralya	%-7

Kaynak: Karabiçak, 2010: 260

2008 yılının ikinci yarısından sonra krizin getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırmak için 7 adet önlem paketi hazırlanmıştır. Bu önlem paketlerinin hazırlanma sebepleri, ekonomiyi hareketlendirmek, azalan dış talep neticesinde ortaya çıkan likidite problemini çözmek, iç talebi artırmak, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve işsizlik sorununa çözüm bulunmasıdır. Krizden en az zararlı çıkmak ve krizin olası etkilerini bertaraf etmek için krizin etkilerinin hissedilmesinden sonra çeşitli önlem paketleri hazırlanmıştır (Apak ve Yılmaz, 2009: 15-22). Bu önlem paketleri ve bunların içerikleri çalışmanın sonunda bulunan EK 1'de verilmiştir. Hazırlanan paketler ve uygulanan ekonomi politikaları ile ekonomi toparlanma sürecine girmiştir.

Dönemin Maliye Bakanı Mehmet ŞİMŞEK, 2010 yılı bütçe gerçekleştirmeleri raporundaki açıklamasında; 2009 yılının Türkiye için krizden çıkış ve toparlanmanın yaşandığı yıl olduğunu, küresel ekonomide meydana gelen daralmayla birlikte Türkiye ekonomisinin de bir yavaşlama sürecine girdiğini ve bundan vergi gelirlerinin de etkilenecek azalma kaydedildiği ifade etmiştir. Kriz sürecinde alınan vergisel tedbirler ile

2009'un son çeyreğinde vergi gelirleri yeniden artışa geçtiği görülmüştür. 2010 yılı için tahmin edilen vergi geliri 193 milyar 324 milyon TL iken, 2010 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin vergi geliri 210 milyar 532 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşme rakamı 2009'a göre %22,1 oranında bir artışı ifade etmektedir (T.C Maliye Bakanlığı, 2010).

Vergi politikası ulusal egemenliğin temelini oluşturmakla birlikte en önemlisi de ekonomi politikaları içinde önemli bir mali araçtır. Ülke gelirlerinin büyük bir oranı vergi gelirlerinden karşılandığından ülkeler için vergi gelirleri ciddi bir önem arz etmektedir (Oğuztürk, 2007: 63).

Vergi gelirlerinde 2009 yılına oranla 2010 yılında yaşanan olumlu gelişmelerin çeşitli nedenleri vardır. Bunlar;

- Gelir İdaresinin tahsilât hedefini tutturması ve bu çerçevede kredi kartı ile motorlu taşıtlar vergisi ve trafik cezaları gibi tahsilâtların teknolojik imkânlardan yararlanılarak alınmasına yönelik yapılan çalışmalar,
- Vergi incelemelerinde şeffaflığın artması,
- Gecikme zammı ve faizin düşürülmesi,
- Mükellefleri vergi ödemeye teşvik edici özelge sisteminin hayata geçirilmesi, gibi yöntemlerle vergi ödemeye gönüllü uyumu teşvik uygulamaları sonucunda vergi gelirlerinde artışlar olmuştur. Dolayısıyla vergi kaçırılması vergi ödemeye teşvik çalışmalarıyla bir nebze de olsa engellenmiş olup vergi gelirleri de artan bir eğilime geçmiştir (T.C. Maliye Bakanlığı, 2010).

2008 yılında yaşanan krizin etkilerini azaltmak için Türkiye para politikasında da önemli bazı değişiklikler yapmış ve önlemler almıştır. Finansal kriz sürecinde yaşanan tahribatı önlemek için Türkiye de diğer ülkeler gibi para politikası önlemleri almıştır. TCMB krizin derinleşmesiyle fiyat istikrarı hedefini gözetirken aynı zamanda, krizin finansal istikrar ve iktisadi faaliyet üzerindeki olumsuz etkileri sınırlamaya yönelik politikalara yönelmiştir. Bu bağlamda, zorunlu karşılık oranlarını indirmiş böylece bankacılık sektörüne likidite desteği sağlamıştır. Kısa vadeli faiz oranlarını indirmiştir. 2010 yılı itibariyle ekonominin kademeli olarak toparlanmaya başlamasıyla 14 Nisan

2010 tarihinde kriz döneminde alınan önlemlerin geri alınması ve para politikasını normalleştirmeyi içeren “Para Politikası Çıkış Stratejisi” açıklanmıştır (Yıllık Ekonomik Rapor, 2011: 104).

Ekonominin toparlanması 2010 yılı sonlarında hız kazanmıştır. TCMB tarafından yapılan müdahaleler faiz oranlarında yapılan indirimler, enflasyonun çıkış sürecine girdiği dönemlerdeki müdahaleler sonucunda Türkiye ekonomisi 2008 krizini ve etkilerini atlattır. Uygulanan para ve maliye politikalarıyla ekonomik büyüme yeniden yakalanmıştır (Yıllık Ekonomik Raporlar 2012, 2013, 2014).

Kriz konusunda deneyimli olan ülkeler 2008-2009 krizinin meydana getirdiği olumsuz gelişmeler karşısında diğer ülkelere oranla daha başarılıdırlar. Türkiye bu konuda deneyimli ülkeler arasında gösterilmektedir. Özellikle de 2001 yılında yaşamış olduğu bankacılık krizi sonucunda bankacılık sektöründe önemli düzenlemeler getirilmesi ve güçlü denetim yapısının oluşturulması ile 2008-2009 yıllarında yaşanan kriz sürecinde bankacılık sektörü olumsuz etkilere maruz kalmaktan korunmuştur (Karabıçak, 2010: 267).

Tablo 27: Türkiye’de 2008 Krizi Sonrası Bütçe Büyüklük Göstergeleri

YILLAR / GÖSTERGELER	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
KAMU GİDERLERİ / GSYH	23,9	28,2	26,8	24,2	25,6	25,7	22,4	21,6	22,4	21,8
FAİZ HARİÇ KAMU GİDERLERİ / GSYH	18,6	22,6	22,4	21	22,1	22,3	22,9	19,4	20,5	20,0
FAİZ GİDERLERİ / GSYH	5,3	5,6	4,4	3,3	3,4	3,4	3,0	2,3	1,9	1,8
MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM KAMU GELİRLERİ/GSYH	22,1	22,6	23,1	22,9	23,5	23,6	23,5	20,6	21,2	20,8
VERGİ GELİRLERİ / GSYH	17,7	18,1	19,2	19,6	19,7	20,2	20,3	17,4	17,6	17,3
VERGİ DIŞI GELİRLER / GSYH	4,4	4,5	4,0	3,3	3,8	3,3	3,2	3,2	3,6	3,1
BÜTÇE DENGESİ / GSYH	-1,8	-5,5	-3,6	-1,4	-2,1	-2,2	-1,4	-1,0	-1,1	-1,5
FAİZ DIŞI DENGE	3,5	0,0	0,7	1,9	1,3	1,2	1,5	1,3	0,8	0,3
KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ / GSYH	1,62	5,05	2,36	0,14	0,98	0,46	0,98	0,0	1,1	1,8
KAMU NET BORÇ STOKU / GSYH	28,2	32,5	28,9	22,3	17	12,7	11,3	6,9	8,4	8,4

Kaynak: Bümko, www.gib.gov.tr, Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, 2015:187

Tablo 27’deki verilere bakıldığında 2001 krizinin 2008 krizinden daha ağır geçtiği söylenebilir. 2008 krizi Türkiye’yi daha çok GSMH küçülme ve işsizlik oranındaki artışla etkilemiştir. Diğer verilerin 2001 yılı kadar yüksek gerçekleşmemesinde 2001 krizinden çıkarken alınan önlemlerin faydası büyük olmuştur.

Tablo 28: Türkiye Ekonomisi 2002 - 2016 Makro Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	GSYH (Milyar USD)	Kişi Başı Gelir (USD)	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Bütçe Dengesi (%)	Cari Dengesi (%)
2002	231	3.492	6,2	29,8	10,8	-11,2	-0,3
2003	305	4.565	5,3	18,4	11,0	-8,8	-2,5
2004	390	5.775	9,4	9,3	10,8	-5,4	-3,7
2005	482	7.036	8,4	7,7	10,4	-1,5	-4,6
2006	526	7.597	6,9	9,6	9,5	-0,5	-6,1
2007	649	9.247	4,7	8,4	9,9	-1,6	-5,9
2008	742	10.444	0,7	10,1	12,7	-1,8	-5,7
2009	617	8.561	-4,8	6,8	12,6	-5,5	-2,2
2010	732	10.079	9,2	6,4	10,6	-3,6	-6,2
2011	774	10.444	8,8	10,5	9,0	-1,3	-9,7
2012	786	10.497	2,2	6,2	9,3	-2,2	-6,1
2013	823	10.822	4,2	7,4	9,6	-1,2	-7,4
2014	800	10.404	2,9	8,2	10,9	-1,3	-5,8
2015	856	10.877	6,1	8,8	10,8	-1,0	-4,5
2016	852	10.800	1,8	8,5	12,1	-1,1	-4,0
2003 – 2016	Ortalama		4,8	10,4	10,7	-3,2	-5,0
1989 – 2002	Ortalama		3,4	70,0	7,6	-11,6	-0,5

Kaynak: www.mahfiegilmez.com, Kendime Yazılar, Erişim Tarihi: 18.07.2019

Yukarıdaki tablodaki ekonomik göstergeler incelendiğinde 2008 krizinin 2001 krizi kadar ekonomiyi olumsuz etkilemediği görülmektedir. Tabloya bakıldığında özellikle 2001 yılında yaşanan krizdeki enflasyon değeri dikkat çekmektedir. % 29.8 olan enflasyon değeri bu krizin ekonomiye olan etkisinin ne kadar fazla olduğu konusunda fikir vermektedir.

Türkiye ekonomisi, alınan tedbirler ve küresel ekonomide yaşanan iyiye gidişin etkisiyle 2009 yılının son çeyreğinden itibaren düzelmeye başlamıştır. Ekonomide yaşanan bu olumlu gelişmeler istihdama da yansımıştır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 2010 yılından itibaren işsizlik oranlarında düşüşler yaşanmıştır. Ekonomide

toparlanmaya başlama sonucunda artan ekonomik faaliyetlere bağı olarak faiz oranlarında düşüşler yaşanmıştır. Enflasyon 2003 yılından sonra tekrar 2 haneli rakamları 2008 yılında görse de 2009 yılından sonra tekrar tek haneli rakamlara düşmüştür.

Türkiye ekonomisi 2000 ve sonrasında yaşamış olduğı krizlerden önemli dersler alarak çıkmıştır. Örneğın 2001 yılında yaşanan krize karşı almış olduğı önlemler 2008 krizini daha az hasarla atlmasına yardımcı olmuştur.

2000 ve sonrasında yaşanan krizler birçok ülkeyi etkisi altına alan, ekonomik anlamda büyük hasara sebep olan krizlerdir. Bu hasar ülkelere göre değışmekle birlikte krizler gelişen ve değışen dünya koşullarında iletişim ve etkileşim halinde olan bütün ülkeleri etkilemiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde ele aldığımız küreselleşme olgusunun dünya ülkeleri arasındaki sınırları ortadan kaldırması sonucunda, artan teknoloji ve iletişim ağlarında meydana gelen önemli gelişmeler sonucunda krizin erken duyulması ve tüm dünyaya anında servis edilmesi, yayılmanın etkisiyle yaşanan olumsuzlukların diğere ülkelere sıçraması kolay olmaktadır. Bu iletişim ve etkileşim krizlerin kısa zamanda yayılmasına neden olurken aynı zamanda meydana gelen veya gelebilecek olan ekonomik olumsuzlukları erken farketme, buna göre önlemler alma mekanizmasını da geliştirmektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ile işletmeler daha temkinli adımlar atabilmekte, gerçekleşebilecek olumsuzluklara daha kolay çözümler üretebilmektedir. Dolayısıyla teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler aynı zamanda fırsatları da beraberinde getirmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme günümüzde üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Küreselleşmeyi bu kadar önemli olmasının nedeni ekonomik, kültürel, politik ve teknolojik birçok bileşeni etkilemesidir. Küreselleşme, ülkeler arasındaki sınırların ortadan kalkması bu bileşenler bakımından ülkelerin birbirini çok kolay etkileyebilmesine neden olmuştur.

Küreselleşmenin özellikle ekonomik alanda ülkeler üzerinde önemli etkileri olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Yaşanan teknolojik ilerlemeler ülkeler sınırların ortadan kalkmasında önemli bir yere sahiptir. Ülkeler ve sistemler açısından küreselleşme önemli avantajları ve dezavantajları beraberinde getirmiştir. Artık ülkeler arası iletişimin kolay hale gelmesi bu avantajlardan bir tanesi olmakla beraber, herhangi bir ülkelerin iç piyasalarında meydana gelen krizler diğer ülkelere de sıçrayabilmekte ve krizlerin küreselleşmesine neden olması da dezavantajı kapsamında değerlendirilebilir.

Küreselleşmenin dezavantajı kapsamında, ülkelerde yaşanan ekonomik krizler diğer ülke ekonomilerini de olumsuz olarak etkilemekte ve bu ülkeler de krize sürüklenmektedir. Bunların başlangıcı olarak 1929 yılındaki “Büyük Bunalım” gösterilebilir. Yaşanan krizler iktisadi anlamda önemli değişikliklere de neden olmuştur. 1929 yılında yaşanan krizde klasik iktisat çökmüş Keynesyen iktisat önem kazanmıştır. Yine devamında yaşanan krizlerde de bu gibi değişimler kendini göstermiştir. Yaşanan krizler sonrasında hangi önlemler alınmalı hangi iktisat politikaları uygulanmalı bunlar tartışılır olmuştur. En son yaşamış olduğumuz 2008 krizinde de birçok iktisatçıya göre keynesyen politikalar olarak adlandırılan 1929 krizinden sonra da uygulanan ekonomik müdahaleler uygulanmıştır.

Türkiye ekonomisi de dünyanın yaşamış olduğu büyük krizlerden etkilenmiş ve ekonomi politikaları yaşanan krizler doğrultusunda yön bulmuştur. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarına denk gelen 1929 krizi Türkiye’yi önemli ölçüde etkilemiştir. Ülkenin bu krizden çıkabilmesi için devlet desteğine ihtiyaç olmuş ve bu şekilde kriz atlattırılmıştır. Daha sonraki yıllarda ekonomiyi gelişen bir yapıya kazandırmak amacıyla özellikle vergisel alanda önemli düzenlemelere gidilmiştir. Fakat yapılan bu

düzenlemeler ülke vergi sistemi ve ekonomik durumu detaylı bir incelemeye tabi tutulmadan gerçekleştirildiği için zaman zaman aksaklıklara neden olmuş ve bazen de değiştirilen yapıya geri dönmüştür. Yine aynı alanda yapılan vergisel düzenlemeler içerisinde vergi kaçakçılığını önlemek amacıyla alınan önlemler hem adil bir vergileme yapılmasını sağlamış hem de devlet üzerindeki harcama yükünü hafifletmiştir.

1929'dan 2008 krizi de dâhil yaşanan krizlerde sistem kendi kendini tamir edememiş, devletin hazırladığı paketler ile kriz ortamından çıkabilmiştir. Bu da bize gösteriyor ki birçok ülkedeki ekonomik sistem kendi kendini düzeltme konusunda başarısızdır. Bu önlemler yine de kısa dönemlerle sınırlı bırakılıp devamı sistemin kendisinin yenilemesine bırakılmıştır. Son yıllarda kriz dönemlerinde hazırlanan önlem paketleri devlete yük getirdiği için tartışılrsa da ekonomik sistem bu paketleri ve destekleri gerekli kılmaktadır. Ekonominin canlanması ve yeniden işleyişin sağlanabilmesi için bu destek ve önlemler önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AFŞAR, M., “Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004, s. 110
- AKDOĞAN, A., Vergi Hukuku Ve Türk Vergi Sistemi, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009, s.173
- AKTAN, C. C. , DİLEYİCİ, Dilek., VURAL, Y. İ., Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004
- BASTI, E., Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi, SPK, Ankara, 2006, s.7
- BİLİCİ, N., BİLİCİ A., “Kamu Maliyesi”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 47,48, 141,142, 143, 150, 151, 152, 167
- BİLTEKİN, Ö. , “Küreselleşme Bağlamında Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi”, Maliye Hukuk Yayınları, Kasım 2006, s.7, 9, 31
- DEMİRAL, M., “Türkiye’de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkisi (1990-2006) Dönemi”, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul, 2008, s. 72, 73, 86, 87,
- EROĞLU, Ö., ALBENİ, M., “Küreselleşme Ekonomik Kriz ve Türkiye”, Bilge Yayıncılık, Isparta, 2002, s.31, 33, 62-80
- HİÇ, M., “Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye”, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3-4
- KABAŞ, T., “ Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizleri Belirleyen Faktörler ve Uluslar arası Finans Sistemi”, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, 2005, İstanbul, s.18, 20-21, 25
- KAYAR, İ., ÜZÜLMEZ, İ., Hukukun Temel Kavramları, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008, s.104
- ÖZATAY, F., “Finansal Krizler ve Türkiye”, Doğan Kitabevi, 2009, İstanbul, s.82
- ÖZER, Levent, “Vergilemede Global Eğilimler”, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 31
- PEHLİVAN, O., Vergi Hukuku; Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi, Derya Kitabevi, Trabzon, 2009, s. 19, 21,23,43, 44-54, 61
- SAYAR, N. , “Kamu Maliyesi”,Sermet Matbaası, İstanbul, 1975, s.50
- SKOUSEN, M., Modern İktisadın İnşası, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s.378
- ŞENYÜZ, D., Vergi Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006, s.68, 69, 70

- TÜRK, İ., Maliye Politikası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992
- ULAGAY, O., “Küreselleşme Korkusu ve 2001 Krizi”, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s.74, 75
- UZUNOĞLU, S., “Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz”, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, s.17
- YELDAN, E., “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi; Bölüşüm, Birikim ve Büyüme”, İletişim yayınları, İstanbul, 2006, s. 58
- YILDIZ, H. , “Küreselleşmenin Vergileme Üzerine Etkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme” Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 24-26

Makaleler ve Dergiler

- AÇIKGÖZ, Ş., “Türkiye’de Vergi Gelirleri, Vergi Yapısı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: 1968-2006”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F., Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Ankara, 2008, C.19, S.68, s.95
- AK, R., ÇİNKO, L., “Küreselleşmenin Maliyeti: Finansal Krizler Üzerine Bir Değerlendirme”, Marmara Üniversitesi Hakemli Dergisi, Öneri, Ocak 2009 S.31, s.230-231, 235
- AKGÜÇ, Ö., “Krizin Nedeni ve Çıkış Yolları”, MUFAD Journal, Nisan 2009, S. 42, s. 6-11
- ALTUĞ, S., “Kriz, Dünya ve Türkiye”, TİSK Akademi Dergisi, Ankara, 2009, C.4, Özel S. 2, s.75
- APAK, S., “1929-2008 Krizlerinin Karşılaştırılması; Dünya ve Türkiye Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2009, s.6,7
- ARAS, O. N., “Türkiye’ye Makro Ekonomik Etkileri Bakımından 2008 Küresel Krizi”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 2010, C.47, S.550, s.3
- ARMAĞAN, R., DEMİR, H. İ., “ Cumhuriyet Sonrası Türk Vergi Sistemindeki Değişim Üzerine Bir Değerlendirme” Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri, Isparta, 20-24 Ekim 2008, s. 858
- ATA, A.Y., “Vergi Teorisi Açısından Bir Vergileme İlkesi Olarak Adalet İlkesinin İncelenmesi”, Yüksek Öğretim Kurulu Dökümantasyon Merkezi, Ankara, 2001, s.7,8, 16, 17, 19
- ATAMAN ERDÖNMEZ, P. , “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, Bankacılar Dergisi, Mart, 2009, S.68, s.88,89,90
- ATEŞ, D. , “Ulus Devletin Siyasal Meşruiyeti: Küreselleşmenin Yansımaları”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bolu, 2007, s. 45

- ATILGAN, H., “Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumun Analizi”, Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 2004/365, Ankara, 2004, s.84, 89-92,
- AYDIN, Ü. , “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE Dergisi, İzmir, 2003, s.45, 162-164, 210-219
- AYDOĞUŞ, O., “2008-09 Küresel Krizi’nden Geçerken Türkiye Ekonomisi Üzerine Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler”, TİSK Akademi Dergisi, Özel S. 2, Ankara, 2009, s. 27,30
- BALKANLI, O., “Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2002, C. 21, S. 1, s. 14, 19
- BANKACILIK VE ARAŞTIRMA GRUBU, “1994 Krizi Sonrasında Meksika’da Uygulanan Para Politikası”, Türkiye Bankalar Birliği, 2001, Mart, s.11,
- BAYRAK, M., ve KANCA, O.C., “Türkiye’de 1970 – 2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, Akademik Bakış Dergisi, 2013, S.35, s.4
- BAYRAKTUTAN, Y., ÖZKAYA, M.H., “IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya’da Ekonomik Performans Sonuçları”, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2002/1, s.1, 2, 4,
- BRUNO, M., “Kriz, İstikrar Programları ve Ekonomik Reform” Türk Henkel Dergisi Yayınları 2, Çeviren: Zülfü DİCLELİ, İstanbul, 1944, s.19
- COŞKUN, A., “ Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, Atatürkçü Düşünce Dergisi, 2003, Kasım, S. 4, s. 75
- ÇEKEN, H., ÖKTEN, Ş., ATEŞOĞLU, L., “Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme Ve Yoksulluk”, C.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, 2008, C.9, S.2, s. 84, 87,
- ÇOLAK, Ö. F., “2008 Krizinin 1929 Krizi ile Benzerlileri Üzerine Bir Analiz”, TİSK Akademi Dergisi, Ankara, 2009, Özel S. 2, s.51
- DARICAN, M. F., “Ekonomik Krizler Ve Türkiye” , İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 2013, Y.5, S.17, s.44
- DELİCE, G., “Finansal Krizler: Teorik Ve Tarihsel Bir Perspektif”, Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Ocak-Haziran, 2003, S. 20, s. 57-81
- EDİZDOĞAN, N., GÜMÜŞ, E., “Vergi Afları Ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi” Maliye Dergisi, Ocak –Haziran 2013, S.164, s.102, 114
- EJDER, H. L., “Türkiye’de Vergi Politikaları”, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2000, s. 128,130
- EKER, A., “Küreselleşme Sürecindeki Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm” Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Editör: Aytaç EKER, Hayal Ayça ŞİMŞEK, Ankara, 2009, s.1, 3,4

- EROL, E., “Meksika’da Politik Meşruiyet Bağlamında Özyönetimsel Mücadelenin Gücü ve Sınırları”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2016, Kış, C. 14, S. 53, s. 150-152,
- FIRAT, E., “Ekonomik Krizle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü”, Niğde Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2013, C. 6, S.1, s.300
- GİRAY, F. , “Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 2005, S.9, s.93–122
- GÖÇER, İ., MERCAN, M., BULUT, Ş., DAM, Metin M., “Ekonomik Büyüme İle Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı”, Sosyal Bilimler Dergisi, Dumlupınar Üniversitesi, Aralık 2010, S.28, 98, 100,
- GÖKBUNAR, A. R. , “Türk Vergi Sisteminde Reform Gereği”, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Yayını, İzmir, 1997, s. 301
- GÖKDERE, A., “Küreselleşmeye Genel Bakış”, Ankara Avrupa Çalışma Dergisi, Ankara, 2001, C.1, S.1, s.74
- GÖVDERE, B., ÖZTÜRK, S., “Küresel Finansal Kriz Ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010, C.15, S.1, s. 382, 386,
- GÖZE KAYA, D., DURGUN KAYGISIZ, A., “2008 Küresel Krizi Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Isparta, 2015, C.11, S.26, s.186 -187
- GÖZE KAYA, D., DURGUN, A., “1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları” Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta, Mayıs 2009, S. 19, s. 241
- GÜLOĞLU, B. , ALTUNOĞLU, E. , “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ekim, 2002, No: 27, s.113-114
- KANDEMİR, O. , “Türkiye’nin 2000/2001 Nedenleri ve Alınan Önlemler”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, S.B.E. Dergisi, Bolu, 2005, s. 2, 7-15, 40
- KARABIÇAK, M., “Küresel Krizleri Tetikleyen Nedenler ve Küresel Krizlerin Türkiye Boyutu”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Isparta, 2010, C.15, S.3, s. 254-255, 260, 267
- KARABIYIK, İ., UÇAR , M., “Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açından Değerlendirilmesi”, Akademik İncelemeler Dergisi, 2010, C. 5, S. 2, s. 40, 41
- KARAKURT, B., “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Erzurum, 2010, C.24, S.2, s.169

- KONUKMAN, A., TÜRELİ, R. A., “Krizin Türkiye Ekonomisine Yansımaları ve Geleceğe İlişkin Düşünceler” Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Ankara, 2010, C.21, S.75, s.81
- MEMİŞOĞLU, D. , DURGUN, A. , “2008 Ekonomik Krizi ve Türkiye’de Sağlık Sektörü Üzerine Etkileri ”, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E. Dergisi, 2011/1, S.13, s.87
- OKTAR, S. , DALYANCI, L. , “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, İstanbul, 2010, C. 29, S. 2, s.3
- ÖZÇELİK, Ö., TUNCEL, G., “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 9, sayı 1, 2008, s.254
- ÖZKARAME TE COŞKUN, N., “Finansal Kriz: Keynes ve Minsky”, Ekonomik Yaklaşım, 2009, C. 20, S.73, s. 1-12
- PAKSOY, S. ve BAKAN, S., “Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar, 2010, C.9, S.32, 153,154, 155, 161
- SANCAK, E. , DEMİRBAŞ, E. , “Küresel Ekonomik Kriz Ve Türkiye Konut Sektörüne Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011, C.16, S.3, s.174
- SAVAŞ, A. , “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler”, Sayıştay Dergisi, Ocak – Mart, 2009, S.72, s.51
- SELEK, D., ÇELİK, F., IŞIK MADEN, S., “2008 Küresel Krizin İhracat Yapan Firmalar Üzerine Etkisi: Isparta Örneği”, I. Uluslar Arası Davraz Kongresi, Isparta, 2009, s. 591
- SUSAM, N., OKTAYER, N., “Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı Ve Dolaysız Vergiler (1995 – 2005)”, İstanbul Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Haziran 2007, C. 21, S. 2, s. 107, 109,
- ŞEN, A. , “Asimetrik Bilgi – Finansal Kriz İlişkisi”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, 2006, S. 14, s.1,2
- TABAN, S. , “Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri”, Seta Analiz, Mart 2011, S. 37, s.7
- TAŞ, S., “Küresel Kriz Dönemlerinde Devletin Ekonomiye Müdahalesi ve Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E. Dergisi, Isparta, 2000, s. 81, 94,95
- TATLI, E., “Küreselleşme ve Bu Süreçte Yaşanan Finansal Krizler, Etkileri, Alınabilecek Önlemler ve Türkiye’nin Seçenekleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E. Dergisi, Isparta, 2000, s. 12, 66,67,68, 80-115,

- TOGAN, S., “Küresel Kriz ve Türkiye”, TİSK Akademi Dergisi, Özel S. 2, Ankara, 2009, s.7-11
- TOKATLIOĞLU, İ., ÖZTÜRK, F., “1950-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye’de Uygulanan Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Ankara, 2008, C.19, S. 66, s.156, 157-158
- TOPAL, A., “Meksika’da Tarım Politikaları ve Kısal Mücadele Dinamikleri”, O.D.T.Ü. Gelişme Dergisi, 2014, Ağustos, S. 41, s. 8
- TOPALLI, N., “Kriz Sonrası Uygulanan IMF Tipi İstikrar Programları ve Ekonomik Etkileri: Güneydoğu Asya ve Türkiye Örneği”, Selçuk Üniversitesi, Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, 2006, S.11, s.152
- UYGUR, E., “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, 7 Nisan 2001/1, s.22, 23
- UZUNOĞLU, S. “Global Kriz: Ne Zaman ve Nasıl Sona Erecek”, TİSK Akademi Dergisi, Ankara, 2009, C.4, Özel S.2, s.82
- VARLIK, C., “Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Akımlarındaki Ani Durumlar Ve Makroekonomik Etkileri”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ankara, Bahar 2006, C. 3, S. 1, s. 76-116
- YALMAN, E., “Türkiye’de Çıkarılan Vergi Aflarının Nedenleri ve 6736 Sayılı Kanun’un Mali Yönden İncelenmesi”, Yalova Üniversitesi, S.B.E. Dergisi, Yalova, Aralık 2017, C.7, S.15, s.77
- YARAŞIR, S., “Vergi Afları Ve Türkiye’deki Vergi Aflarının Değerlendirilmesi” Vergi Dünyası, Mart 2013, S.379, s.176, 114
- YILMAZ, C., KURT, Ü. , “Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye Ekonomisinde Meydana Gelen Reel Daralma ve Cari İşlemler Hesabı İlişkisi”, İ.İ.B.F. , 2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, Ardahan, 1-2 Ekim 2012, s.307
- YILMAZ, M. , “Küreselleşmenin Oluşumuna Zemin Hazırladığı Yeni Ekonomik Anlayış: Bilgi Ekonomisi”, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2013, C.27, S.1, s. 143, 241
- YİĞİDİM, A., “Doğu Asya Döviz Kuru Krizi ve IMF’nin Yaklaşımı” Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Bahar, 1999, C.10, S. 32, s. 90
- YÜREKLİ, Ö., “Ekonomik Krizler Açısından Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Türkiye Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E. Dergisi, Isparta, 2004, s.108
- ZENGİN, E., “Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri” Avrasya İncelemeleri Dergisi, IV/1, 2015, s.84

Tezler

- AR, KAMİL N., “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2007, s.23
- ARSLAN OĞUZTÜRK, N., “1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Kayıt Dışı Ekonomiye Önleyici Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E. Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007, s.63
- BAŞKILIÇ, E. , “Türkiye’nin Uluslararası Rekabet Gücü; Bazı AB Ülkeleri Kıyaslaması”, Çukurova Üniversitesi, S.B.E., Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2006, s.8
- BÜYÜKÇULCU, U., “Kurumlar Vergisinin Şirketlerdeki Vergi Yükü Üzerine Bir Değerlendirme Isparta Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E., Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s.6-11
- BÜYÜKÇULCU, U., “Kurumlar Vergisinin Şirketlerdeki Vergi Yükü Üzerine Bir Değerlendirme Isparta Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E., Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s.6-11
- ÇOBAN, R., “Türk Vergi Sisteminde Kurumlar Vergisinin Vergi Hâsılatına Etkisi” Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008, s. 5
- DEMİR, Ö., “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları”, Adnan Menderes Üniversitesi, S.B.E., Maliye Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, AYDIN, 2013, 14, 15, 16, 21, 28, 35, 36, 79, 80, 90,94
- DUMAN, E., “Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Karşılaştırılması”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, S.B.E., İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, KARAMAN, 2011, s.3, 36
- EVLİYAOĞLU, T., “2008 Krizi Sonrası Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisi”, İstanbul Üniversitesi, S.B.E., İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.4-5
- HACIHASANOĞLU, B., “Meksika 1994 ve Arjantin 2001- 2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi” T.C.M.B., Piyasalar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2005, Haziran, ANKARA, 20, 23, 21-26, 27, 28-31
- YANPAR, A., “Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası”, Ankara Üniversitesi, S.B.E., Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.97,103,37,105,107

İnternet Kaynakları

- AKTAN, C. C., ŞEN, H., “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-sen-ekonomik-kriz.pdf, Yeni Türkiye Dergisi, 2002, S.1, s.1, 2, 5, Erişim Tarihi: 08.04.2011
- AKTAN, C. C., VURAL, İ. Y., “Globalleşme: Fırsat Mı? Tehdit Mi?”, İstanbul, Zaman Kitap, 2004, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/global-kriz.htm>, Erişim Tarihi: 09.04.2011
- ALATLI, A., “Tarih Tekerrür ve Ekonomik Krizler”, 2008, <http://www.alevalatli.com/menu.asp?sayfa=detay&makale=240&v=EKONOMİ&kat=38#>, Erişim Tarihi: 17.02.2011
- APAK, S., YILMAZ, G., “Türkiye’de Kriz Döneminde Açıklanan Ekonomik Önlem Paketleri, MUFAD JOURNAL Dergisi, Temmuz, 2009, S. 43, s. 14-23, journal.mufad.org.tr, Erişim Tarihi: 05.04.2012
- BAYAR, F., “Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 2008, academia.edu., s. 26, Erişim Tarihi: 10.01.2017
- CAN, M., “Ülkemizde Yaşanan Ekonomik Krizler Üzerine Düşünceler”, Eylül 2010, Y.13, S.153, s.3, <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/09a/02.htm>, Erişim Tarihi: 26.12.2016
- CELASUN, M., “2001 Krizi Öncesi Ve Sonrası: Makroekonomik Ve Mali Bir Değerlendirme”, 2002, s. <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>, Erişim Tarihi: 05.01.2017
- ÇIKIN, A., “Atatürk Dönemi Türkiye Tarımı(1)”, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı, 1981, www.elelebizbize.com/t.ayhancikin/detay.php?id=145, Erişim Tarihi: 10.03.2011
- DURA, C. , “Ekonomik Kriz Nedir? Özellikleri Nelerdir? Nasıl Gelişir?”, www.turansam.org.tr, Erişim Tarihi: 05.04.2012
- EĞİLMEZ, M. , <http://www.mahfiegilmez.com/2017/03/son-14-yilda-turkiye-ekonomisi.html>, Erişim Tarihi: 18.07.2019
- ERGENÇ, Y. E. , “Ekonomik Krizlerin Nedenleri Ve Çözüm Önerileri” Balıkesir, 2009, s.34
- GÖKTAŞ, A., “Güneydoğu Asya Krizinin Maliye Ve Para Politikaları Açısından Sonuçları”, <https://dergiler.sgb.gov.tr>, Maliye Dergisi, 2000,S. 133, s.3, Erişim Tarihi: 08.01.2017

- GÜNGÖR, K., “Avrupa Birliği Ortak Vergi Politikalarının Çerçevesi”, Ekonominin AB’si, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2008, s.357-407, <http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/AB.doc>, Erişim Tarihi: 07.03.2017
- https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI3.htm, Erişim Tarihi: 20.07.2019
- <https://www.gib.gov.tr/vergi-borclarinda-yapilandirma-firsati-basladi>, Erişim Tarihi: 20.07.2019
- KIVANÇ, H. Hakan, “Vergi Reformunun Çerçevesi ve Türkiye’deki Gelişimi”, Temmuz, 2007, http://www.alomaliye.com/2007/hakan_kivanc_vergi_reform.htm, Erişim Tarihi: 27.11.2013
- MALKOÇ, S., “Cumhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye’ye Yansımaları ve Güzel Bir Örnek: Rusya Krizi”, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../dunyaekozyayek98.doc, 1998, Erişim Tarihi: 24.04.2011
- MUTLU, A., ve POLAT, E., “2007 Küresel Finansal Krizin Türkiye’nin Maliye Politikalarına Yansıması”, 2012, s. 56, 57, 61, 62, 63. <http://iys.inonu.edu.tr/index.php?web=ozal.congress&mw=9089&dil=tr>, Erişim Tarihi: 02.01.2017
- T.C. Maliye Bakanlığı, 2010 Yılı Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu, www.maliye.gov.tr, Erişim Tarihi: 01.03.2012
- T.C. Maliye Bakanlığı, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010, Ankara, 2008, www.maliye.gov.tr, Erişim Tarihi: 01.12.2011
- T.C. Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Raporlar, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, www.maliye.gov.tr, Erişim Tarihi: 11.01.2017
- T.C.M.B., Ekonomik Göstergeler, www.tcmb.gov.tr, Erişim Tarihi: 31.07.2015
- T.C.M.B., Finansal İstikrar Raporu, Kasım, 2012, www.tcmb.gov.tr, Erişim Tarihi: 05.02.2013
- T.C.M.B., Finansal İstikrar Raporu, Mayıs, 2008, www.tcmb.gov.tr, Erişim Tarihi: 05.02.2013
- Tokyo Ticaret Müşavirliği, “Asya Krizi”, Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=903&icerikID=1008&dil=TR>, Erişim Tarihi: 12.04.2011
- TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ “1994 Yılı Krizi Sonrasında Meksika’da Uygulanan Para Politikası”, Bankacılık ve Araştırma Grubu Mart, 2001, s. 11, https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/Meksika.doc Erişim Tarihi: 12.02.2018

ÜNAL, A., KAYA, H., “ Küresel Kriz ve Türkiye”, Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi, 2009, Şubat, İSTANBUL, s. 8-9, www.ekopolitik.com , Erişim Tarihi: 15.02.2015

Vergi Usul Kanunu, Madde: 8, www.mevzuat.gov.tr , Erişim Tarihi: 19.06.2013

www.bumko.gov.tr, Ekonomik Göstergeler, Erişim Tarihi: 03.08.2017

www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktanarastirmalari/degisim/aktan-sen-globallesme.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2010

www.gib.gov.tr, İstatistikler, Erişim Tarihi: 01.12.2011

www.gib.gov.tr, İstatistikler, Erişim Tarihi:08.01.2017

YÜKSELER, Z. , “Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu”, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Krizler_Yukseler.pdf, 2009, s.6,7 Erişim Tarihi: 05.04.2012

YÜKSELER, Z., “Türkiye’nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi ve Rekabet Gücü Performansı (1997–2010 Dönemi)”, T.C.M.B., Ankara, Haziran 2011, s.5, academia.edu., Erişim Tarihi: 25.12.2013

EKLER

EK 1

	1990-6	1990-3	1994-6	1990-7	1997	1998
SEÇİLMİŞ EKONOMİK GÖSTERGELER (A5 ÜLKELERİ DÖNEM ORTALAMALARI)						
İŞSİZLİK						
A. İşsizlik oranı (%)						
ENDONEZYA	3,9	2,7	5,5	4,0	4,7	5,5
FİLİPİNLER	8,4	8,7	8,1	8,3	7,9	9,6
KORE	2,4	2,6	2,2	2,4	2,6	7,0
MALEZYA	3,5	4,0	2,9	3,4	2,4	3,2
TAYLAND	1,6	2,0	1,2	1,5	0,9	3,4
A5 ORTALAMASI	4,0	4,0	4,0	3,9	3,7	5,7
EKONOMİK BÜYÜME						
B. Reel çıktı büyümesi (yıllık değişim, %)						
ENDONEZYA	8,0	8,1	7,9	7,6	4,7	-13,1
FİLİPİNLER	2,8	1,2	5,0	3,1	5,2	-0,6
KORE	7,9	7,7	8,2	7,5	4,7	-6,9
MALEZYA	9,5	9,3	9,7	9,2	7,3	-7,4
TAYLAND	8,6	9,0	8,0	7,4	-1,4	-10,5
A5 ORTALAMASI	7,4	7,1	7,8	7,0	4,1	-7,7
C. Gayrisafi Yurtiçi Sermaye Birikimi						
ENDONEZYA	31,2	31,2	31,2	31,3	31,8	16,8
FİLİPİNLER	22,9	22,4	23,5	23,1	24,8	20,3
KORE	37,7	37,6	37,8	37,5	36,0	25,0
MALEZYA	38,7	36,2	42,1	39,2	43,0	26,7
TAYLAND	41,2	41,0	41,4	40,2	33,7	20,4
A5 ORTALAMASI	34,3	33,7	35,2	34,3	33,8	21,6
ENFLASYON						
D. Tüketici fiyat endeksi (yıllık değişim, %)						
ENDONEZYA	8,7	8,9	8,6	8,4	6,2	58,5
FİLİPİNLER	9,5	10,9	7,5	9,0	5,6	9,3
KORE	6,4	7,3	5,2	6,1	4,4	7,5
MALEZYA	3,7	3,9	3,5	3,6	2,8	5,2
TAYLAND	5,1	4,8	5,6	5,2	5,6	8,1
A5 ORTALAMASI	6,7	7,1	6,1	6,4	4,9	17,7
PARA ARZI						
E. M2 de yıllık değişim (%)						
ENDONEZYA	25,8	25,8	25,8	25,5	23,2	62,4
FİLİPİNLER	19,6	17,4	22,6	19,8	20,5	8,0
KORE	38,6	52,3	20,3	36,3	19,7	23,7
MALEZYA	18,2	17,1	19,5	18,7	22,7	1,5
TAYLAND	17,6	20,1	14,1	17,4	16,4	9,5
A5 ORTALAMASI	24,0	26,6	20,5	23,5	20,5	21,0
F. M2 nin GSY/H ya oranı (%)						
ENDONEZYA	45,0	41,5	49,6	45,4	56,7	60,4
FİLİPİNLER	33,0	28,9	36,5	34,3	43,4	42,7
KORE	79,9	70,3	92,6	83,0	105,3	132,1
MALEZYA	80,6	85,3	90,1	95,3	98,4	102,2
TAYLAND	76,4	74,3	79,3	78,3	91,7	102,7
A5 ORTALAMASI	63,0	57,9	69,7	65,1	80,2	88,5

EK 2

- Birinci önlem paketi

2008 yılının yarısından 2009 yılına kadar geçen dönemde alınan tedbirler birinci önlem paketi çerçevesinde ele alınmaktadır. Hazırlanan bu paketin toplam büyüklüğü 11.4 milyar lira ve Milli gelire oranı %1.1 ve bütçe içindeki payı ise %5 olarak hesaplanmaktadır. Bu önlem paketi çerçevesinde alınan ve öne çıkan önlemler, dış talep ve dış fon eksiğinin yarattığı likidite sorununu çözmeye yöneliktir. Bu çerçevede atılan ilk adım Eximbank kaynakları artırılarak, ekonominin can suyu kredisi olarak da adlandırılan, esnaf ve sanatkârlar için 350 milyon kredi hacimli, faizsiz kredi imkânı sağlanmıştır. Vergi borçları ve SSK prim yükümlülükleri yeniden yapılandırılmış, sicil affı tasarrufların ekonomiye kazandırılmasına yönelik önlemlerle finans kesimine para aktarılmıştır. KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) tarafından başlatılan bu faizsiz kredi uygulamasından 5000 imalatçının yararlanması hedeflenmiş ve kredi kullananlardan faiz alınmayıp, faizler KOSGEB tarafından karşılanmıştır. Program kapsamında, 125 milyon TL'lik kredi kullanılmış ve ödemesi de 18 aylık bir vadeye bağlanmıştır. Bu çerçevede 10.999 işletme başvuruda bulunmuş 551 milyon TL'lik kredi talebinde bulunulmuş ve KOSGEB bunu diğer programlardan kalan kaynaklardan sağlayarak asil ve yedek listenin tamamına kredi kullanımı sağlamıştır.

- İkinci Önlem Paketi

Maliye bakanlığının da desteğiyle birinci önlem paketindeki program çerçevesinde 2. can suyu kredisi de sağlanmıştır. Bu ikinci önlem paketinin şartları da yine birincidekiyle aynı olmakla birlikte KOBİ'lere verilecek olan kredilerde, çalışan sayısı 9'dan fazla ise 25 bin TL'lik kredi tabanının üstüne çalışan başına 2 bin TL daha kredi alabileceklerdir. En fazla da 100 bin TL kredi alınabilmektedir. Yine birincisinde olduğu gibi faizler KOSGEB tarafından karşılanacaktır. Kredi ödemeleri ilk 3 ay ödeme olmazken 12 aylık eşit taksitlendirme ile ödenmesi kararlaştırılmıştır. Daha önce bu programdan yararlananların ödemeleri devam ediyorsa bu programdan yararlanmayacaklardır. Program dâhilindeki kredinin %20'si Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde %20'si diğer Kalkınmaya Öncelikli Yörelere ve %60'ı da normal yörelerle bulunan esnaf ve sanatkârlar ile KOBİ'ler tarafından kullanılması planlanmıştır. Bu paket kapsamındaki destek kredilerinin hepsi 2008 bütçesinden karşılanmıştır.

- Üçüncü Önlem Paketi

5838 sayılı bazı kanunlarda değişiklik yapılmasıyla ilgili kanunda ekonomik krize yönelik bir takım önlemler bulunmaktadır. İşçilerin kısa çalışma ödeneği miktarı üzerinde, kısa çalışma için önerilen süre konusunda çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler SGK kapsamında yapılan düzenlemeler çerçevesinde ele alınmaktadır. Ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, istihdamın artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farkının en aza indirilmesi ve sektörel olarak birleşme olgusunun öne çıkartılarak yatırımların tevsik edilmesine yönelik indirimli Kurumlar Vergisi oranı

uygulaması sağlanacaktır. İndirimli kurumlar vergisi oranlarından yararlanılarak yapılan yatırımlar yatırıma katkı tutarına ulaşınca kadar indirimli oranlar üzerinden kurumlar vergisine tabi tutulacaktır. Kurumlar vergisinde %90'a kadar indirimli oran uygulamak da bakanlar kurulunun yetkisi alanıdır.

Bu önlem paketi çerçevesinde kurumlar vergisi ile yapılmaya çalışılanlar;

Kurumlar vergisi mükellefi olma niteliklerini taşımayan yabancı fonların portföy yönetim şirketleri fonlarını Türkiye'de değerlendirebilecekler ve sadece elde ettikleri kazanç üzerinden vergilendirmeye tabi tutulacaklardır.

Yatırımlar için boş uygun alan bulunamaması tarım ve hayvancılık alanı için 1, turizm alanında yapılacak yatırım için 2, diğer yatırımlar için 3 katından az olmamak şartıyla Hazineye, Özel Bütçeli İdarelere, İl Özel İdarelerine ve Belediyelere ait arazi veya arsaların üzerinde 49 yıl süreyle bağımsız sürekli nitelikli irtifak hakkı tesis edilebilmesi sağlanmıştır.

Tekstil, konfeksiyon ve deri sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerden kümelenme anlayışıyla belirlenen illere taşınanlara vergi yoluyla destek sağlanması bu önlem paketi kapsamındadır.

- Dördüncü Önlem Paketi

Bu önlem paketi kapsamında, iç talebi canlandırmak için kaynak kullanımını destekleme fonu %33 azaltılacaktır. Bu önlem paketi genellikle vergilendirmelerdeki indirimleri kapsamaktadır.

Emlak sektörünü canlandırmak için, yeni konut satışından alınan vergi 3 aylığına %18 den %8 e düşürülecektir.

Otomobil sektörünü ve beyaz eşya sektörünü canlandırmak için, Özel Tüketim Vergisi 3 ay süreyle düşürülmüştür.

Dördüncü önlem paketiyle ilgili vergisel düzenlemelere daha önce detaylı bir şekilde yer verildiğinden burada detaya girilmemiştir.

- Beşinci Önlem Paketi

İnşaat sektörünü canlandırmak adına ve stokların eritilmesi için konutlarda %18 olan KDV 150 metre karenin üzerinde olanlara yapılan 3 ay süre %8'e indirimi, bina ve bağımsız bölüm şeklindeki işyerleri satışından alınan %18'lik KDV oranı %8'e indirme takip etmiştir.

Hem kayıtlı ekonomiye geçişi teşvik etmek hem de inşaat sektörünü canlandırmak için tapu kaydı sırasında binde 15 olan tapu harcı 3 ay süreyle binde 5'e indirilmiştir.

Talebi canlandırmak ve stokları eritmek için bilişim, bilgisayar ve büro makinelerinden alınan, Tarım Sanayi ve Hizmet sektörlerinde kullanılan makinelerden alınan, KOBİ'lerin kullandığı sanayi ve iş makinelerinden alınan %18'lik KDV %8'e indirilmesi, ekonomide canlanmayı hedeflemektedir.

Yukarıda sıraladığımız çeşitli alanlardaki alış verişi artırarak ekonomiyi canlandırmayı amaçlayan indirimler bu önlem paketi kapsamında yapılan önemli uygulamalar olarak ifade edilmektedir.

- Altıncı Önlem Paketi

Altıncı önlem paketinin amacı, özel sektörle bankalar arasındaki kredi akışını düzenleyecek Kredi Garanti Fonu'na, yeni işlev, doğru, daha etkili rol ve fonksiyon vermektir. Bunu sağlamak için hazine fona 1 milyar lira katkıda bulunmaktadır. Bu katkı bankacılık sektöründe yaklaşık 10 kat bir fayda getireceği düşünülmüştür. Küresel krizin yarattığı bu ortamda hem ABD hem de Avrupa özel ve kamu sektörü önemli işbirlikleri yapmıştır. Bir yandan firmalara kredi desteği sağlanırken aynı zamanda da bankaların bilançolarında bozulma olmaması sağlanmaktadır. Bu fonun işleyişi Bakanlar Kurulu tarafından takip edilmesi kararlaştırılmıştır. Krizin etkilerini azaltmada, küresel alanda bir işbirliğinden ziyade en çok faydası olacak işbirliği olarak ulusal işbirliği önemli görülmektedir. Bu önlem paketinin en önemlisi olan Kredi Garanti Fonu bankaların şirketlere verecek olduğu kredinin %60'ına kefil olacaktır. Kredi Garanti Fonu oluşturduğu kefalet mekanizması ile kullanılan kredilerden dolayı ortaya çıkan riski azaltacak ve %60'ını paylaşmış yüklenmiş olacaktır. Dolayısıyla bankalar verdikleri kredilerden dolayı sadece %40 kadar bir risk altına gireceklerdir. Bu durumda kredi fonu ciddi bir risk altına girmektedir. Dolayısıyla kredi alacak olan firmaya kefil olurken onunla ilgili gerekli incelemeleri yapması gerekecektir. İncelemeleri sonucunda kredi vermeye uygun olursa, gerekli teminatı varsa, bu durumda kredi kullanılmak ve kefil olmak bu kadar risk içermemektedir.

- Yedinci Önlem Paketi

Bu önlem paketi işsizliği azaltmak için ve istihdamı artırmak için hazırlanmıştır. Uzun vadeli bir istihdam da kısa vadede işsizliği azaltmak da bu önlem paketinin amacıdır. Bu pakette istihdam sağlamaya yönelik alınacak olan kararlar ve yapılacaklar; Özel istihdam bürolarına verilen geçici iş ilişkisi kurma yetkisi, İŞKUR'un toplum yararına olan çalışma programlarına kaynak aktarımı yapılması, mesleki eğitim vermenin yaygınlaştırılması, orman bakanlığının erozyonu önleme kapsamında yapmış olduğu çalışmalarda işsizleri istihdam etmesi de işsizliği önlemede önemli rol üstlenmesidir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Fatma ALİDEN

Doğum Yeri ve Yılı : Karacasu / 1988

Medeni Hal : EVLİ

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : S.D.Ü Kamu Yönetimi

Yabancı Dil (ler) ve Düzeyi :

1. İngilizce